

Žiemgala kryžiaus karų laikotarpiu

Tomas Baranauskas

Žiemgala
kryžiaus karų
laikotarpiu

Ex Arte | Vilnius 2022

Turinys

Recenzavo

dr. Ernestas Vasiliauskas
dr. Gintautas Zabiela

Dizaineris

Donaldas Andziulis

Maketuotojai

Anatolijus Kostrovas, Birutė Vilutienė

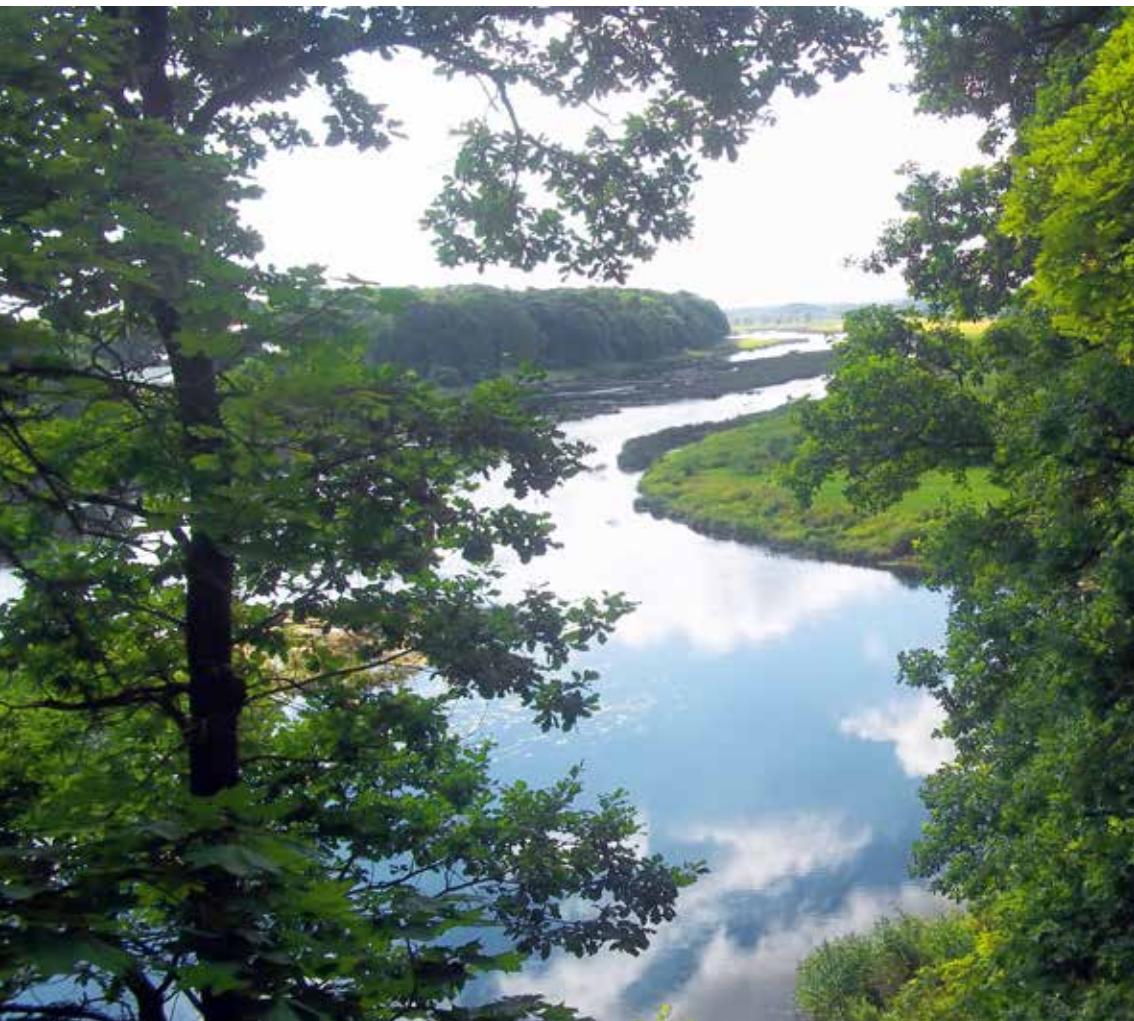
Kalbos redaktorė

Simona Merkinaitė

ISBN XXXXXXXXXXXXXXXXX

Žiemgala iki kryžiaus žygių pradžios	5
Rygos įkūrimas – lūžis Žiemgalos istorijoje	13
Vakarų Žiemgalos kunigaikštis Viestartas	16
Vokiečių nukariauta Žiemgala 1251–1259 metais	28
1259–1272 m. žiemgalių sukilimas	33
Žiemgala antrą kartą vokiečių valdžioje	
1272–1279 metais	37
1279–1290 m. Žiemgalos karas	43
Lietuvos ir Latvijos pasienio situacijos susiklostymas	63
Pabaigos žodis	66
Nuorodos	68
Panaudoti šaltiniai ir literatūra	75
Priedas. Normundas Jerumas. Kryžiuočių pėdsakais po Vakarų Žiemgalos piliakalnius	78

Žiemgala iki kryžiaus žygių pradžios

Lielupės vaizdas nuo Mežuotnės piliakalnio. T. Baranausko nuotr.

Žiemgala – tai kraštas, apimantis Vidurio Lietuvos žemumos šiaurinę dalį ir Vidurio Latvijos žemumos pietinę dalį (Žiemgalos žemumą). I–II a. ši kraštą ir aplinkines žemes užliejo didžiosios aisčių migracijos banga. Tuo metu čia apsigyveno aistišką Pilkapių kultūrą palikusios gentys¹. V a. ši kultūra skilo į žemaičių, žiemgalių, latgalių ir selių kultūras², tad šios gentys kilmės požiūriu buvo giminingiausios. Žiemgalių žemės užėmė Mūšos–Lielupės baseiną (viduramžiais ši upė vadinta tiesiog „Žiemgalių upė“ – „Semegaller A“³).

Žiemgalai buvo viena iš labiausiai į šiaurę nutolusių aisčių (baltų) genčių, o tai, kaip manoma, nulėmė ir jų šalies pavadinimą – Žiemgala – „Žiemiu galas“, tai yra „Šiaurinis kraštas“⁴. Ši interpretacija vyrauja kalbininkų darbuose, bet pasitaiko ir kitokį aiškinimą: kai kurie tyrinėtojai (daugiausia istorikai) autentiškesniu pavadinimu laiko latvių *Zemgale*, kurį kildina nuo žodžio *žemas* (latvių *zems*), todėl taip pat ir lietuviškai rašo Žemgala⁵. Bet greičiausiai latvišką krašto pavadinimą bus paveikusi vokiška jo forma *Semgallen*, vartota daug šimtmečių⁶. Dar viena hipotezė kildina žiemgalius („žeimgalius“) iš kokio nors upės varado su šaknimi *Žeim-*⁷ ar net konkrečiai Žeimenos (anksčiau gal Žeimės) upės Rytų Lietuvoje⁸, nors toks kildinimas prieštarauja archeologiniams duomenims.

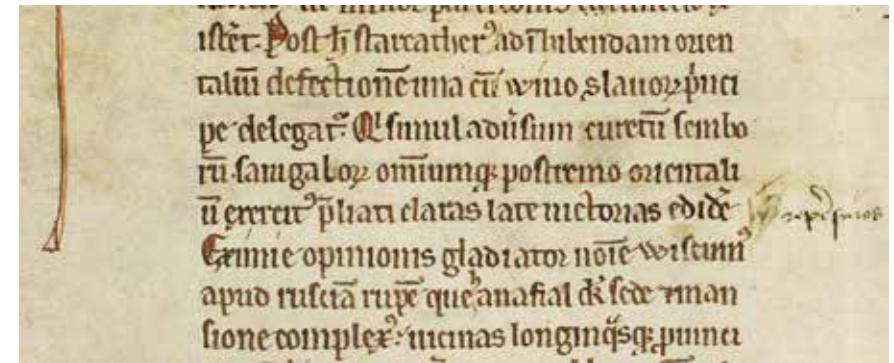
Žiemgalai kalbėjo atskira kalba, giminėska dabartinėms latvių ir lietuvių kalboms. Nedaug šiandien apie ją žinome: viskas, kas iš jos liko – keli vietovardžiai bei asmenvardžiai rašytiniuose šaltiniuose ir galbūt kai kurie pėdsakai dabar žiemgalių gyventojoje teritorijoje žinomose latvių ir lietuvių tarmėse. Tik pradėjus tyrinėti šias žiemgalių kalbos liekanas, teigta, kad kai kurios šios kalbos ypatybės buvo artimesnės latvių kalbai⁹,

tačiau vėlesni tyrinėjimai vedė prie išvados, kad daugiau panašumo pastebima su lietuvių ir prūsų kalbomis¹⁰. Bet kuriuo atveju 1413 m. per Kuršą, Žiemgalą ir Latgalę keliavęs riteris Žiliberas de Lanua (*Ghilbert de Lannoy*) aiškiai skyrė vieną nuo kitos kuršių, žiemgalių ir latvių kalbas¹¹.

Žiemgalių istorijos pradžia slypi skandinavų sagose, pasakojančiose legendas apie vikingų laikus (IX–XI a.). Daugiausia tokią legendų mus pasiekė perpasakotos XIII a. pradžios danų istoriko Sakso Gramatiko, kuris žiemgalius dažniausiai vadino „helespontiečių“ vardu. Taip atsi-
tiko todėl, kad viduramžiais lotyniškas žiemgalių pavadinimas – *semigalli* – to meto kronikų autoriams atrodė prasidedantis lotynišku prieš-
déliu „semi-“, kuris reiškia „pusiau“. Tad *semigalli* jiems skambėjo kaip
„pusiau gälai“, o gälais buvo vadinamos keltų gentys, iki Romos imperi-
jos užkariaivimų viešpatavusios didelėje Europos dalyje. Dalis jų (vadi-
namieji galatai) dar III a. pr. Kr. persikėlė per Helespontą ir įsikūrė Ma-
žojoje Azijoje (dabartinėje Turkijoje) – būtent su jais kai kurie XIII a.
autorai, įskaitant ir Saksą Gramatiką, ir bandė susieti žiemgalius („se-
migalus“, arba „pusiau galus“). Tad žiemgalių pavadinimas „helespon-
tiečiai“ atspindėjo Sakso Gramatiko įsivaizdavimą apie jų kilmę.

Kalbėdamas apie šiuos žiemgalius-„helespontiečius“, Saksas Gramati-
kas įterpė juos į pasakojimą apie IV a. antroje pusėje Rytų Europoje
valdžiusi galingą gotų karalių Hermanariką. Šis, kaip žinome iš dar VI a.
rašiusio gotų istoriko Jordano, „savo sumanumu ir narsa“ buvo pajungęs
savo valdžiai ir aisčius¹². Saksas Gramatikas, pateikdamas savo legen-
dos versiją, tuos aisčius gana tikroviškai susiejo su kuršiais ir sembais,
o „helespontiečiams“, taigi, žiemgaliams, priskyrė kaltę už Hermanari-
ko nužudymą. Senesniame Jordano pasakojime apie Hermanariką val-
dovo žudikų vaidmuo teko rosomonams – mažai žinomai, greičiausiai
germanų, genčiai, tad žiemgalių įterpimas į šią istoriją tėra Sakso Gra-
matiko išmonė¹³.

Seniausia autentiška legenda apie žiemgalius-„helespontiecius“ Sak-
so siejama su garsiu pusiau legendiniu danų vikingų vadu Ragnaru
Lotbroku, gyvenusiu IX a. pirmoje pusėje ir žuvusiu 845 m. per Pary-
žiaus apgultį¹⁴. Anot jo, po ilgų kovų Ragnaras sutriuškino ir nukovė

Starkado įveiktu kuršių, sembų ir žiemgalių (*Curetum, Semborum, Samgalorum*) paminėjimas Sakso Gramatiko „Gesta Danorum“ – vienintelis žiemgalių paminėjimas šiame veikale. Kitose vietose jie vadinami „helespontiečiais“. Lassingo fragmentas (1275 m.), Danijos karališkoji biblioteka (NKS 570 2°)

„helespontiecių“ karalių Dianą, kurio įpėdiniu liko jo sūnus Daksonas¹⁵.
Pastarasis pabėgo pas Rusios kunigaikštį, kuris buvo jo dėdė iš motinos
pusės. Tačiau Ragnaras sumušė Daksoną ir Rusios kunigaikštį bei išsi-
reikalavo iš Daksono kontribuciją. Greičiausiai iš karto po šios pergalės,
grįždamas į Daniją, Ragnaras pakeliui užpuolė ir kuršius bei sembus,
kurie „sutiko jį kaip nugalėtojų“ ir išsipirko nuo jo niokojimų¹⁶.

Kovą su „helespontiečiais“ Saksas Gramatikas siejo ir su Hadingu
bei jo sūnumi Frodžiu. Hadingas atitinka IX a. 6 dešimtmetyje Vakarų
Europoje žinomą vikingų vadą Hastingą. Hadingo (o gal ir Frodžio) žyg-
gis prieš kuršius ir „helespontiecius“ greičiausiai yra tas pats danų žygis,
kurį 853 m. mini Rimbertas „Šv. Anskaro gyvenime“. Rimbertas rašė,
kad danai nesėkmingai puolė Kuršą ir prarado tame daug aukso, kurį
buvo pasigrobę kažkur kitur. Kur? Tai paaškintų Sakso Gramatiko pa-
sakojimas apie tai, kaip Hadingas puolė „helespontiecius“, sukėlė gaisrą
„helespontiecių“ karaliaus Andvano valdomoje Dauguvos pilyje, ją už-
mė ir sučiupo Andvaną, kuris turėjo išsipirkti auksu. Dauguvos miestas
tyrinėtojų siejamas su Daugmalės piliakalniu prie Dauguvos¹⁷.

Ragnaras Lotbrokas ir jo sūnūs Ivaras bei Ubba garbina stabus. XV a. miniatiūra Britų bibliotekos Harley kolekcijoje (MS 2278, fol. 39r)

Po šiu IX a. vidurio kovų nusistovėjus taikesni žiemgalių santykiai su skandinavais, kurie Dauguvos upė buvo svarbus prekybos kelias į Rusią ir Konstantinopolį. Daugmalės miestas suklestėjo X–XI a. Čia stovėjo didelė galinga pilis (iki mūsų dienų išlikusio piliakalnio aikštė – 3 800 kv. m dydžio), kurios papédėje apie 2 hektarų plotą užémė iš Dauguvos prekybos praturtėjės miestas, o ties Varžupytės ir Dauguvos santaka įrengtas uostas¹⁸. Tai buvo pagrindinis

prekybos centras Dauguvos žemupyje ir visoje Žiemgaloje. Joje kūrėsi ir skandinavai. X a. vykuši danų koloniją kūrimą Prūsijoje, Žiemgaloje ir Kareloje mini danų Rijos analai¹⁹.

Naujas žiemgalių santykiai su skandinavais etapas prasidėjo XI a. Ingvaro sagoje sakoma, kad Švedijos karalius Olafas Skiotkonungas pasiuntė savo sūnų Anundą ir sagos herojų Ingvarą pas žiemgalius (*Seimgaler*) išreikalauti duoklės Švedijai²⁰. Šis pasakojimas nėra tikslus, nes Ingvaro saga nurodo, kad Ingvaras žuvo kelionėje į Rytų šalis 1041 m., būdamas 25 metų, taigi, turėjo gimti 1016 m. ir iki Olafo mirties (apie 1021–1022) jokiuose žygiuose negalėjo dalyvauti dėl jauno amžiaus. Iš tikrujų Ingvaras, matyt, dalyvavo paties Švedijos karaliaus Anundo Jokūbo (1022–1050), Olafo sūnaus ir įpėdinio, žygyje, kuris įvyko apie 1035 m. Kariuomenei pasirodžius, žiemgalių sušaukė susirinkimą, kuriamė turėjo apsispręsti, ar sutinka mokėti duoklę švedams. Ingvaras pasižymėjo iškalba ir įtikino žiemgalių kunigaikštį bei kitus vadus nesipriešinti ir gera valia mokėti Švedijai duoklę. Tik trys žiemgalių vadai tam pasipriešino ir stojo į kovą su švedais, bet buvo jų sumušti.

Šis įvykis buvo svarbus posūkis Žiemgalos gyvenime, nes nuo to laiko nusistovėjo nuolatiniai prekybos santykiai tarp Žiemgalos ir Švedi-

jos, apie kuriuos liudija trys Švedijoje iki šiol išlikę XI a. akmenys su runų įrašais, pastatyti pirklių, prekiavusių su žiemgalias, atminimui: pirkliui Torsteinui – Grionstoje, Svenui – Mervaloje ir Audarui – Giokstene. Taip pat žinoma to paties meto varinė svarstyklų dėžutė, aptinkta Sigtunoje, ant kurios runomis parašyta, kad šios svarstyklės gautos iš žiemgalio (*simskum mani*). Aiškiausiai Žiemgalos vardas užrašytas Mervalos akmenyje (ᚅᛁᛗᚐᛚᛅ, *Simkala*; tarta galbūt *Sæimgala*), kituose akmenyse jis skaitomas hipotetiškai. Vis dėlto, jeigu šie skaitymai – teisingi, galima sakyti, kad nė vienos kitos baltų ar Rytų Pabaltijo genties prekybiniai ryšiai su Švedija nebuvo tiek kartų paliudyti XI a. švedų runų įrašuose²¹.

XII a. pradžioje primesti savo valdžią Pabaltijo gentims siekė ir Rusios kunigaikščiai, ne tik žiemgalius, bet ir lietuvius, latgalius, lyvius ir

Mervalos akmuo su runų įrašu: „Sigrid pastatydino šį akmenį Svenui, savo vyrui. Jis dažnai buriavo į Žiemgalą prabangiu laivu aplink Domisnesą.“
Bengto A. Lundbergo 1985 m. nuotr., CC BY Riksantikvarieämbetet

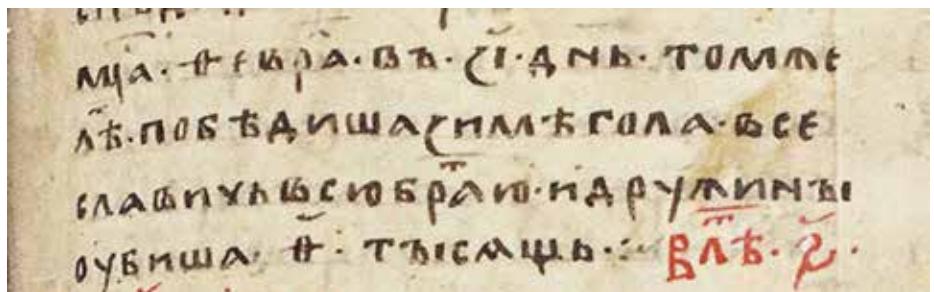
Senujų laikų pasakojimo pranešimas apie Polocko kunigaikštį mūšį su žiemgaliais 1107 m. pradžioje. Iliustruotas nuorašas Radvilų metraštyje (XV a.), Rusijos nacionalinė biblioteka

Sigtunos svarstyklų dėžutė su runų jrašu.
Otto von Friesen 1912 m. straipsnio iliustracija

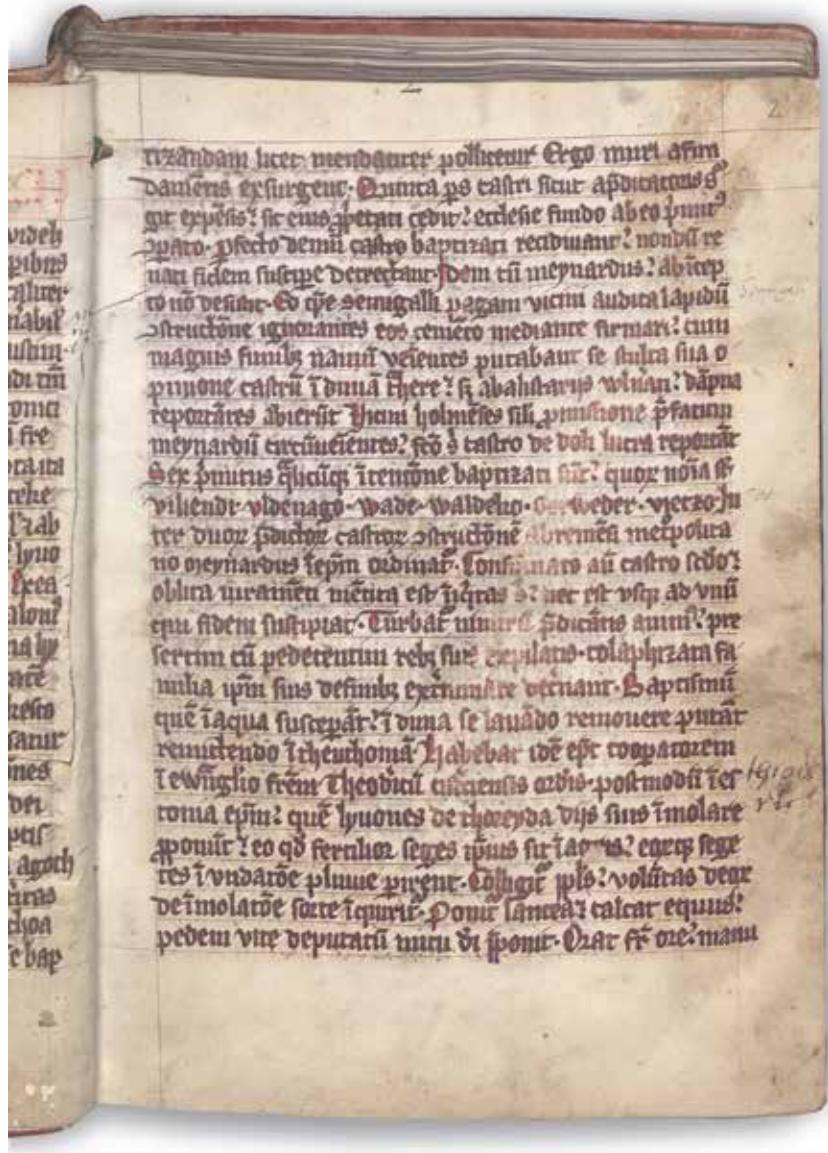
net kuršius laikę savo duoklininkais²². Praktiškai šias pretenzijas igyvendinti bandė Polocko kunigaikščiai Veslavičiai. 1107 m. pradžioje, sutelkė didžiulę kariuomenę, jie surengė karo žygį į Žiemgalą, bet patyrė joje skaudų pralaimėjimą: žiemgaliai sumušė jų kariaunas. Anot Kijevo metraštininko Nestoro, žuvo net 9 000 rusenų²³.

Nežinia, ar po to Polocko kunigaikščiai dar bandė primesti savo valdžią žiemgaliams, bet aišku viena: lyvių žemes į šiaurę nuo Dauguvos jie kontroliavo iki XII a. 9 dešimtmečio. Pietiniame Dauguvos kraente stovėjusi Daugmalė atsidūrė Polocko, kuriam žiemgaliai nenorėjo paklusti, valdų paribyje. Tai sunkino žiemgaliams prekybą Dauguva ir XII a. Daugmalės reikšmė pastebimai sumenko²⁴.

Senujų laikų pasakojimo pranešimas apie Polocko kunigaikštį mūšį su žiemgaliais 1107 m. pradžioje. Nuorašas Laurentijaus metraštyje (1377 m.), Rusijos nacionalinė biblioteka (F.п.IV.2. F. 550, inv. 219, lap. 95)

Rygos įkūrimas – lūžis Žiemgalos istorijoje

Henriko Latvio Livonijos kronikos seniausio nuorašo – Zamoiskio kodekso (XIV a. pr.) – puslapis su pasakojimu apie žiemgalių bandymą sugriauti Ikškilės pilį (Biblioteka Narodowa, Biblioteka Ordynacji Zamojskiej w Warszawie, Rps BOZ 25, lap. 1v)

Lemiamą smūgį žiemgalių prekybai smogė apie 1180 m. Dauguvos žemupyje pasirodė vokiečių pirkliai. Su pirkliais i Livoniją atvyko misionierius Meinhardas. 1184 m., gavęs Polocko kunigaikštio Vladimiro leidimą, jis Ikškilėje pastatė pirmąją bažnyčią ir pakrikštijo pirmuosius lyvius.

Kitais metais, pasinaudodamas lietuvių antpuoliu, jis įtikino vietinius lyvius, kad jiems reikėtų pasistatyti mūrinę pilį, o jis galis jiems padėti. Už tai lyviai, jau kaip visa bendruomenė, sutiko priimti krikštą. Ikškilės lyvių pavyzdžiu netrukus pasekė ir gretima Holmės (Salaspilio) lyvių bendruomenė, kuriai taip pat buvo pastatyta mūro pilis. Pakvietęs Gotlando mūrininkus, Meinhardas pastatė šias pilis. Tokią šiuose kraštose dar nematytu mūro pilių saugomos katalikiškos bendruomenės sukūrimas leido Menhardui pretenduoti į vyskupo titulą, tad 1186 m. Brēmeno arkivyskupas Hartwigas II išventino jį Ikškilės vyskupu²⁵ (gatutinai jį patvirtino popiežius Klemensas III 1188 m. spalio 1 d. bulė²⁶). Visa tai vyko žiemgalių Daugmalės kaimynystėje, kitapus Dauguvos.

Kadangi ši vokiečių valdoma teritorija iš pat pradžių buvo susijusi ir su aktyvia vokiečių pirklių prekybine veikla, kuri kenkė žiemgalių prekybiniams interesams, žiemgaliai, suprantama, bandė pasipriešinti. Jie iškart puolė statomą ar ką tik pastatytą Ikškilės pilį, bet nesėkmingai. Vokiečiai vėliau pasakojo anekdotinį pasakojimą, kad žiemgaliai, neišmanydami, kad pilies akmenys sukliuoti kalkėmis, norėjė užmesti virves ant pilies sienų ir nutempti jas į Dauguvą²⁷. Iš tiesų tai – kladžiojantis pramanytas siužetas, kuris pasakojamas ne apie vieną pilį²⁸. Pavyzdžiu,

Ikškiliės bažnyčios griuvėsiai, XII a. Wikipedia.org nuotr.

kuršiams vėlesnėje legendoje buvo priskiriamas bandymas tokiu pačiu būdu nugriauti Arensburgo (Kuresarės) pilį Saremos saloje²⁹.

Pirmiesiems dviem Ikškiliės vyskupams, Meinhardui ir Bertoldui, dar sunkiai sekėsi įsitvirtinti savo vyskupystėje dėl lyvių pasipriešinimo. Bertoldas 1198 m. į savo vyskupystę galėjo ižengti tik su kariuomene, bet žuvo mūšyje. Tačiau 1200 m. su nauja kariuomene į Livoniją atvykęs trečiasis vyskupas Albertas viską suėmė į savo rankas. Jis pasitikė-

jo tik grubia karine jėga ir daugiausia laiko leido Vokietijoje, rinkdamas karius kryžiaus žygiams.

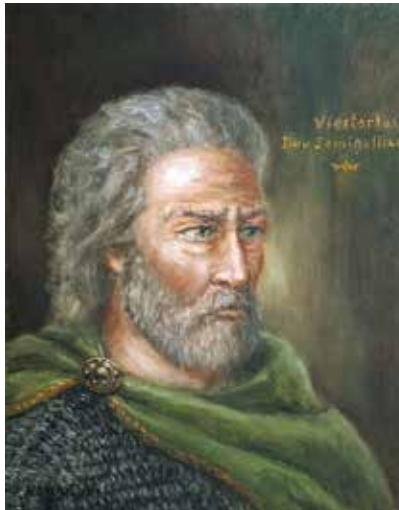
Livonijoje Albertas iš karto pradėjo permanentas. Pirmiausia jis nusprenādė įkurti vokišką Rygos miestą ir privertė lyvius paskirti jam vietą. Savo pagrindiniu talkininku pasirinkęs ne mažiau karingai nusiteikuši misionierių Teoderiką Turaidietį, Albertas pašiuntė jį pas popiežių Inocentą III su prašymu organizuoti kryžiaus žygį prieš Padauguvio pagonis ir uždrausti prekybos tikslais lankytis Žiemgalos uoste, kuris buvo įrengtas ties Liełupės žiotimis³⁰. Popiežius patenkino šį prašymą³¹. 1201 m., grįžęs su nauja kryžininkų kariuomene, vyskupas Albertas įkūrė Rygos miestą ir perkėlė į jį savo vyskupystės centrą. 1202 m. Teoderikas Turaidietis, Diunamiundės (Daugavgrīvos) cistersų vienuolyno abatas, kovai su pagonimis įsteigė Kalavijuocių ordiną³².

1225 m. Rygos vyskupo Alberto antspaudas (Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Zb. dok. perg. nr. 4493)

Vakarų Žiemgalos kunigaikštis Viestartas

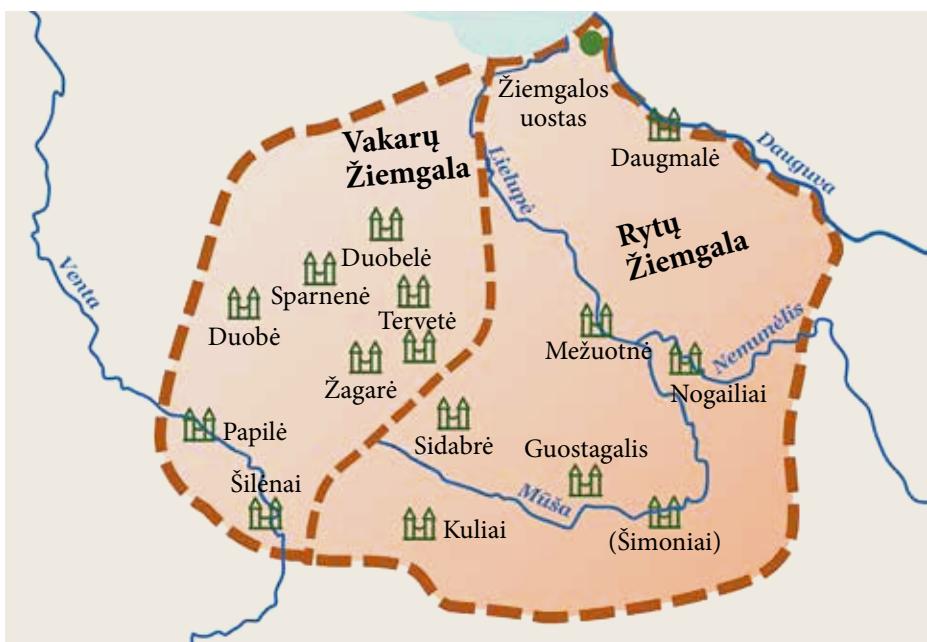
Nustumti nuo Dauguvos upės ir praradę galimybę prekiauti per Žiemgalos uostą, žiemgalai suprato, kad susidūrė su jėga, kuriai veiksmingai pasipriešinti negali. Žiemgaloje sustiprėjo susitaikymo su Livonijos vokiečiais nuotaikos. Juo labiau kad žiemgalai tuo metu pajuto ir pavojų dėl naujai susikūrusios Lietuvos valstybės pastangų įtraukti Žiemgalą į savo įtakos sferą. 1201–1202 m. žiemą Žiemgala vos išvengė lietuvių antpuolio. Lietuviai sudarė trumpalaikę taiką

Viestartas. Dail. Artūras Slapšys

Žvelgaitis. Dail. Artūras Slapšys

Žiemgala apie 1200 m. Sudarė T. Baranauskas

su Ryga ir bandė Žiemgalą pulti iš Dauguvos pusės – žygį nutraukė tik žinia, kad Polocko kunigaikštis Vladimiras įsiveržė į Lietuvą³³.

Tuo metu kaip Žiemgalos politinis centras iškilo Tervetė. Jos kunigaikštis Viestartas suvienijo Vakarų Žiemgalos žemes ir tapo galingiausiu XIII a. pirmos pusės žiemgalų kunigaikščiu. Iš pradžių jis nusprendė teikti pirmenybę kovoms su Lietuva, o su Rygos vokiečių kolonija palaikyti draugiškus santykius. 1202 m. žiemgalai paskutinį kartą pabandė užimti Holmės pilį, bet, patyrę nesėkmę, sudarė su Ryga taikos ir draugystės sutartį³⁴. Ta „draugystė“, tiesa, buvo labai nelygiateisė, nes sprendimas dėl Žiemgalos uosto blokados liko galioti, ir 1203 m. rygiečiai net panaudojo karinę jėgą prieš jo nepaisyti bandžiusius pirklius³⁵.

Viestarto karas su Lietuva užsiėpė aštuonerius metus (1201–1208). Dramatiškiausias šio karo epizodas nutiko 1205 m. kovo mėnesį, lietuvių žygio į Estiją metu, kai Viestartas įkalbėjo Rygos vokiečius bendromis jėgomis užpulti grįžtančius lietuvius.

Lietuva šiam žygiui sutelkė beveik 2 000 raitelių kariuomenę, kuri turėjo pulti Pietų Estiją. Šiai kariuomenei žygiuojant pro Rygą, nuo jos atskyrės Žvelgaitis su draugais užsuko į miestą ir buvo priimtas rygiečių. Anot įvykij aprašiusio Henriko Latvio, Žvelgaitis buvo turtingas ir galingas žmogus, kuris gyresi saviškiams, kad grįždamas sugriaus Rygą.

Lietuviams pasitraukus, žiemgalių kunigaikštis Viestertas įtikino rygiečius ir kalavijuocius surengti pasalą iš Estijos su belaisviais grįžtantiems lietuviams. Prie Ruopanžių įvykusiam mūšyje lietuvių kariuomenė buvo sumušta junginių žiemgalių ir vokiečių pajėgų. Žvelgaitį, sėdintį rogėse, ietimi nudūrė Rygos vyskupo tarnas Teodorkas Šilingas, o žiemgaliai, nukirtę jo galvą, išsivežė ją į Žiemgalą³⁶. Ruopanžių mūšis buvo pirmas skaudus lietuvių pralaimėjimas Livonijoje³⁷.

Viestarto siekį palaikyti ir išsau-goti sajunginius ryšius su Ryga rodo ir tai, kad 1206 m. jis su 3 000 karių atėjo į pagalbą rygiečiams, surengusiems žygį prieš sukilusius Turaidos lyvius³⁸.

Už tai Viestertas tikėjosi vokiečių pagalbos ir savo kovoms su Lietuva. 1208 m. vasarą jis, keršydamas

Žiemgalių karys. Rekonstrukcija G. Eliaso istorijos ir meno muziejuje Jelgavoje.
T. Baranausko nuotr.

lietuviams už Žiemgalos puldinėjimus, pasikvietė į pagalbą rygiečius bei Kalavijuocių ordino riterius ir surengė žygį į Lietuvą, bet joje patyrė triuškinantį pralaimėjimą. Atsakomojo lietuvių žygio į Žiemgalą metu buvo sumušti ir lietuviai³⁹. Vokiečių pagalba Viestartui pasirodė ne tokia veiksminga, kokios jis tikėjosi. Vokiečiai irgi buvo nepatenkinti bendradarbiavimu su Viestartu ir nusprendė niekada „nesikauti su vienais pagonimis prieš kitus“⁴⁰. Be to, vokiečių ekspansija ėmė kelti grėsmę ir Žiemgalai, nes dar 1208 m. pradžioje Rygos vyskupo ir kalavijuocių pajėgos užėmė Sēlpili⁴¹ ir įžengė į žemes, esančias į pietus nuo Dauguvos, kurių iki šiol stengėsi neliesti. Tad po audringų 1208 m. įvykių Viestarto ir Rygos santykiai nutrūko. Nuo to laiko nieko nebegirdėti ir apie karą tarp Lietuvos ir Žiemgalos.

Pirmas lietuvių ir žiemgalių suartėjimo požymis pasirodė 1210 m. vasarą, kai ir vieni, ir kiti sutiko prisijungti prie kuršių ir lyvių suburtos sąjungos prieš Rygos vokiečius. Tiesa, sudarius šią sąjungą, karo veiksmų ēmësi tik kuršiai ir lietuviai: pirmieji puolė Rygą, antrieji – Kuoknėsę, tačiau abu žygiai baigësi nesékme⁴². Apie kokius nors žiemgalių veiksmus šaltiniai tyli.

Lūžis žiemgalių ir lietuvių santykuose įvyko 1219 m. Dar 1218 m. Rygos vyskupas Albertas pirmuoju Sēlos vyskupu įšventino abatą Bernhardą iš Lipės (1218–1224). Iškilo tiesioginės vokiečių ekspansijos į Žiemgalą grėsmė⁴³. Tuo tarpu Lietuvoje į valdžią buvo neseniai atėjęs Živinbutas, kuris ir susitarė dėl ilgalaikės taikos su Viestartu. 1218–1219 m. žiemą Viestertas jau leido lietuviams per Žiemgalą žygiuoti į Estiją⁴⁴.

Priešikus Žiemgalai veiksmus netruko pradëti ir vyskupas Albertas. 1219 m. vasarą jam pasidavė ir krikštijosi Mežuotnės žiemgaliai, prašydami apsaugos nuo lietuvių ir Viestarto vadovaujamų žiemgalių. Rygos vyskupas Albertas su kryžininkų kariuomene, kurioje tuo metu dalyvavo ir Saksonijos Anhalto hercogas Albertas, atvyko prie Mežuotnės. Čia pakrikštiję 300 žiemgalių šeimų, vokiečiai paliko pilyje savo įgulą⁴⁵. Pilyle buvo paskirta vieta Sēlos ir Žiemgalos vyskupo Bernhardo iš Lipės katedros bažnyčiai. Matyt, tada vyskupas Albertas ir nustatė Sēlos ir

Žiemgalė prie Mežuotnės pilies. Dail. Cao Viet Nguyen, © Rundales novada dome

Mežuotnės pilies užpuolimas. Dail. Cao Viet Nguyen, © Rundales novada dome

Žiemgalos vyskupystės ribas, kurias 1219 m. spalio 25 d. patvirtino popiežius Honorijus III⁴⁶.

Tuo tarpu Viestartas, išgirdęs apie Mežuotnės pasidavimą Rygos vyskupui ir krikštą, surinko savo kariuomenę ir puolė Mežuotnę, tačiau pilies paimti jam nepavyko. Tuomet jis blokavo Mežuotnės įgulos susiekimą su Ryga Lielupe ir sutrukėdė į Mežuotnę atvykti pastiprinimui. Tai privertė vokiečius pasitraukti, o Mežuotnės gyventojai atsimetė nuo krikščionybės ir pasidavė Viestarto valdžiai. Viestarto suvienyti žiemgaliai sudarė sąjungą su Lietuva ir kuršiais bei surengė antpuolių į Livoniją (puolė Holmo pilies apylinkes)⁴⁷.

1220 m. vasarį Rygos vyskupo Alberto, Kalavijuocių ordino magistro Folkvino ir Saksonijos hercogo Alberto vadovaujama kariuomenė surengė antrą žygį prieš Mežuotnę ir apgulė pilį. Viestartas bandė padėti

pilies gynėjams, atsivedės į pagalbą ir lietuvius, tačiau lietuviai atsisakė kovoti, motyvuodami nenorū laužyti su Livonija sudarytą taiką. Po attaklių kovų Mežuotnė buvo paimta ir sudeginta, o jos gyventojai vėl priėmė krikštą⁴⁸.

Sėlos ir Žiemgalos vyskupas Bernhardas iš Lipės émësi čia kurti bažnytinę organizaciją, suaktyvino krikščionybės platinimo misijų darbą krašte, pasitelkdamas į pagalbą ir cistersų vienuolius⁴⁹. Bet misijoms labai trukdė žiemgalų pasipriešinimas, kurį kurstė kalavijuociai siautėjimas krašte: jie atiminėjo žiemgalų valdas ir darė jiems daug kitų skriaudų. Maža to, kalavijuociai pasikésino ir į paties vyskupo Bernhardo turtus bei valdas. Dėl to jam net teko skusti kalavijuocius Romos popiežiui Honorijui III, kuris 1222 m. vasario 8 d. leido Bernhardui bausti juos bažnytinėmis bausmėmis⁵⁰.

Tokiomis aplinkybėmis, nepaisant 1220 m. nepavykusio bendradarbiavimo, žiemgaliai nuo šiol nuosekliai siekė sąjungos su Lietuva. 1225 m., į Livoniją atvykus popiežiaus legatui Vilhelmui Modeniečiui, Viestartas, jo pakviestas, atvyko susitikti su legatu, bet į kalbinėjamas priimti krikštą, jo atsisakė, tik sutiko įsileisti į savo valdas legato paskirtą pamokslininką ir svarstyti krikšto klausimą ateityje⁵¹.

Kalavijuocių ir Rygos vyskupo sąjungininku Viestartas daugiau niekada nebetapo. Mežuotnės pradimas jam nedavė ramybės. Tuo metu, po pirmojo Sélos ir Žiemgalos vyskupo Bernhardo mirties, čia bandė įsitvirtinti antrasis Sélos ir Žiemgalos vyskupas Lambertas (1224–1230), kuris iš popiežiaus gavo pakartotinį savo vyskupystės ribų patvirtinimą⁵². Su Vilhelmo Modeniečio valia ir sutikimu Rygos vyskupas Albertas 1226 m. kovo 21 d. paskelbė: „Vyskupui Lambertui, gera valia atsisakančiam Sélos, paskiriame visą Žiemgalą su jos priklausiniais, tačiau palikdami tam vyskupui pajamas, kurias turėjo Sēloje, tol, kol minėtoje Žiemgaloje įsigis atitinkamas valdas.“⁵³ Tai reiškė, kad Lambertas visas jėgas sutelkė Žiemgalos užkariavimui, o jo artimiausias taikinys buvo Viestarto dar valdoma Vakarų Žiemgala. Viestarto valdų puolimui sutrukė tarp Lamberto ir Kalavijuocių ordino iškilę kivirčai, kurių įkarštyje Lambertas atskirus kalavijuocius ir net patį Ordiną buvo kelis kartus atskyres nuo bažnyčios, ir šiam teko prašyti popiežiaus bei Rygos vyskupo Alberto užtarimo⁵⁴.

1228 m. pavasarį ar vasarą Rygoje susirinko kaip niekada didelė kryžininkų (piligrimų) kariuomenė⁵⁵. Matydamas didėjančią užpuolimo iš

Sélos ir Žiemgalos vyskupo Lambertas antspaudas (Toll R. Siegel und Münzen... Reval, 1887, lent. 45:a)

Kalavijuocių ordino antspaudas (Latvijas Nacionālais arhīvs – Latvijas valsts vēstures arhīvs, f. 8, apr. 3, kaps. a, nr. 20)

Livonijos grėsmę, Viestartas sudarė sąjungą su kuršiais ir pirmas puolė Livoniją. 1228 m. rugpjūčio 20 d. žiemgaliai ir kuršai bendromis jégomis nuniokojo Diunamiundės (Daugavgrīvos) cistersų vienuolyną (prie Rygos) ir išžudė tame gyvenusius vienuolius⁵⁶.

Atsakydamas į ši antpuolij, kalavijuocių magistras Folkvinas su kalavijuociais ir piligrimais puolė Viestarto valdas ir užtiko jį jo pililyje (turbūt, Tervetēje)⁵⁷. Pastarasis pasitiko užpuolikus su savo kariuomenė ir stojo į mūšį, kurį žiemgaliai pralaimėjo. Atkaklioje kovoje krito 1 600 žiemgalų ir jų kariuomenė buvo priversta trauktis. Po to Folkvinas 3 savaites niokojo Žiemgalą,

paėmė daug grobio ir belaisvių⁵⁸.

Vyskupas Lambertas apie tą laiką buvo Vokietijoje, kur ieškojo pagalbininkų, padėsiančių skelbtį krikščionybę Žiemgaloje⁵⁹, tačiau tolesnis jo likimas neaiškus. Gali būti, kad jis grįžo į Žiemgalą ir susitaikė su Kalavijuocių ordinu, nusileisdamas jo teritoriniams reikalavimams⁶⁰. Galiausiai jis vis dėlto buvo priverstas atsisakyti Žiemgalos vyskupo pareigų⁶¹. Žiemgalos krikštijimo ir užkariavimo iniciatyvą perėmė Kalavijuocių ordiną.

Viestartas į Folkvino antpuolį atsakė kitais metais (1229 m.) surengtu antpuoliu į Livoniją, į Aizkrauklės pilies apylinkes. Tačiau grįžtančius žiemgalius jau Viestarto valdose pasivijo Aizkrauklės komtūro Markvardo fon Bauerbacho surinkta kariuomenė. Kalavijuociams užpuolus žiemgalų stovyklavietę, žuvo 500 žiemgalų karių, o pats Viestartas gelbėjos bėgimu, rankose turėdamas tik degantį pagalį. Markvardas bandė jį sulaikyti, tačiau galingasis Viestartas sugebėjo apsiginti tuo vienu

pagaliu. Jis juo taip trenkė Markvardui per veidą, kad Aizkrauklės komūturi išbyrėjo dantys, o Viestartas sugebėjo pasprukti į savo pilį ir ten išsigelbėjo⁶². Tai rodo, kad mūšis įvyko kažkur Viestarto valdų pasienyje, kur netoli ese būta jo pilies (galbūt čia kalbama apie Duobelę).

Daugiau Viestartas istorijoje nebepasirodė. Kai kurie istorikai mano, kad netrukus jis mirė, bet gali būti ir taip, kad šis kunigaikštis, minėtoje kovoje pasirodės kaip dar stiprus ir energingas, sulaukė bent jau Saulės mūšio (1236 m.)⁶³. Kita vertus, net jei jis ir gyveno, jo valdžiai turėjo atėiti galas, nes kryžiuočiai netrukus užkariavo visą Žiemgalą. Šių tragiškų įvykių, kurių neaprasė jokie mums žinomi šaltiniai, metu Viestartas galejo žuti.

Livonijos vokiečių valdžią Vakarų Žiemgala pripažino greičiausiai dar 1230 m. vasarą⁶⁴. Maždaug tuo pačiu metu tą padarė ir Šiaurės Kuršas⁶⁵. Lietuva, matyt, bandė teikti pagalbą Kalavijuociai ordino puolamiams žiemgaliams ir kuršiams, bet pati buvo užpulta ir nuniokota 1229 ar 1230 m. kalavijuociai magistro Folkvino žygio į Nalšią metu⁶⁶.

1231 m. rugpjūčio 9 d. naujai vokiečių valdžiai pajungtos Vakarų Žiemgalos ir Šiaurės Kuršo žemės buvo padalintos: Rygos vyskupas Mikalojus po trečdalį jų paskyrė Rygos miestiečiams (kitas trečdalnis turėjo tekti kalavijuociams⁶⁷). Šių dalybų metu nebuvo dalinama jau anksčiau Sélos ir Žiemgalos vyskupui tekusi Rytų Žiemgala su sostine Mežuotnėje, vadina Upmale (upės kraštu)⁶⁸. Dėl naujai įgytų žemių susiginčio Rygos miestiečiai ir pirkliai, tad 1232 m. vasario 16 d. Rygos vyskupas Mikalojus nutarė trečdalį Žiemgalos priskirti tik Rygos pirkliams, o miestiečiams tai kompensavo Kuršo žemėmis⁶⁹.

Žiemgalos dalybos vyko jau nebedalyvaujant Žiemgalos vyskupui Lambertui, kuris greičiausiai dar iki to laiko buvo priverstas atsistatydinti. Netikėtai atsirado naujas Žiemgalos vyskupas, kurio veikla sukėtė visą Livoniją. Tai buvo Balduinas Alnietis – cistersų vienuolis iš Olnės vienuolyno dabartinėje Belgijoje. I Livoniją jis atvyko 1230 m. kaip popiežiaus vicelegatas, turėjęs išspręsti ginčą, kas turi tapti mirusio Rygos vyskupo Alberto išpėdiniu (jo sprendimu juo tapo Mikalojus).

Tačiau Balduinas neapsiribojo šia užduotimi ir pradėjo Livonijoje įvedinėti savo tvarką. Jis perrašė sutartis su neseniai nukariautais kur-

1231 m. rugpjūčio 9 d. Saremos, Kuršo ir Žiemgalos dalybų tarp Rygos vyskupo Mikalojaus ir miestiečių aktas (Latvijas Nacionālais arhīvs – Latvijas valsts vēstures arhīvs, f. 8, apr. 3a, lieta nr. 21)

šiais, kurie dabar turėjo tik priimti krikščionybę, išlikdami politiškai nepriklausomi nuo Rygos⁷⁰. Tų žemių viešpačiu Balduinas matė save patį. 1231 m. jis iškeliavo pas popiežių Grigalių IX gauti papildomų įgaliojimų ir patvirtinti savo su kuršiais sudarytas sutartis.

Popiežius palankiai pažiūrėjo į Balduino siekius. 1232 m. sausio 29 d. jis paskyrė Balduiną Alnietį Žiemgalos vyskupu ir savo legatu Livonijoje, Gotlande, Suomijoje, Estijoje, Žiemgaloje, Kurše ir kitose naujakrikščių žemėse⁷¹. Netrukus popiežius jam suteikė dar daugiau įgaliojimų: valdyti visą Kuršą⁷², paimti savo valdžion Livonijos ir Estijos naujakrikščių žemes, kuriose nenustatyti vyskupysčių ribos⁷³, rūpintis Revelio, Vironijos ir kitų Livonijos, Suomijos ir Estijos vyskupysčių reikalais, kol jos neturi vyskupų⁷⁴, uždrausti krikščionims sudaryti taiką

ar paliaubas su pagonimis arba rusenais⁷⁵. Rygos bažnyčiai ir miestiečiams, Kalavijuocią ordinui popiežius liepė grąžinti Balduinui Alnieciui Žiemgalą ir atsisakyti visų valdų, kurias buvo išgavę iš ankstesnio vyskupo Lamberto⁷⁶. Galiausiai popiežius leido net nubausti Rygos vyskupą Mikalojų už prastą pareigų atlikimą⁷⁷.

Galima būtų pamanyti, kad, gavęs tiek įgaliojimų, Balduinas turėjo tapti galingiausių žmogumi Livonijoje, tačiau taip neatsitiko. Jis ir pats suprato, kad gavo per daug ir tas savo teises galės išskovoti tik jėga. Todėl, prieš grįždamas į Livoniją, jis surinko Vokietijoje kariuomenę, su kuria patraukė į kryžiaus žygį, kaip paaiškėjo, prieš pačius kalavijuocius! Livonijoje jis pasirodė 1233 m. liepą ir netrukus pabandė užimti Revelį (Taliną), tačiau buvo sumuštas kalavijuocių⁷⁸.

Tuo tarpu kalavijuociai išsiuntė pasiuntinius pas popiežių Grigalių IX, kuris, jų įkalbėtas, 1234 m. vasario 9 d. atleido Balduiną iš legato pareigų. Balduinas Alnietis, sužinojęs apie tai, išskubėjo pas popiežių su skundu prieš Rygos vyskupą Mikalojų, Kalavijuocią ordiną ir Rygos miestą. Grigalius IX, gavęs iš Balduino ilgą sunkių kaltinimų sąrašą, 1234 m. lapkričio 20 d. iškvietė kaltinamuosius į teismą popiežiaus kurijoje. Formaliai Balduinas išbuvo Žiemgalos vyskupu iki 1236 m., kai pralaimėjo ginčą popiežiaus kurijoje ir atsisakė šių pareigų⁷⁹.

Vokiečių valdžia Žiemgaloje išsilakė ne ką ilgiau. 1236 m. rugsėjo 22 d. lietuviai sutriuškino kalavijuocius Saulės mūsyje. Žiemgalai vėl prisijungė prie lietuvių, mušdami iš mūšio lauko bėgančių kalavijuocių likučius⁸⁰. Kalavijuocią ordiną po šio mūšio neteko didžiosios da-

Žiemgalos vyskupo Balduino Alniecio antspaudas (Toll R. Siegel und Münzen.... Reval, 1887, lent. 45:b)

Saulės mūšis. Dail. Artūras Slapšys

lies savo riterių ir pateko į gilią krizę, iš kurios nebeįsikapstė, o 1237 m. buvo prijungtas prie galingesnio Vokiečių (Kryžiuočių) ordino. Iškart po šio mūšio beveik visa Žiemgala (išskyruis nebent sritis prie pat Rygos⁸¹ ir Dauguvos) ir Kuršas (išskyruis Vanemos žemę) greitai išsvadavo iš vokiečių valdžios ir suartėjo su Lietuva, kuri tuo metu vienintelė galėjo veiksmingai pasipriešinti vokiečių ekspansijai⁸².

Penkiolika po to sekusių metų Vokiečių ordiną paliko žiemgalius ramybėje⁸³.

Vokiečių nukariauta Žiemgala 1251–1259 metais

1 249 m. prasidėjo vidaus karas tarp Lietuvos didžiojo kunigaikščio Mindaugo ir jo brolio sūnaus Tautvilo. Vykstant šiam karui, 1251 m. pavasarį, Mindaugas priėmė krikštą ir sudarė sąjungą su Vokiečių ordino Livonijos krašto magistru Andriumi fon Štirlandu (Štiriečiu)⁸⁴. Tai atvėrė kryžiuočiams naujas ekspansijos į Lietuvą, Žiemgalą ir Pietų Kuršą galimybes.

Vokiečių ordiną padėjo Mindaugui Vorutos pilyje (prie dabartinių Anykščių) apsiginti nuo Tautvilo ir jį remiančių žemaičių antpuolio⁸⁵, o tada kartu su Mindaugo kariuomene kryžiuočiai gavo progą įsiveržti ir į Žemaitiją⁸⁶.

Po to, greičiausiai jau 1251 m. antroje pusėje, magistras Andrius fon Štirlandas surengė žygį ir į Žiemgalą, kuri trukdė jam palai-kyti ryšius su naujuoju sąjungininku Mindaugu. Be to, Vokiečių ordiną siekė pasinaudoti momentu, kai žiemgaliai neteko užnugario Lietuvoje. Anot Eiliuotosios Livonijos kronikos, Andrius fon Štirlandas taip nuniokojo Žiemgalą, kad žiemgaliai patys pasisiūlė mokėti kryžiuočiams duoklę⁸⁷.

Vokiečių valdžios įtvirtinimas Žiemgaloje užtruko ne mažiau kaip

Mindaugas. Dail. Artūras Slapšys

1254 m. balandžio mén. Rytų Žiemgalos (Upmalės) dalybų aktas (Latvijas Nacionālais arhīvs – Latvijas valsts vēstures arhīvs, f. 5561, apr. 2, lieta nr. 3)

dvejus metus. Užkariautomis žemėmis Ordinas privalėjo pasidalyti su Livonijos vyskupais, kuriems tradiciškai priklausė du trečdaliai Livonijoje užkariaujamą žemių. Žiemgalos užkariavimo išvakarėse imtasi ir Livonijos bažnytinio valdymo pertvarkymo. Pirmiausia 1251 m. kovo 3 d. Lione priimtu sprendimu buvo panaikinta Žiemgalos vyskupystė, o jos teritorija perduota Rygos arkivyskupystei⁸⁸.

Ši reforma nebuvo sudėtinga, nes 1218 m. įkurta Sélos vyskupystė, 1226 m. faktiškai tapusi Žiemgalos vyskupystė, po 1236 m. pralaimėto Saulės mūšio egzistavo tik formaliai: vokiečiai nebekontroliavo jokios teritorijos Žiemgaloje ir Sēloje. Žiemgalos vyskupystės kapitula, vadovaujama prepozito Heidenreicho, rezidavo Rygoje⁸⁹. Pirmasis po

1254 m. balandžio mėn. Vakarų Žiemgalos dalybų aktas (Biblioteka Książąt Czartoryskich, perg. 25, 1254, N. J. 25)

Balduino Žiemgalos vyskupas Arnoldas pasirodė tik 1246–1247 m. Vokiečijoje (Brēmene ir Kiolne), o 1247 m. gruodžio 5 d. popiežius Innocentas IV, jo paties prašymu, atleido jį iš Žiemgalos vyskupo pareigų ir paskyrė į jo vietą pranciškoną Henriką fon Liucelburgą⁹⁰. Pastarajam 1247–1251 m. buvo lemta būti paskutiniu Žiemgalos vyskupu. 1251 m., panaikinus Žiemgalos vyskupystę, jis buvo paskirtas Kuršo vyskupu ir išsaugojo vienintelę realią Žiemgalos vyskupo valdą – namus Rygoje, kurie dabar tapo Kuršo vyskupo namais.

Tad 1251 m. iš Žiemgalos valdymą pretendavo Rygos vyskupas Mikalojus. 1251 m. aktu (be ménésio ir dienos) jis, remdamasis tuo, kad du trečdaliai Žiemgalos popiežiaus buvo patvirtinti Rygos vyskupystei,

vienu iš tų dviejų trečdalių perleido Rygos vyskupystės kapitulai. Aktas datuotas kiek prieštarlingai, nes Jame greta datavimo 1251 metais nurodytas ir datavimas vyskupo Mikalojaus valdymo 22-aisiais metais⁹¹, o pastarieji turėjo prasidėti tik 1252 m. balandžio 8 d.⁹² Tikėtina, kad Rygos kapitula akto projektą be tikslios datos parengė dar 1251 m. pa-baigoje, o gauti Mikalojaus patvirtinimą jai pavyko tik 1252 m. balandį ar kiek vėliau. Šios dalybos Rygos vyskupystės viduje buvo tik išanks-tinės, nes dėl Žiemgalos pasidalijimo dar nebuvo sutarta su Vokiečių ordinu.

1251 m. kovo 3 d. sprendimas, naikinantis Žiemgalos vyskupystę, be kita ko, numatė, kad Ryga taps Livonijos ir Prūsijos arkivysku-pystės centru, o Livonijos ir Prūsijos arkivyskupas Albertas Sverberis, į šias pareigas paskirtas dar 1246 m. sausio 9 d.⁹³, bet iki šiol rezidavęs Liubeke, savo rezidenciją į Rygą perkels po Rygos vyskupo Mikalojaus mirties⁹⁴.

Vyskupas Mikalojus mirė 1253 m. antroje pusėje, ir nuo to laiko Ryga faktiškai tapo arkivyskupystės centru. Arkivyskupas Albertas Sverberis čia atvyko dar tais pačiais metais, ir vienas pirmųjų jo čia išduotų dokumentų buvo vyskupo Mikalojaus trečdalio Žiemgalos dovanojimo Rygos kapitulai patvirtinimas⁹⁵. Tad ir numatomos Žiemgalos dalybos pagal 1251–1252 m. priimtus sprendimus turėjo vykti tarp Vokiečių ordino, Rygos arkivyskupo Alberto Sverberio ir Rygos arkivyskupystės ka-pitulos.

1254 m. balandį, netrukus po Alberto Sverberio rezidencijos per-kėlimo į Rygą, buvo sudaryti du Žiemgalos dalybų aktai – atskirai Vaka-rų ir Rytų Žiemgalai. Vakarų Žiemgala juose įvardijama tiesiog kaip Žiemgala, o Rytų Žiemgala, plytėjusi abipus Lielupės, vadinama Upma-le – „upės kraštu“⁹⁶. Juos sudarant, Vokiečių ordinui atstovavo didžiojo magistro vietininkas Eberhardas fon Zainas, kuris 1252–1253 m. vadova-vavo ir Klaipėdos pilies bei Šiaurės ir Pietų Kuršo dalyboms. Žiemgalos padalijimu jis baigė savo veiklą Livonijoje.

Vakarų Žiemgalos dalybų akte buvo išskirtos 6 žemės, kurios pada-lytos į tris dalis po 2 žemes kiekvienoje: Silenė (Silene) ir Žagarė (Sagera)

atiteko Rygos arkivyskupui, Duobenė ir Sparnenė – Rygos arkivyskupystės kapitulai, o Tervetė ir Duobelė – Vokiečių ordinui⁹⁷.

Arkivyskupo Alberto Sverberio valdos buvo nutolusios labiausiai į pietus ir plytėjo dabartinėje Lietuvos teritorijoje: Žagarėje arkivyskupas, matyt, ilgainiui pasistatė naują pilį Aukštadvario (arba Žvelgaičio) piliakalnyje, kuris savo dydžiu ir forma skiriasi nuo žiemgaliams įprastų piliakalnių ir kuriame nerasta ankstesnių, nei XIII a., archeologinių radinių⁹⁸, o Silenė greičiausiai atitinka Šilėnų piliakalnį prie Kuršėnų⁹⁹. Kapitulos ir Ordino valdos išsidėstė dabartinėje Latvijos teritorijoje.

Kraštas šiuo laikotarpiu buvo visiškai užvaldytas. Kryžiuočių kontroliuojamose žiemgalių pilyse buvo susodinti Ordino fogtai¹⁰⁰. Žiemgaliai privalėjo dalyvauti Vokiečių ordino karo žygiuose. 1256 m. jie buvo paimti į magistro Anono fon Zangerhauzeno žygį Žemaitijoje¹⁰¹, o 1259 m. dalyvavo magistro Burchardo fon Hornhauzeno žygije prieš į Kuršą įsiveržusius žemaičius¹⁰². Pastarasis žygis, beje, baigėsi Livonijos magistro nesėkme: žemaičiai, apiplėšę Kuršą, sėkmingai atsitraukė. Tai darė įspūdį dar ir dėl to, kad vos prieš kelis mėnesius žemaičiai buvo sutriuškinę kryžiuočius Kurše įvykusiam Skuodo mūšyje. Žemaičiai buvo tiesiog nesulaikomi ir nesugaunami! Tai negalėjo nekelti klausimų žiemgaliams, ar neišmušė valanda, kai galima išsilaisvinti iš kryžiuočių jungo ir suvienyti jėgas su žemaičiais.

1259–1272 m. žiemgalių sukilimas

Ziemgalių sprendimo ilgai laukti nereikėjo. Dar tais pačiais 1259 m. žiemgaliai, vadovaujami Skabio, sukilo, atsimetė nuo krikščionybės ir išvijo Ordino vaitus¹⁰³. Pirmasis kryžiuočių bandymas susigrąžinti Žiemgalą sekė netrukus, 1259–1260 m.

1259–1260 m. žiemą magistro Burchardo fon Hornhauzeno vadovaujama kariuomenė, kurią sudarė Vokiečių ordino, Livonijos vyskupų ir Talino danų pajėgos, bandė užimti Tervetę, o nepavykus, kryžiuočiai pasistatė savo pilį Duobenėje (Rygos katedros kapitulos žemėje)¹⁰⁴. Manoma, kad pilis buvo įrengta

Mežakalno piliakalnyje, priesais kitoje Avyknės upelio pusėje esantį Inčėnų piliakalnį – žiemgalių Duobenės pilies vietą¹⁰⁵. Tai buvo nauja Ordino taktika – statyti savo priešų žemėse pilis ir blokuoti jomis priešų pilis. Šią taktiką kryžiuočiai tuo metu pritaikė ne tik Žiemgaloje, bet ir Žemaitijoje¹⁰⁶.

Jau 1260 m. pradžioje žiemgaliams į pagalbą atvykę žemaičiai nesėkmingai bandė paimti Duobenės pilį¹⁰⁷. Vis dėlto po žemaičių 1260 m. liepos 13 d. laimėto Durbės

Skabys. Dail. Artūras Slapšys

Mintaujos (Jelgavos) pilies maketas G. Eliaso istorijos ir meno muziejuje Jelgavoje.
T. Baranausko nuotr.

mūšio prasidėjus kuršių ir prūsų sukiliams, kryžiuočiai patys paliko Duobenę, nes Ordinas nebegalėjo aprūpinti pilies maistu¹⁰⁸. 1260 m. sukilimą sukelta krizė privertė Vokiečių ordiną ketveriems metams palikti žiemgalius ramybėje.

Antrają karinę kampaniją prieš žiemgalius kryžiuočiai įvykdė 1264–1265 m. Jos metu buvo surengti du dideli niokojamieji žygiai į Žiemgalos gilumą. Taktika, lyginant su 1259–1260 m. kampanija, pasikeitė: dabar nesiekta užimti ar blokuoti žiemgalių pilį, o tiesiog niokotas kraštas. Tai verčia manyti, kad nukentėti nuo šių niokojimų galėjo didžioji Žiemgalos dalis.

Šią karinę kampaniją sukėlė Mindaugo sūnaus Vaišalgo kova dėl valdžios Lietuvoje. 1264 m. Vaišalgo prašymu Livonijos magistras Konradas fon Mandernas surinko kariuomenę, turėjusią padėti Mindaugo sūnui paimti valdžią Lietuvoje. Tačiau pagalbos neprireikė, nes Vaišalgas ir be jos spėjo įveikti priešus. Tuomet magistras tą kariuomenę padalijo į dvi dalis ir panaudojo Kuršo bei Žiemgalos puolimui. Viena kariuome-

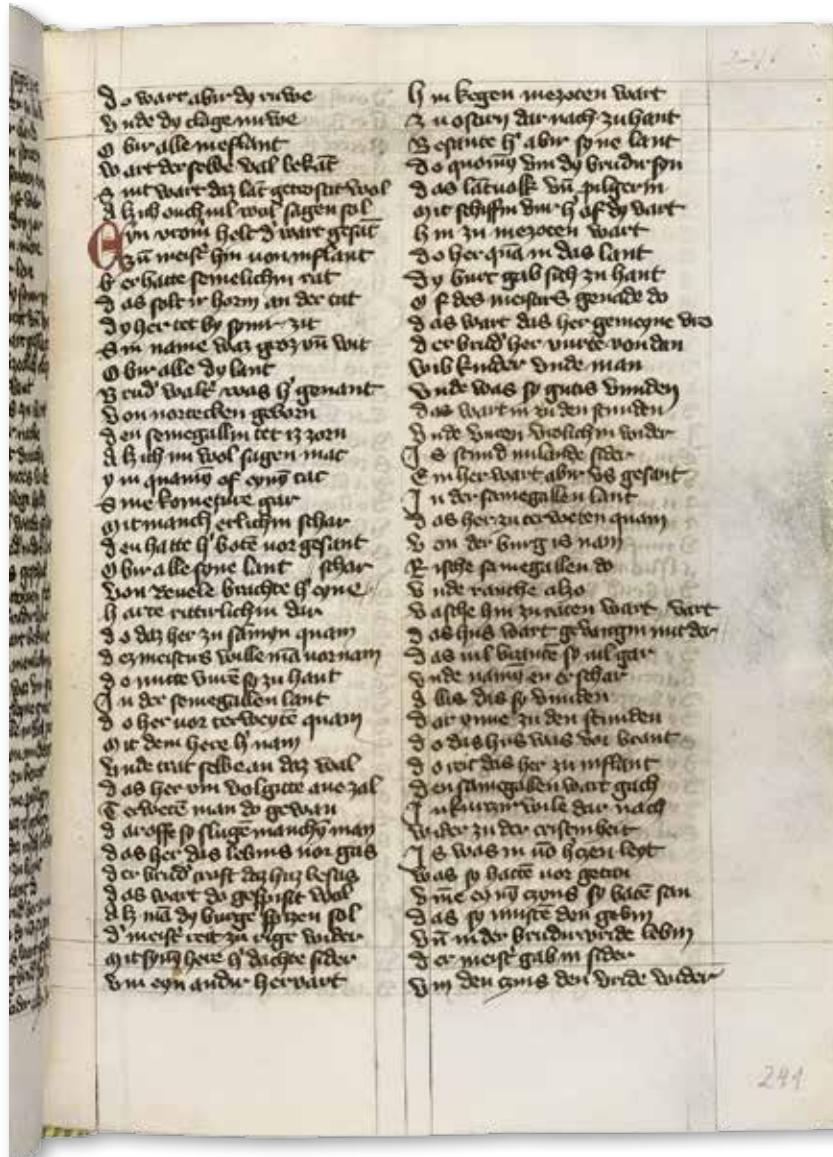
nės dalis sudegino kuršių Griežę, o paties magistro vedami kryžiuočiai įsiveržė į Žiemgalą. Nuniokoję kraštą, jie patraukė atgal į Rygą, bet, greičiausiai būsimosios Mintaujos (Jelgavos) apylinkėse, pateko į žiemgalių pasalą ir buvo sumušti: žuvo 20 Ordino brolių ir 600 kitų karių¹⁰⁹. Kitais, 1265-aisiais, metais šiauriniame Žiemgalos pakraštyje jie pasistatė Mintaujos pilį, kuri tapo tolesnių kovų su žiemgaliais baze¹¹⁰. Tai, tiesa, nepadėjo magistrui Konradui fon Mandernui apsaugoti dalies savo kariuomenės, kuri, grįždama iš 1265 ar 1266 m. surengto antrojo žygio į Žiemgalą, buvo atkirsta nuo pagrindinių pajėgų ir nespėjo saugiai pasiekti Mintaujos pilies – ši kartą žuvo 10 Ordino brolių¹¹¹.

Nesėkmį išvargintas Konradas fon Mandernas atsistatydino, o naujas magistras Otonas fon Liuterbergas trejus metus nebevykdė žygį prieš žiemgalius. Kai pagaliau 1270 m. pradžioje jis išsirengė į žygį prieš Žiemgalą, turėjo jį nutrauktį, nes į Livoniją įsiveržė lietuviai¹¹². Juos nusivijęs iki Estijos, magistras Otonas žuvo Karusės mūšyje drauge su 52 Ordino broliais.

Paminklas Konradui fon Mandernui Jelgavoje. T. Baranausko nuotr.

Žiemgala antrą kartą vokiečių valdžioje 1272–1279 metais

Eiliuotosios Livonijos kronikos Heidelberg nuorašo puslapis su pasakojimu apie Žiemgalos užkariavimą 1271–1272 m. (Universitätsbibliothek Heidelberg, cpg 367)

Antrą kartą užvaldyti žiemgalius pavyko tik vietoj žuvusio Otto- no į Livoniją atsiųstam magistrui Valteriu fon Nordeku. Karui su žiemgaliais jis gerai pasiruošė. 1271 m. rugpjūčio 27 d., pla- nuodamas Žiemgalos nukariavimą, jis sudarė sutartį su Rygos arkivys- kupu Albertu Sverberiu, kurioje nustatyta:

„Jeigu mes, magistras ir broliai, Tervetės ar kitą pilį savo dalyje pasta- tysiame per metus, skaičiuojant nuo artimiausios šv. Mykolo šventės, kad

Tervetė pilies maketas G. Eliaso istorijos ir meno muziejuje Jelgavoje.
T. Baranausko nuotr.

Žagarės I piliakalnis (Raktuvės kalnas). R. Ginkaus nuotr.

per tai Žiemgala būtų grąžinta katalikų tikėjimui ir pajungta Rygos bažnyčios valdžiai, kaip anksčiau, minėtas viešpats arkivyskupas už visus darbus ir išlaidas, padarytas ir visada darytinas piliai, vieną iš savo pilių, kurią tik panorės, būtent Silenę arba Žagarę (*Syrene scilicet aut Sagare*), mums su jų priklausiniais paskirs...¹¹³

Rygos katedros kapitula, savo ruožtu, sudarė analogišką sutartį, pažadėdama Ordinui perleisti savo Duobenės arba Sparnenės pilį¹¹⁴. Taigi,

naujai nukariautoje Vakarų Žiemgaloje Vokiečių ordinui buvo jau numatyta ne trečdalis, o pusė visų žemiu.

Netrukus po to kryžiuočiai puolė Tervetės pilį. Po atkaklių kovų, žuvus daugeliui pilies gynėjų, Tervetė buvo užimta, o kryžiuočiai joje įkurdino savo īgulą¹¹⁵. 1272 m. balandį jie surengė dar vieną žygį. Į laivus susodinta kryžiuočių kariuomenė Lielupe pakilo iki Mežuotnės pilies. Netikėtai užklupta Mežuotnės pilis pasidavė be didesnio pasipriešinimo, kryžiuočiai susigrobė pasidavusių žiemgalių turtą, o juos pačius, kaip vergus, išsivarė į nelaisvę¹¹⁶. Pagaliau trečiojo žygio metu, 1272 m. birželį, kryžiuočiai sudegino Žagarę¹¹⁷, kuri šia proga Eiliuotojoje Livo-nijos kronikoje paminėta Raktės (*Ratten*) vardu.

*Kariuomenė gi pasiūsta
Į žemę žiemgalių tada.
Į Tervetę kariai atėjo.
Iš tos pilies paimt reikėjo
Greitus žiemgalius tuo metu
Ir nuskubėjo jie kartu
Į Raktę dideliu greičiu.
Pilis laimėta tuo žygiu,
Sudeginta ji visiškai.
Ir paėmė ten jų pulkai
Viskq, ką tik rast galėjo
Tenai tuomet, kai nugalėjo.
Kai ta pilis jau suliepsnojo,
Livonijon kariai išjojo.
Žiemgaliai gi tuomet skubėjo –
Po to daug laiko nepraėjo –
Prie krikščionybės grįžt ištisies.
Ir jie gailėjos iš širdies
To, ką padarė jie anksčiau,
Ir praše duoklę skirt tuojau,
Kurią jie duoti privalėtų,
Su broliais taiką kad turėtų¹¹⁸.*

1272 m. sutartis dėl Duobenės ir Sparnenės dalybų (Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Zb. dok. perg. nr. 4505)

Žagarė (Raktė) čia iškyla kaip vienas iš trijų svarbiausių Žiemgalos centrų, kuriam kritus, pasidavę ir visa Žiemgala. Kitaip sakant, Žiemgala dabar tarsi dalijama ne į dvi dalis – Vakarų Žiemgalą su centru Terveitėje ir Rytų Žiemgalą (Upmalą) su centru Mežuotnėje, kaip 1254 m. dalybų aktuose, bet išskiriama ir Pietų (ar Pietvakarių) Žiemgala su centru Žagarėje. Arba, galbūt tiksliau būtų pasakyti, kad Žagarė iškyla kaip al-

ternatyvus Vakarų Žiemgalos centras, perimantis vadovavimą Vakarų Žiemgalai, kritus Terveitei.

Eiliuotojoje Livonijos kronikoje paminėta žiemgalių pasidavimo sutartis buvo sudaryta 1272 m. liepos 6 d. su Rygos arkivyskupu Albertu Sverberiu, Rygos arkivyskupijos prepozitu Jonu ir Vokiečių ordino Livonijos magistru Valteriu fon Nordeku. Jos nuorašas (vertimas į vokiečių kalbą) yra išlikęs. Pagal ją žiemgaliai vėl įsipareigojo į savo pilis įsileisti vokiečių īgulas, mokėti duokles ir atliliki darbo bei karo tarnybą¹¹⁹.

Vykdydama ankstesnį susitarimą, Rygos katedros kapitula 1272 m. spalio 7 d. perleido Ordinui Duobenės pilį su apylinkėmis. Ta proga sudarytame dalybų akte smulkiai aprašyta šių žemių sudėtis¹²⁰. Tačiau néra žinių, kurių iš žadėtų savo pilių Vokiečių ordinui atidavę Rygos arkivyskupas. Tikėtina, kad tai buvo būtent Žagarė, kurią Ordinas pats nukariavo ir kuri buvo arčiau kitų jo valdų, nei tolimate pietiniame Žiemgalos pakraštyje buvusi Silenė (Šilėnai).

Vis dėlto, po šio nukariavimo nepraejus né septyneriems metams, Žiemgala vėl sukilo ir ištėruko iš vokiečių valdžios.

1279–1290 m. Žiemgalos karas

Žiemgalių ir kryžiuočių kova. Iš renginio Garuozos mūšiui paminėti Joniškyje 2013 m.
T. Baranausko nuotr.

1279 m. kovo 5 d. lietuviai, atsiviję Traidenio tévonines Kernavës žemes plėsusius kryžiuočius, sumušė juos ties Aizkraukle prie Dauguvos. Žuvo Livonijos magistras Ernestas fon Raceburgas ir 71 Ordino riteris¹²¹. Jau mūšio metu žiemgaliai pasitraukė iš Livonijos kariuomenės, tuo prisidėdami prie lietuvių pergalės¹²². Grįždamas per Mintaują, Nameisis buvo įžeistas kažkokio kryžiuočio, kuris skélė jam antausį¹²³ ar trenkė į dantis¹²⁴. Tai Nameisiui tapo pretekstu nutraukti bet kokius ryšius su kryžiuočiais ir pradėti karą. Tačiau jis stengėsi pagrįsti savo atsimetimą nuo kryžiuočių: net nusiuntė savo pasiuntinius Rygos arkivyskupui Jonui iš Lunès ir pateikė jam skundą dėl kryžiuočių priespaudos ir žmonių žudymo Žiemgaloje¹²⁵. Toks siekis nenutraukti ryšių su arkivyskupu ir teisiškai motyvuoti savo veiksmus vėliau Nameisiui ir žiemgaliams labai padėjo, ieškant sajungininkų pačioje Rygoje.

Netrukus po Aizkrauklės mūšio, dar kovo mėnesį, žiemgaliai užėmė Tervetės pilies papilį, o prie pilies pasirodės Nameisis po 4 dienų apgulos užėmė ir pilį¹²⁶. Tervetės pilyje buvo įsikūręs kryžiuočių konventas, kurį sudarė 15 brolių riterių. Né vienam iš jų nepavyko ištakinti: dalis žuvo kovų metu, o kiti buvo paimti į nelaisvę. Dalį jų žiemgaliai nudeisė mirti, o kitus išsiuntė į Lietuvą¹²⁷. Belaisvių išsiuntimas į Lietuvą, taip pat nuolatinis lietuvių ir žiemgalių bendradarbiavimas tolesnių kovų metu rodo, kad Nameisio vadovaujami žiemgaliai pripažino Lietuvos didžiojo kunigaikščio Traidenio valdžią ir veikė išvien su Lietuva¹²⁸. Vokiečių ordinui dėl šio sukilio liko tik Mintaujos pilis, pastatyta dar 1265 m.

Nameisis. Dail. Artūras Slapšys

Sukilusiems žiemgaliams kryžiuočiai iš pradžių tepajėgė pasipriešinti smulkiaisiais antpuoliais prieš Duobelės ir Tervetės pilis, kuriuos iš Kuršo vykdė Kuldgos fogtas Jóhanas fon Ochtenhauzenas, kartais talkinamas ir Kuldygos komtūro¹²⁹. Nameisis padėjo plėšiamoms apylinkėms gintis, persekiodamas plėšikus ir kartais patirdamas nuostolių, kaip nedideliame mūšyje prie aplieatos Babotės pilies (prie Jaunpilio), kur žuvo 50 žiemgalių¹³⁰.

1279–1280 m. žiemą Nameisis išsirengė į didesnį žygį prieš Rygą. Livonijos magistro pareigas laikinai einantis krašto maršallas Gerhardas

fon Kacelenbogenas suskubo sušaukti prie Rygos Livonijos kryžiuočių pajėgas ir piligrimus. Atvyko, tiesa, tik 9 Ordino broliai¹³¹, tačiau jie atsivedė nemažai vietinių latvių karių. Tarp atvykusiuų Eiliuotosios Livonijos kronikos autorius išskiria vieną kryžiuotį iš Césių, atvedušį 100 latvių vyrų: jų vėliava buvusi raudona su balta juosta per viduri¹³². Šios vėliavos pagrindu XX a. buvo sukurta Latvijos Respublikos vėliava. Nameisis, sužinojęs apie sutelktų pajėgų dydį, nusprendė grįžti atgal. Vokiečiai puolė vytis žiemgalius ir pasivijo juos prie Lielupės. Žiemgaliams keliantis per upę, 30 jų raitelių žlūžo. Raiteliai, palikę žirgus, išsikapstė, o didelė dalis Ordino kariuomenės susigundė karo grobiu ir puolė gelbėti paliktus žirgus. Tuo tarpu maršallas Gerhardas fon Kacelenbogenas nusivijo žiemgalius, nepastebėjęs, kad su juo liko tik nedidelis būrelis karių – 38 vyrai¹³³. Nameisis puolė persekiotojus, iš kurių dalis žuvo, o kiti pateko į nelaisvę. Žuvo riteris iš Vestfalijos – piligrimų vadas, o pats Gerhardas fon Kacelenbogenas pakliuvo nelaisvén. Kaip ir po Tervetės užėmimo belaisviai buvo išsiuisti į Lietuvą, kur Gerhardas žuvo gladiatorių kovas primenančioje dvikovoje¹³⁴.

1280 m. liepos 13 d. į Rygą atvyko naujai paskirtas Livonijos krašto magistras Konradas fon Foichtvangeras. Apkeliavęs Livonijos kryžiuočių valdas, jis stengėsi sutelkti kuo didesnes pajėgas padėčiai gelbėti. Dėl dalyvavimo bendrame žygije į Žiemgalą susitarė su krašto vyskupais ir Danijos vietininku Estijoje¹³⁵. 1281 m. pavasario pradžioje Rygoje buvo sutelkta didelė kariuomenė, kurioje dalyvavo Tartu vyskupas Frydrichas fon Hazeldorfas ir Danijos karaliaus vietininko Estijoje Odevardo atsiuštos pajėgos. Rengiamo žygio tikslas buvo žiemgalių Duobelės pilis¹³⁶. Tačiau vos kryžiuočiai pradėjo Duobelės apgulą, užėmė papili, pasistatė akmensvaidę, atėjo žinia, kad atzygiuoja Lietuvos kariuomenė. Magistras liepė nutraukti apgulą, sudažyti akmensvaidę ir žygiuoti pasitiki lietuvių. Kariuomenės susitiko ties dabar aiškiau nelokalizuojamais Slakenkapiais, matyt, kažkur į pietus nuo Duobelės. Lietuvių kariuomenė pasirodė ne tokia jau didelė, todėl nestojo į kovą su kryžiuočiais, o sėkmingai atsitraukė, įviliojusi kryžiuočius į pelkę¹³⁷. Lietuviai atsitraukė be nuostolių, o Duobelės pilies apgula buvo sėkmingai nutraukta.

Nepavykus pirmajam žygium, magistras Konradas fon Foichtvangeras iškart ėmėsi organizuoti antrajį. 1281 m. rugpjūtį buvo sutelkta dar didesnė kariuomenė: be jau pirmajame žygije dalyvavusių Tartu vyskupo ir Danijos vietininko Odevardo, kuris ši kartą dalyvavo asmeniškai, prisidėjo dar dviejų Livonijos vyskupų – Lihu los ir Rygos – pajėgos. Taip atvyko ir Riugeno kunigaikščio Vislavo II (1260–1302) vadovaujami kryžinininkai, anksčiau užverbuoti Tartu vyskupo¹³⁸. Iš viso, išskaitant vėliau prisijungusias Kuršo pajėgas, susidarė ištisies neeilinė 14 tūkst. karių

Vokiečių ordino riteriai. Iš viduramžių šventės Medininkų pilyje 2014 m. T. Baranausko nuotr.

kariuomenė¹³⁹. Tai turėjo įkvėpti Konradui fon Foichtvangenui pasitikėjimo savo jėgomis, ir ši kartą jis nusprendė pulti pačią žiemgalių sostinę – Tervetę.

Pasiekę Tervetę, kryžiuočiai nuniokojo apylinkes ir nusiprovė jau sunokusių rugių laukus. Tervetės gynėjai patys sudegino priespilių, kad neliktų priedangos priešui. Magistro iš Kuršo pakviestos pajėgos pakeliui sudegino Duobelės papilį ir prisijungė prie pagrindinių pajėgų Tervetėje. Prasidėjės pilies puolimas, regis, nepaliko Tervetei vilčių.

Nameisis griebési paskutinės galimybės – į priešų stovyklą pasiuntė pasiuntinius, prašydamas taikos ir žadėdamas vėl priimti krikšcionybę. Magistras Konradas fon Foichtvagenas, būdamas taip arti tikslø, žinoma, apie tai nenoréjo nė girdėti. Tačiau žiemgalių pasiūlymas padarė įspūdį Riugeno kunigaikščiui Vislavui II.

Veltui niršo ir savo tiesą įrodinėjo Konradas fon Foichtvagenas, veltui šaukė:

*Nelaimių mums iš to daugybė,
Kai tik jie nori krikšcionybės!*¹⁴⁰

Riugeno kunigaikštis pareikalavo priimti žiemgalių pasiūlymą, o Konradas fon Foichtvagenas negalėjo pasipriehinti įtakingam piligrimų vadui. Su žiemgaliais buvo sudaryta taika: jie įsipareigojo mokëti duoklę ir nebekariauti su krikšcionimis¹⁴¹. Vokiečių ordinatas turėjo ne

Konradas fon Foichtvagenas. Christofo Hartknocho „Alt- und Neues Preussen“ graviūra, 1684 m.

Tervetės piliakalnis. T. Baranausko nuotr.

tik atsitraukti nuo pilies, jos nepaėmės, bet ir liko įsipareigojės nutraukti karo veiksmus prieš žiemgalius. Svarbu tai, kad pagal žiemgalių sudarytą sutartį kryžiuočiai nebuvovo įleisti į Žiemgalos pilis, tad žiemgaliai liko nepriklausomi nuo Ordino. Konradas fon Foichtvagenas, nepatenkinęs tokia šio žygio baigtimi, netrukus po to atsistatydino.

Arogantiškas Konrado fon Foichtvango pareiškimas Tervetės puolimo metu, kad žiemgalių noras priimti krikšcionybę jam esantis nelaimė, Vislavui II turėjo padaryti patį blogiausią įspūdį apie Ordiną, todėl nekelia nuostabos vėlesnis Petro Dusburgiečio pranešimas apie 1289 m. išaiškintą sąmokslą, kurio metu prūsai vedė derybas su Riugeno kunigaikščiu dėl pasidavimo jo valdžiai ir Ordino išvijimo iš Prūsijos¹⁴². Šios mis derybomis dar ir po kelerių metų Vislavas II pademonstravo, ką po

kryžiaus žygio Livonijoje jis galvojo apie kryžiuočius.

Po Tervetės taikos Nameisis liko Traidenio vasalu ir 1281 m. rudenį jo paliepimu vadovavo žygiui iki Christburgo Prūsijoje. I Žiemgalą jis nebegrižo (veikiausiai netrukus mirė), o vokiečiai ši žygį vėliau traktavo kaip taikos sulaužymą¹⁴³.

Netrukus ir Lietuvoje pasikeitė valdžia: Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu tapo Daumantas, kuris siekė taikaus sugyvenimo su Vokiečių ordinu. Jis 1282 m. jau vienos Lietuvos mastu sudarė taiką su Vokiečių ordinu ir Rygos arkivyskupu. 1281–1286 m. Lietuvos ir Žiemgalos santykiuose su Livonija tvyrojo ramybę.

Tik 1286 m. pradžioje pasirodė naują audrą pranašaujantis ženklas – smulkus lietuvių (veikiausiai žemaičių) kunigaikštis Skarijotas (ar Skirjotas) su savo kariauna įsiveržė į Livoniją¹⁴⁴. Šis antpuolis buvo nedidelis ir nesėkmingesnis (pats Skarijotas žuvo), tačiau suteikė pretekstą Livonijos krašto magistrui Vilekinui fon Endorfui atnaujinti karą veiksmus prieš Žiemgalą¹⁴⁵. Žinoma, Skarijoto žygis jam buvo tik formaliai dingstis.

Žiemgalos puolimas, anot Eiliuotosios Livonijos kronikos, prasidėjo kitą žiemą po Skarijoto žygio¹⁴⁶, greičiausiai, 1286 m. gruodį. Be pačių kryžiuočių, pajėgų žygyste dalyvavo Livonijos vyskupų (turbūt Tartu ir Lihulos), Danijos vietininko Estijoje atsiusti būriai ir kažkiek piligrimų. Visa ši kariuomenė susirinko prie Babytės ežero ir su rogių vilkstine patraukė į Mintaują. Joje pasiėmusi paruoštas atsargas, nužygiaavo iki Tervetės. Čia, priešais Tervetės pilį, magistro nurodymu buvo pastatyta Heiligenbergo pilis ir aprūpinta gausiomis maisto bei ginklų atsargomis, išskaitant dvi akmensvaides. Joje buvo palikta 300 vyrų įgula. Visa

Taidenis. Dail. Artūras Slapšys

tai padarius, pagrindinė kariuomenė atsitraukė, tolesnes kovas palikusi Heiligenbergo įgulai¹⁴⁷.

Kitą dieną po Vokiečių ordino pagrindinių pajėgų atsitraukimo i Tervetę atvyko nemažos žemaičių pajėgos ir įkūrė stovyklą prie Heiligenbergo pilies¹⁴⁸. Tai galėjo atsitikti 1286 m. gruodžio pabaigoje ar 1287 m. sausio pradžioje¹⁴⁹.

Atvykus žemaičiams, lauke tarp Tervetės ir Heiligenbergo pilii be perstojo vyko kova, kurioje žuvo ir vienas Ordino riteris, tačiau geros kai daugiau žiemgalų ir žemaičių. Pagaliau žemaičiai priėmė sprendimą imti pilį šturmu. Per 10 dienų buvo pastatyta daug apgulos mašinų ir medžiais užversti pilį juosę grioviai. Kryžiuočiai tuo metu taip pat tobulino savo pilį: kasė naujus griovius ir statė įtvirtinimus. Vienuoliktą dieną buvo surengtas pilies puolimas, kuris, nepaisant atkaklios lietuvių

Tervetės XIII a. rekonstrukcija: 1. Tervetės piliakalnis. 2. Tervetės piliakalnio pirmasis priešpilis. 3. Tervetės piliakalnio antrasis priešpilis. 4. Šventasis kalnas – Heiligenbergas (Švedų kalnas, Senasis piliakalnis). 5. Paukščių kalnas. 6. Senasis miestas. 7. Vienuolyne kalnas. N. Jerumo pieš.

kovos, nepavyko. Kryžiuociai turėjo dideles strėlių atsargas, kuriomis apšaudė puolėjus. Apgulos mašinos buvo apšaudytos iš akmensvaidžių ir žemaičiai turėjo jas palikti. Tik vakare žemaičiai nutraukė pilies puolimą ir surinko bei sudegino žuvusiosius, kurių buvo 350, neskaitant sunkiai sužeistų, kurių dalis mirė pakeliui į namus. Dėl tokių nuostolių tarp žemaičių kilo nepasitenkinimas ir jie nusprendė atsitraukti. Žiemgaliai liko Tervetėje dar 3 dienas, po to sudegino savo pilį ir taip pat pasitraukė į Raktės (Žagarės) pilį¹⁵⁰.

Raktė tapo nauju žiemgalių pasipriešinimo centru. Iš jos pradėta vykdyti nuolatinius Heiligenbergo puldinėjimus. Ne kartą Heiligenbergo īgula puldinėjo Raktę ir Duobelę, o žiemgaliai rengė atsakomuosius

Šventojo kalno piliakalnio pylimas. T. Baranausko nuotr.

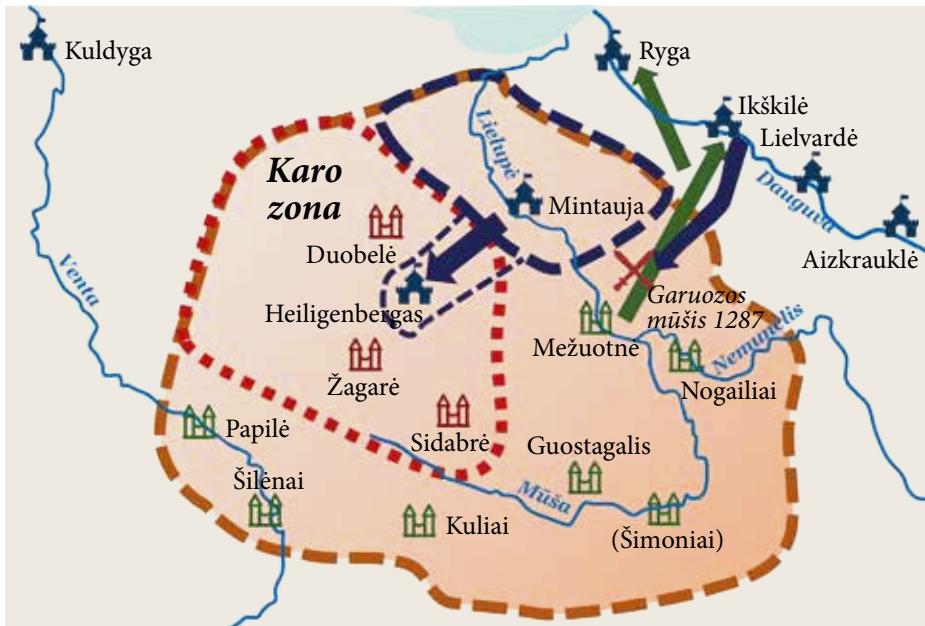

Kovos prie Heiligenbergo pilies. Piešinys ženkle prie Šventojo kalno piliakalnio. 2006 m. T. Baranausko nuot.

žygius¹⁵¹. Taigi, kaip ir 1272 m., Žagarė tapo kovojančios Žiemgalos politiniu centru, o Heiligenbergas – kryžiuočių baze Žiemgalijoje¹⁵².

Siekdami nutraukti šiuos puldinėjimus, žiemgaliai 1287 m. kovo 11 d. puolė Rygos pilį, prie kurios sumušė kryžiuočių sargybą: 5 riteriai žuvo, 10 sužeista. Po nedidelio atsitraukimo ir poilsio greičiausiai Mežuotnės apylinkėse, kovo 23 d. žiemgaliai antrą kartą puolė Padauguvę ir sudegino arkivyskupo vasalo valdomos Ikškilių pilies papilių.

Magistras Vilekinas fon Endorfas paskubomis surinko kariuomenę ir puolė vytis žiemgalius. 1287 m. kovo 26 d. vakare jis įsirengė stovyklą miškų apsuptyame Garuožės upelio aukštupio slėnyje (netoli Mežuotnės). Ankstų kovo 27 d. rytą žiemgaliai netikėtai pasirodė prie kryžiuočių stovyklos. Pastebėję besiartinančius žiemgalius, kryžiuočiai susitelkė siauroje upelio slėnio lankoje, prie jų prisijungė tarnai, piligrimai, Rygos miestiečiai, dalis lyvių ir latgalių, o kita lyvių ir latgalių dalis iš karto pabėgo. Tuomet žiemgaliai visa jėga puolė kryžiuočius. Raitas Folmaras fon Bernhauzenas – Livonijoje viešėjęs Ispanijos krašto komtūras – metėsi pulti žiemgalius, patraukdamas paskui save dalį kryžiuočių. Jis surenge du antpuolius, tačiau antrojo metu žuvo. Žiemgaliai atkrito kryžiuočius nuo miške pririštų jų žirgų ir apsupo. Didžioji dalis pagalbinių kryžiuočių karių pabėgo ir buvo persekiojami žiemgalių. Apsupti kryžiuočių riteriai buvo visiškai sutriuškinti. Žuvo pats magistras Vilekinas,

Žiemgala 1286–1287 m. kovų metu. Sudarė T. Baranauskas

statusu jam lygus svečias Folmaras fon Bernhauzenas ir dar 42 Livonijos bei kitų Vokiečių ordino atsakų riteriai¹⁵³.

Livonijos veiksmai po šio pralaimėjimo buvo metams paralyžiuoti, o aprūpinimo iš Rygos negaunanti Heiligenbergo pilies īgula turėjo apriboti savo antpuolius. Mūšyje nuostolių patyrė ir žiemgaliai – žuvo neįvardytas žiemgalių vadas. Kadangi žiemgalių pasipriešinimo centras tuo metu buvo Žagarė, tikėtina, kad jis buvo Žagarės kunigaikštis. Savo ruožtu, galima daryti prielaidą, kad laikinas Žagarės pervaadinimas į Raktę šiuo laikotarpiu galėjo būti susijęs su šio išskilaus karvedžio ir stratego valdymu, nes Raktės pavadinimas gali būti asmenvardinės kilmės (plg. pavardes – lietuvių Raketis, Rakutis, Rektinas, latvių Rekte ir pan.)¹⁵⁴.

Vietoj žuvusio Vileokino nauju magistru paskirtas Kunonas fon Hatenšteinas į Livoniją atvyko tik 1288 m. pradžioje. Metus žiemgalių apsuptyje besigynusios Heiligenbergo pilies īgulos padėtis tuo metu

Garuozos mūšis. Dail. Artūras Slapšys

Medalis Garuozos mūšio
730 metų sukaktį atminti.
Aut. Andrius Bitaitis

Garuozos mūšyje žuvęs žiemgalių vadas.
Dail. Artūras Slapšys

buvo tragiška, tad pirmasis naujojo magistro darbas buvo skubiai, dar 1288 m. vasarą, organizuoti žygį, kurio pagrindinis tikslas buvo atgabenti maisto Heiligenbergo īgulai¹⁵⁵. Kunonas fon Hatenšteinas žygui surinko gana išpūdingą kariuomenę – iš jų sutelkti estai, latviai, Tartu ir Lihulos (Lealio) vyskupijų kariai, Rygos miestiečiai.

Dalis kariuomenės (600 vyrių) pakeliui buvo pasiusta užpulti Duobelės pilies. Sudeginusi Duobelės papili, ji sugrižo. Visa kariuomenė susirinko stovykloje prie

Kryžiuočių riteris. Iš renginio Garuozos mūšiui atminti Joniškyje 2013 m.
T. Baranausko nuotr.

Heiligenbergo pilies, kur buvo apžiūrėta – paaiškėjo, kad kariuomenėje bûta 6 000 karių¹⁵⁶. Iš ten visi patraukė pulti Raktės. Ta proga Eiliuotoji Livonijos kronika pateikia vieną išsamiausių pilies apgulos aprašymų:

*Gerai jie naktj pailsėjo.
O rytq, kai diena atėjo,
Kariuomenėje mišios atgiedotos,
Po to ilgai nebeatidėliota.
Po valgio tie kariai jau išzygavo
Ir matės, kad gerai išsirikiavo.
Prie Raktės jie pilies atvyko.
Tiek daug karių nepamatyta,
Kol jie iki pat vartų neatėjo.
Sargyba ten visai menka budėjo.*

*Jie įsigavo papilin
Ir matė sprunkančius pilin
Vyrus ir moteris, vaikus.
Arklių daugybę, galvijus
Ir savo turtą jie paliko,
Kuris namuos gulėti liko.
Prie vartų jie pilies skubėjo
Ir gintis jie tenai pradėjo.
Žemyn jie metė tiltus savo.
Vėliau sėkmės patirti gavo,
Kai ēmė pulti juos visus:
Ledinis kalnas jų slidus –
Nebuvo galima ant jo nei išstovėti,
Nei iki jų ant pylimo pasilypėti.*

Kryžiuočiai. Iš renginio Garuozos mūšiui atminti Joniškyje 2013 m. T. Baranausko nuotr.

Žiemgalių kariai. Iš renginio Garuozos mūšiui atminti Joniškyje 2013 m.
T. Baranausko nuotr.

*Ne vienas bandymas toks padarytas.
Papilyje gi buvo nužudytas,
I pilį kas pasprukti negalėjo.
Ten grobio daug paimti spėjo
Arkliais beigi kitu turtu.
Kariai tai darė su džiaugsmu.
Iki pat vakaro jie darė tą.
Ten stovyklavietė pasirinkta.
Vienam lauke šalia šitos pilies
Daug palapinių statė jie išties.*

*Prie Raktės broliai tie stovėjo
Tol, kol trečia diena atėjo.
Nušovė vyry daugelį tuomet –
Jų skaičiaus aš nepasakysiu net.
Sudegino jie tuo metu
Tą papili lig pamatų.
Stambus ir didelis gi buvo jis.
Apniko tad žiemgalius liūdesys,
Pamačius nuostolius šiuos akyse.
Sujaudinti giliai jie širdyse,
Kad nesékmė tokia jiems atsitiko.
Brolių kariuomenė po to išvyko
Ir vėl Rygon pasuko jie visi.
Vėliau atvyko jie tenai sveiki¹⁵⁷.*

1288 m. pavasarį į pagalbą žiemgaliams atėjo Lietuvos kariuomenė.
Žiemgaliai ir lietuviai, 7 000 karių, bendromis pajėgomis puolė Livoniją,
Rygos arkivyskupo žemes.

Žagarės II piliakalnis (Aukštadvario, arba Žvelgaičio, kalnas). R. Ginkaus nuotr.

Žemaičių raiteliai. Iš renginio prie Ivangėnų piliakalnio 2015 m. T. Baranausko nuotr.

Tuo metu kryžiuočiai, pasinaudodami žiemgalių karių išvykimu, dar kartą įsiveržė į Žiemgalą. Joje pasidalijo į dvi dalis: viena kariuomenės dalis (Kuršo pajėgos) puolė Duobelę ir dar kartą sudegino jos pilį, o kita pirmą kartą puolė Sidabrės pilį. Sidabrės papilio gyventojai buvo užklupti netikėtai. Kryžiuočiai surengė beginklių žmonių skerdynes: tik 20 moterų ir vyrų spėjo pasprukti į pilį, 250 buvo išžudyta, 60 paimta į nelaisvę. Pilies gynėjų pasipriešinimas ir papilio gaisras sutrukdė tėsti apgulą ir kryžiuočiai atsitraukė, paėmę gausų grobį¹⁵⁸.

Gali atrodyti, kad kryžiuočiai laimėjo lengvą pergalę, tačiau Kunono fon Hatenšteino sprendimas pulti Žiemgalą, užuot gynus Livoniją, buvo labai kontroversiškas ir gerokai sugadino jo santykius su Rygos arkivyskupu bei nusmukdė kryžiuočių, kaip krašto gynėjų, autoritetą Livonijoje. Juk lietuvių ir žiemgaliai taip pat niokojo Livoniją niekieno netrukdomi. Rygos arkivyskupo valdos ypač nukentėjo, iš jų išsivaryta daug belaisvių. Jonas iš Ikškilės – Rygos arkivyskupo vasoras – pakliuvo į lietuvių nelaisvę, gindamas menkai apsaugotas arkivyskupo valdas, kurių neapgynė net ir 600 Rygos arkivyskupo karių, kryžiuociams išvestų kariauti į Žiemgalą.

Kadangi Livoniją likimo valiai palikę kryžiuočiai buvo kalti dėl Jono iš Ikškilės nelaisvės, jie išpirko savo kaltę, pasirūpindami jo išvadavimu, nes nenorėjo atvirai konfliktuoti su arkivyskupu. Mainais už jo paleidimą Lietuva pareikalavo, kad kryžiuočiai sugriautų jų prie Dauguvos pastatytą Daugpilio pilį, ir tai buvo padaryta (šią pilį kryžiuociams pavyko atstatyti tik 1313 m.)¹⁵⁹. Tai buvo puikus strateginis Lietuvos laimėjimas, prie kurio prisidėjo ir žiemgaliai.

Po šio žygio 1288–1289 m. vyko nuolatiniai kryžiuočių puldinėjimai iš Heiligenbergo pilies, nukreipti iš pradžių prieš žiemgalių Sidabré, o paskui – prieš Duobelę ir Raktę. Buvo deginami jų papiliai ir apylinkės. Eiliuotoji Livonijos kronika apie tai rašo tik apibendrintai:

*Daug kartų šitaip atsitiko:
Su dviem kariuomenėm jie vyko
Ir papilius padegdavo abu.
Atliko daugel didvyrių darbų
Ir Rakteje, ir Duobelėje.
Jie pasipriešint negalėjo
Anei vėlai, anei anksti.
Kai broliai būdavo arti,
Palikdavo jie papilius stovēti.
O kas į pilį negalėjo spėti,
Gyvybę tas turėjo atiduoti
Arba nelaisvén pasiduoti¹⁶⁰.*

Radiniai iš Sidabrės (Kalnelio):
kirvelio formos pakabukas,
žiedas ir segė. Joniškio istorijos ir
kultūros muziejus

Buvo sutrikdytas visas žiemgalių ūkinis gyvenimas. Buvo nebeįmanoma apsėti laukų ir nuimti derliaus, todėl iškilo bado grėsmė. 1289–1290 m. žiemą įvyko lemiamas lūžis.

Kiek vėliau Rygos arkivyskupas, pradėjęs rimtai konfliktuoti su Vokiečių ordinu ir stojo Lietuvos ir Žiemgalos pusėn, skundė Vokiečių ordiną popiežiu dėl to, kad šis sunaikinęs Žiemgalos vyskupystę. Prieš pat lemiamą smūgį kryžiuočiai Žiemgalos kilminguosius pakvietę į puitą ir žiauriai, kapodami galvas, išžudę¹⁶¹. Prūsijos kronikininkas Petras Dusburgietis tiksliau išdėstė šio įvykio aplinkybes. Iš jo pasakojimo aiškėja, kad 1289 m. pradžioje Prūsijos kryžiuočių siusti plėšikai su išdaiko Pelužio pagalba, netikėtai užklupę vestuves greičiausiai Žemaičių vyriausio kunigaikščio pilyje, į kurias buvo susirinkę beveik visi Lietuvos kilmingieji, išžudę 70 kunigaikščių drauge su namų šeimininku¹⁶². Nesunku suprasti, kad būtent šioje kruvinoje puotoje turėjo dalyvauti ir žiemgalių diduomenės astovai, kurie tuo metu jau buvo pakankamai integruoti į Lietuvos valstybės vidaus gyvenimą¹⁶³.

Žiemgalių kovos kirviai
(XI–XIII a.) iš Budraičių
kapinyno (netoli Žagarės).
Joniškio istorijos ir kultūros
muziejus

Pačioje Žiemgaloje iš pradžių, 1289 m. pabaigoje, žiemgaliai buvo priversti sudeginti savo Duobelės pilį. Dalis jos gynėjų pasitraukė į Raktę, kiti – į Lietuvą¹⁶⁴. Netrukus atėjo ir Raktės eile:

*Pilis ir Raktėj buvo užpulta,
Kaip padaryta Duobelėj tada.
Trumpam pakilo jie kovoti.
Tiek daug raitų ten ēmė joti,
Ir deginti aplinkui taip plikai,
Kad nusivylė jie gyvenimu tenai.
Be to, nuo bado jie kentėjo alkani,
Taip pat jų daugelis jau buvo užmušti.
Jie šitą pilį pagaliau apleido.
Ir palikimą ten palikti leido,
Kaip įkaitą į Vokiečių namus.
Ir iškeliaavo į kitus kraštus.*

Vėliau aš nepaklausiau apie tai,
Ar daug patyrė vargo jie tenai?
Vardu magistro gi tenai komtūras,
Heiligenberge kuris valdžią turi,
Žinia šita gi jis apsidžiaugė labai
Ir brolių ikaitą sudegino tenai.
Pilis tenai sudeginta tiksliau,
Tai – Raktė, kaip aš ką tik jums skaičiau¹⁶⁵.

Ilgiausiai laikėsi Sidabrės pilis, į kurią nukrypo visi kryžiuočių smūgiai. 1290 m. tarp bado ir antpuolių iškankintų pilėnų įvyko skilimas: dalis nusprendė pasitraukti į Lietuvą, o kiti, norėję likti tévynéje, užsiderė pilyje ir pasiuntė žinią Mintaujos komtūrui, kad sutinka pasiduoti. Atvykę kryžiuočiai nuniokojo Sidabrės apylinkes, sudegino pilį, o pasidavusius žiemgalius išsivedė į Mintaują.

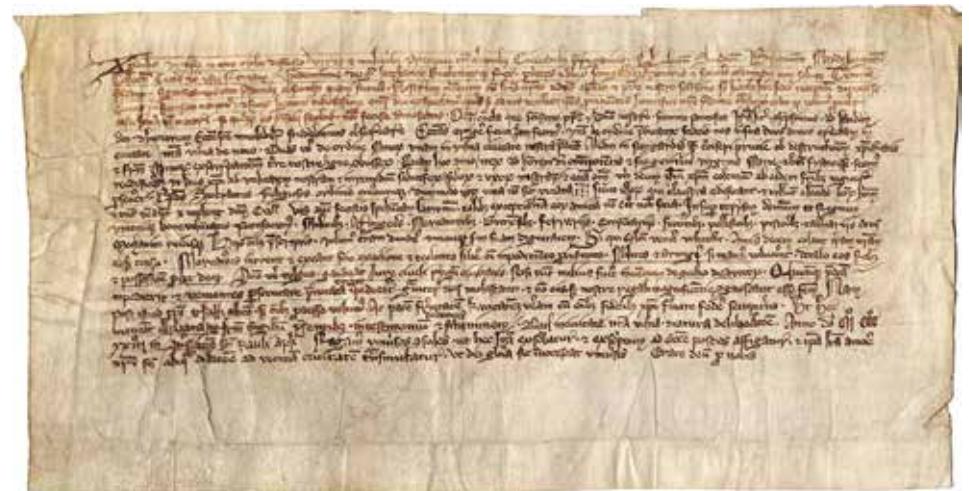
Kryžiuočiai nebeketino artimiausių metu įsitvirtinti ištuštėjusiam krašte. Galutinai nuslopinę žiemgalių pasipriešinimą, jie taip pačiais 1290 m. sudegino ir savo vienintelę pilį sukilusioje Žiemgaloje – Heiligenbergą. Dalis Žiemgalos buvo nuniokota, tačiau ji liko Lietuvos valstybės sudėtyje. Taip pat nuniokota zona su Žagarės bei Sidabrės pilimis, kuri nominaliai tebepriklasė Lietuvai. Kryžiuočiai atsitraukė ir bent tris dešimtmečius į ją nebesikėsino¹⁶⁶.

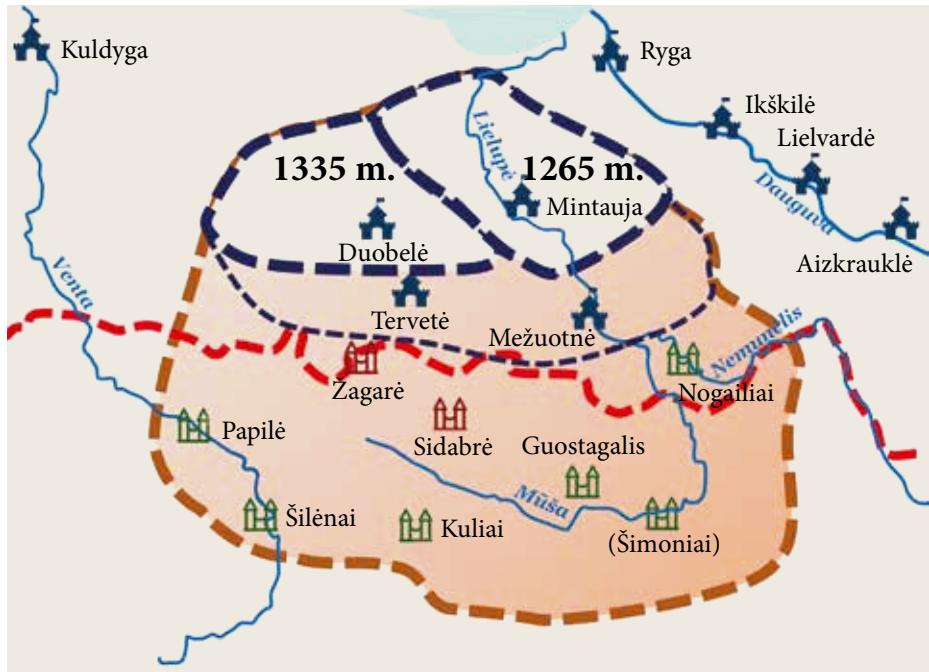
Medalis Sidabrės pilies
730 metinėms atminti.
Aut. Andrius Bitaitis

Lietuvos ir Latvijos pasienio situacijos susiklostymas

Apie nuniokotą Žiemgalos dalį Lietuvos didysis kunigaikštis Gediminas, kuris neatsitiktinai titulavosi ir Žiemgalos kunigaikščiu, 1322 m. vasarą rašė popiežiui Jonui XXII, kaltindamas kryžiuočius, kad jie „taip pat ir žemes palieka ištuštėjusias, kokios plyti Žiemgaloje ir daug kur kitur. Bet sako, kad tai daro, kad apgintų krikščionis“¹⁶⁷.

Gedimino 1323 m. sausio 25 d. laiško, kuriame jis tituluoja Lietuvą ir Rusenį karaliumi, Žiemgalos valdovu ir kunigaikščiu, tuolaikinė kopija (Latvijas Nacionālais arhīvs – Latvijas valsts vēstures arhīvs, f. 673, apr. 4/K-18, lieta nr. 18)

Vokiečių nukariauta Žiemgala ir jos įtakos zona XIV a. pirmoje pusėje (nuo 1321 m.).
Sudarė T. Baranauskas

Gedimino titule Žiemgala iškyla kaip viena iš trijų pagrindinių Lietuvos valstybės dalių šalia Lietuvos ir Rusios¹⁶⁸. Tik nuo 1321 m. Vokiečių ordiną pradėjo vėl skverbtis į Žiemgalos šiaurinę dalį¹⁶⁹ ir pamažu, per visą XIV a., ją užvaldė¹⁷⁰.

Pamažu nyko ir žiemgalių kalba. Dar Gediminas, 1323 m. gegužės 26 d. kreipdamasis į pranciškonų ordino vienuolius, prašė jų atsiusti pamokslininkų, mokančių žiemgalių kalbą¹⁷¹. Paskutinis žiemgalių kalbą paminėjo prancūzų riteris ir kelialautojas Žilberas de Lanua – ja kalbant jis išgirdo kai kuriuose kaimuose keliaudamas per Kuršą ir Žiemgalą į Rygą 1413 m.¹⁷², o taip pat į šiaurę nuo Rygos¹⁷³, kur žiemgališkai, matyt, dar kalbėjo išeiviai iš Žiemgalos.

Pietinė Žiemgalos dalis visam laikui išsiliejo į Lietuvos valstybę, kuriuoje po Gedimino laiką Žiemgalos pavadinimą nustota vartoti – lietuviškoji Žiemgalos dalis buvo prijungta prie Žemaitijos.

Tai padėjo pagrindus istorinės Žiemgalos padalijimui į dvi dalis – šiaurinė buvo prijungta prie Livonijos vokiečių valdų, ilgainiui (daugiausia XV–XVI a.) buvo iš naujo apgyvendinta¹⁷⁴ ir tapo Latvijos dalimi, o pietinė tuo pačiu metu išsiliejo į Lietuvos valstybę.

Prancūzų riteris ir kelialautojas Žilberas de Lanua (Guillebert de Lannoy; 1386–1462 m.)

Pabaigos žodis

Žiemgaliai, kaip savarankiška gentis, tikėtina, gyvavo daugiau kaip 1 200 metų – nuo žiemgalių protėvių įsikūrimo Mūšos–Lielupės baseine I-II a. sandūroje iki Žiemgalos padalijimo tarp Lietuvos ir Livonijos XIV a. pirmoje pusėje. Didžiąją Žiemgalos istorijos dalį šiandien liudija tik nebylūs archeologiniai paminklai. Atskirų žinių apie žiemgalių istoriją pasirodo nuo vikingų epochos pradžios (IX a.).

Tačiau tik paskutinis žiemgalių istorijos šimtmetis, o būtent XIII a., paliko ryškų pėdsaką istorijos šaltiniuose, iš kurių ir pažįstame šios genties kovinę dvasią, laisvęs siekius, sužinome ir vieną kitą žiemgališką vardą, pamatome žymiausių jų vadų – Viestarto, Skabio ir Nameisio – asmenybes.

Tai – dramatiškas kryžiaus karų, žiemgalių kovų dėl laisvės ir išlikimo laikotarpis. Žiemgalai neišsaugojo savo laisvės ir teritorinio vienitumo. Pernelyg arti Žiemgalos įsikūrė pagrindinis vokiečių ekspansijos centras – Rygos miestas. Tai, kad Žiemgala taip ilgai, taip atkakliai ir netgi, galima sakyti, sėkmingai priešinosi šiai ekspansijai stebina kur kas labiau, nei santykinė jos nesékmė. Visišku pralaimėjimu šių kovų baigties vis dėlto laikytis negalima.

Žiemgaliai anksti suprato vokiečių ekspansijos keliamą grėsmę jiems ir pasirinko suartėjimo su Lietuvos valstybe kelią. Tai atvedė prie istorinio Nameisio sprendimo 1279 m. prisijungti prie Lietuvos valstybės ir tapti Lietuvos didžiojo kunigaikščio Traidenio vasalu. Tai padėjo žiemgaliams iš pradžių apginti didesnę savo teritorijos dalį, o ilgesnėje perspektyvoje apie pusę Žiemgalos išliko neužkariauta vokiečių.

Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino laikais Žiemgala vis dar buvo suvokama kaip struktūrinė Lietuvos valstybės dalis ir minima valdovo titule. Tačiau vėlesniais laikais lietuviškoji Žiemgalos dalis buvo

prijungta prie Žemaitijos ir tapo jos šiaurine periferija. Žiemgalos tradicija Lietuvoje buvo užmiršta ir tik nuo XX a. gaivinama jau kaip atkurtos istorinės savimonės dalis.

Paradoksalu, bet Livonijos vokiečių užkariautoje Žiemgalos dalyje Žiemgalos pavadinimas nebuvo užmirštas ir be pertraukos vartotas iki šių dienų. Todėl Latvijoje Žiemgalos istorinės tradicijos gaivinti nereikiėjo – pakako ją tik palaikyti ir puoselėti. Tiesa, dėl skirtingo Žiemgalos pavadinimo likimo lietuviškoje ir latviškoje (livoniškoje) Žiemgalos dalyse, kurį laiką atrodė, kad istorinė Žiemgala buvo beveik tapatį tai Žiemgalos daliai, kuri atsidūrė Livonijai (vėliau – Latvijai) priklausančioje teritorijoje. Tik naujausi archeologiniai tyrinėjimai leido atkurti platesnę istorinę Žiemgalos teritorijos sampratą, atrasti ir lietuvišką Žiemgalą.

Ir nors istorijos raida nutraukė gyvają žiemgalių istorijos tradiciją, nugramzdino užmarštin senąją žiemgalių kalbą, šiandien ir lietuviškoje, ir latviškoje Žiemgalos dalyje kalbama žiemgalių kalbai giminingomis lietuvių bei latvių kalbomis ir puoselėjamas žiemgalių istorijos atminimas. Tai reiškia, kad Žiemgalos istorija nesibaigė tragiškai. Žiemgala patyrė transformaciją, bet jos istorija tęsiasi Lietuvoje ir Latvijoje. Žiemgalių kultūros pėdsakai tebematomi Žiemgalos kraštovaizdyje ir tebéra gyvi čia gyvenančiu žmonių širdyse.

Nuorodos

1. Jovaiša E. *Aisčiai. Kn. 1: Kilmė*. Vilnius, 2012, p. 184, 188.
2. Vaškevičiūtė I. *Žiemgaliai V–XII amžiuje*. Vilnius, 2004, p. 29–31.
3. *Žiemgalos aktai = Acta Semigalliae*, parengė, vertė ir komentavo T. Baranauskas. Joniškis, 2014, p. 12–13.
4. Būga K. *Rinktiniai raštai*. Vilnius, 1959, t. 2, p. 107; Vilnius, 1961, t. 3, p. 252–253, 737.
5. Riškus V. Žiemgala ar vis tik Žemgala. *Voruta*, 2008 09 06, nr. 17 (659), p. 9.
6. Balode L. Latvijos Žiemgala: kā liudija vietovardžiai, *Acta humanitarica universitatis Saulensis*, 2020, t. 27, p. 113; Топоров В. *Исследования по этимологии и семантике*. Москва, 2010, т. 4: Балтийские и славянские языки, кн. 2, с. 31.
7. Bušs O. Par etnonimu kurši un zemgaļi cilmi, *Onomastica Lettica*, Riga, 1990, p. 89.
8. Garlauskas V. *Žiemgalių etnogenezė ir vardo „Žiemgala“ etimologija*. Vilnius, 2015, p. 17–18, 27–28, 39.
9. Būga K. *Rinktiniai raštai*, t. 3, p. 256–257, 266, 733.
10. Garlauskas V. *Žiemgalių etnogenezė...*, p. 14–15.
11. Lelewel J. *Gilbert de Lannoy i jego podróże*. Poznań, 1844, s. 26–29.
12. Jordanas. *Apie Getų kilmę ir žygius, arba Getika = De origine actibusque getarum, seu Getica*, iš lotynų k. Vertė V. Gerliakienė, įvadą, lotyniško teksto redakciją ir komentarus parengė D. Alekna. Vilnius, 2017, p. 182–183.
13. Baranauskas T. *Saxo Grammaticus on the Balts, Saxo and the Baltic Region: a symposium*, ed. T. Nyberg. Odense, 2004, p. 66–68.
14. Mickevičius A. *Normanai ir baltai IX–XII a.: monografija*. Vilnius, 2004, p. 110.
15. Pagal germanų kalbų logiką Daksonas (*Daxon*) turėtų būti Dako ar Dakso sūnus, o Diano (*Dian*) sūnus turėtų būti įvardijamas kaip Diansonas. Tad iš esmės čia turime tik iškraipyti tėvo vardą *Dian* arba *Dak(s)*. Gal šiuos variantus geriausiai paaiškintų lietuviška pavardė Daknis arba Daknys? Žr.: Vanagas A., Maciejauskienė V., Razmukaitė M. *Lietuvių pavardžių žodynas*. Vilnius, 1985, t. 1, p. 447.
16. Baranauskas T. *Saxo Grammaticus on the Balts*, p. 69–71.
17. Ten pat, p. 67–73.
18. Vasiliauskas E. Žiemgalos prekybiniai keliai ir centrai VIII–XII a., *Lietuvos archeologija*, 1999, t. 18, p. 81–83.
19. Annales Ryenses, ed. V. Cl. I. M. Lappenberg, *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores*. Hannoverae, 1859, t. 16, p. 398.
20. Глазырина Г. В. *Сага об Игеваре Путешественнике: текст, перевод, комментарий*. Москва, 2002, с. 210, 254–255. Nesupratimu laikytini G. Glazyrinos išvedžiojimai, kad Snorio Sturlusono sagų rinkinyje „Heimskringla“ (Inglingų sagoje) pateiktas pasakojamas apie du atskirus legendinių Švedijos karalių Ingvaro ir jo sūnaus bei ipėdinio Anundo žygius į Estiją buvęs neva pirminė pasakojimo apie Ingvaro ir Anundo kelionės į Žiemgalą versija (ten pat, p. 61, 303–304), nes šių pasakojimų nesieją niekas,

- išskyrus vardų sutapimą. Legendinius Ingvarą ir Anundą, minimus Inglingų sagoje, pirmasis paminėjo IX–X a. sandūroje gyvenęs norvegų skaldas Tjodolfas, o jų pačių veikla hipotetiškai datuojama VII a., taigi jie niekaip negali būti susiję su XI a. gyvenusių Ingvaru ir Anundu, kurių gyvenimas ir veikla XI a. yra gana gerai dokumentuota.
21. Mickevičius A. *Normanai ir baltai IX–XII a.: monografija*. Vilnius, 2004, p. 126–129; *Senās Latvijas vēstures avoti*, red. A. Švābe. Riga, 1937, burtn. 1, p. 11–12 (nr. 13, 15); Butkus A. Žiemgalos vardas skandinavų runomis, *Baltistica*, 1994, t. 29, nr. 1, p. 86–90.
 22. Baranauskas T. *Lietuvos valstybės ištakos*. Vilnius, 2000, p. 148–151.
 23. Полное собрание русских летописей. Ленинград, 1926, т. 1: Лаврентьевская летопись. Вып. 1: Повесть временных лет, с. 281.
 24. Vasiliauskas E. *Žiemgalos prekybiniai keliai ir centrai VIII–XII a.*, p. 83.
 25. *Indriķa hronika = Heinrici Chronicon*, no latiņų valodas tulkojis Ā. Feldhūns; Ē. Mūgurēviča priekšvārds un komentāri. Riga, 1993, p. 46–49; Bennighoven F. *Der Orden der Schwertbrüder: Fratres Milicie Christi de Livonia*. Köln-Graz, 1965, S. 19.
 26. *Senās Latvijas vēstures avoti*, burtn. 1, p. 16.
 27. *Indriķa hronika = Heinrici Chronicon*, p. 48–49 (I, 6); *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, sud. N. Vēlius. Vilnius, 1996, t. 1: Nuo seniausių laikų iki XV amžiaus pabaigos, p. 245–247.
 28. Johansen P. Die Chronik als Biographie. Heinrich von Lettlands Lebensgang und Weltanschauung, *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, 1953, vol. 1, S. 17.
 29. Nyenstädt F. Liviländische Chronik, *Monumenta Livoniae Antiquae*. Riga-Leipzig, 1839, Bd. 2, S. 9.
 30. Ērglis R. *Zemgales neatkaribas vēsture*. Riga, 1936, p. 48–49.
 31. *Indriķa hronika = Heinrici Chronicon*, p. 60–61 (IV, 7).
 32. Benninghoven F. *Der Orden der Schwertbrüder. Fratres milicie Christi de Livonia*. Köln-Gratz, 1965, S. 51–53.
 33. *Indriķa hronika = Heinrici Chronicon*, p. 62–63 (V, 3).
 34. Ten pat, p. 64–65 (VI, 5).
 35. Ten pat, p. 60–61 (IV, 7).
 36. Ten pat, p. 72–77 (IX, 1–4).
 37. Baranauskas T. Mūšiai viduramžių Lietuvos istorijoje, *Lituanistica*, 2020, t. 66, nr. 3 (121), p. 168.
 38. *Indriķa hronika = Heinrici Chronicon*, p. 90–91 (X, 10).
 39. Ten pat, p. 114–117 (XII, 2–4).
 40. Ten pat, p. 116–117 (XII, 3).
 41. Ten pat, p. 106–109 (XI, 6).
 42. Ten pat, p. 134–139 (XIV, 5).
 43. *Sēlos ir Žiemgalos vyskupystės aktai =Acta episcopatus Seloniensis et Semigallienensis*, parengė, vertė ir komentavo T. Baranauskas. Pasvalys-Joniškis, 2021, p. 7.
 44. Atskāņu hronika = Liviländische Reimchronik, atdzeojis V. Bisenieks; Ē. Mūgurēviča priekšvārds; Ē. Mugurēviča, K. Klaviņa komentāri. Riga, 1998, p. 72–75 (eil. 1423–1552); *The Livonian Rhymed Chronicle*, with an historical introduction, maps and appendices by J. C. Smith, W. L. Urban. Bloomington, Indiana, 1977, p. 21–22; Gudavičius E. *Kryžiaus karai Pabaltijyje ir Lietuva XIII amžiuje*. Vilnius, 1989, p. 33; Raulinaitis Z. *Lietuvos raiteliai. Kn. 1: Kunigaikščių sajunga*. Brooklyn, 1985, p. 169.
 45. *Indriķa hronika = Heinrici Chronicon*, p. 238–241 (XXIII, 3).

46. *Sēlos ir Žiemgalos vyskupystės aktai*, p. 12 (nr. 2).
47. Ten pat, p. 240–243 (XXIII, 4).
48. Ten pat, p. 246–251 (XXIII, 8).
49. *Sēlos ir Žiemgalos vyskupystės aktai*, p. 14 (nr. 4).
50. *Sēlos ir Žiemgalos vyskupystės aktai*, p. 24 (nr. 11).
51. *Indriķa hronika = Heinrici Chronicon*, p. 314–315 (XXIX, 4).
52. *Sēlos ir Žiemgalos vyskupystės aktai*, p. 15–17 (nr. 5–7).
53. Ten pat, p. 34 (nr. 15).
54. Ten pat, p. 36 (nr. 16); Benninghoven F. *Der Orden der Schwertbrüder*, S. 257.
55. Raulinaitis Z. *Lietuvos raiteliai. Kn. I*, p. 279 (teisinga autoriaus pastaba dėl kryžininkų kariuomenės rinkimosi laiko, tačiau nepagrįsta išvada, kad ji Žiemgalą puolė dar prieš žiemgalų antpuoli prięs Daugavgrivą).
56. Canonici Sambiensis Epitome gestorum Prussiae, heraugegeben von M. Toeppen, *Scriptores rerum Prussicarum*. Leipzig, 1861, Bd. 1, p. 279; Annales Dunemundenses, ed. W. Arndt, *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores*, ed. G. H. Pertz. Hannoverae, 1866, t. 19, p. 709; Annales Stadenses, auctore Alberto, ed. Io. M. Lappenberg, *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores*, ed. G. H. Pertz. Hannoverae, 1859, t. 16, p. 360; *Vartberges Hermāņa Livonijas hronika = Hermanni de Wartberge chronicon Livoniae*, no latiņų valodas tulkojis, priekšvardu un komentārus sarakstījis Ē. Mūgurēvičs. Riga, 2005, p. 46–47; Die Annalen und das Necrologium von Ronneburg, *Scriptores rerum Prussicarum*. Leipzig, 1863, Bd. 2, p. 144.
57. Benninghoven F. *Der Orden der Schwertbrüder*, S. 258; Raulinaitis Z. *Lietuvos raiteliai. Kn. I*, p. 281.
58. *Atskāņu hronika = Livländische Reimchronik*, p. 78 (eil. 1690–1728); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 24.
59. *Sēlos ir Žiemgalos vyskupystės aktai*, p. 40 (nr. 18).
60. Benninghoven F. *Der Orden der Schwertbrüder*, S. 257.
61. Bauer A. Semgallen und Upmale in frühgeschichtlicher Zeit, *Baltische Lande*, Leipzig, 1939, Bd. 1: Ostbaltische Frühzeit, S. 311.
62. *Atskāņu hronika = Livländische Reimchronik*, p. 78–80 (eil. 1729–1798); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 24–25.
63. Ērglis R. *Zemgales neatkarības vēsture*. Riga, 1936, p. 119–122.
64. Bauer A. Semgallen und Upmale in frühgeschichtlicher Zeit, S. 310–311; Benninghoven F. *Der Orden der Schwertbrüder*, S. 258–259.
65. *Kuršo aktai = Acta Curoniae*, parengē, vertē ir komentavo T. Baranauskas. Pasvalys-Joniškis, 2017, p. 12–14 (nr. 1).
66. *Atskāņu hronika = Livländische Reimchronik*, p. 80–81 (eil. 1799–1846); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 25–26; Łowmiański H. *Studja nad początkami społeczeństwa i państwa Litewskiego*. Wilno, 1932, t. 2, s. 307.
67. Benninghoven F. *Der Orden der Schwertbrüder*, S. 278.
68. *Kuršo aktai = Acta Curoniae*, p. 23 (nr. 4); Łowmiański H. *Studja nad początkami...*, t. 2, s. 306.
69. *Kuršo aktai = Acta Curoniae*, p. 25–28 (nr. 5).
70. Ten pat, p. 15–22 (nr. 2–3).
71. *Senās Latvijas vēstures avoti*, burtn. 1, p. 154–155 (nr. 173).
72. Ten pat, p. 156 (nr. 176).
73. Ten pat, p. 155–156 (nr. 174).
74. Ten pat, p. 157 (nr. 178).
75. Ten pat, p. 156 (nr. 175).
76. Ten pat, p. 158 (nr. 179).
77. Ten pat, p. 158–159 (nr. 180).
78. Baranauskas T., Zabiela G. *Saulēs mūšio pēdsakų paieškos*. Vilnius, 2016, p. 14–15.
79. Benninghoven F. *Der Orden der Schwertbrüder*, S. 300–301, 312–313, 322–323; Schwartz P. *Kurland im dreizehnten Jahrhundert bis zum Regierungsantritt Bischof Emund's von Werd*. Leipzig, 1875, S. 37–40.
80. Baranauskas T., Zabiela G. *Saulēs mūšio pēdsakų paieškos*, p. 27–28.
81. Schwartz P. *Kurland im dreizehnten Jahrhundert...*, S. 48.
82. Baranauskas T., Zabiela G. *Saulēs mūšio pēdsakų paieškos*, p. 48.
83. Ērglis R. *Zemgales neatkarības vēsture*. Riga, 1936, p. 126–127, 197.
84. Gudavičius E. *Mindaugas*. Vilnius, 1998, p. 224–225.
85. Baranauskas T. Vorutos pilis, *Mūsu praeitis*, 2001, t. 7, p. 43–70.
86. *Atskāņu hronika = Livländische Reimchronik*, p. 114–115 (eil. 3351–3406); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 46.
87. *Atskāņu hronika = Livländische Reimchronik*, p. 115–116 (eil. 3407–3450); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 47.
88. *Senās Latvijas vēstures avoti*, red. A. Švābe. Rigā, 1940, burtn. 2, p. 302–304 (nr. 328).
89. *Kuršo aktai = Acta Curoniae*, p. 35–36 (nr. 8).
90. Schwartz P. *Kurland im dreizehnten Jahrhundert...*, S. 65–66.
91. *Senās Latvijas vēstures avoti*, burtn. 2, p. 310–311 (nr. 340).
92. *Kuršo aktai = Acta Curoniae*, p. 42 (dok. 10, kom. 7).
93. *Senās Latvijas vēstures avoti*, burtn. 2, p. 266–267 (283).
94. Ten pat, p. 302–304 (nr. 328).
95. Goetze P. *Albert Suerbeer, Erzbischof von Preussen, Livland und Ehstland: geschichtliche Darstellung*. St. Petersburg, 1854, S. 51–52.
96. *Žiemgalos aktai = Acta Semigalliae*, p. 10–16 (nr. 1–2).
97. Ten pat, p. 10–11 (nr. 1).
98. Vasiliauskas E. Žiemgalų žemės XII–XIII a. Kryžiaus karų epocha Baltijos regiono tautų istorinėje sāmonėje: mokslinių straipsnių rinkinys, sud. R. R. Trimoniene, R. Juragaitis. Šiauliai, 2007, p. 49; Vasiliauskas E. Žagarės (Žvelgaičio) piliakalnio II papédės gyvenvietė, Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2009 metais, p. 72–77; Vasiliauskas E. Žagarės (Žvelgaičio) piliakalnis II ir Senosios Žagarės dvarvietė, Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2010 metais, p. 72–83; Vasiliauskas E. Žagarės (Žvelgaičio) piliakalnis II ir Senosios Žagarės dvarvietė, Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2012 metais, p. 143–147; Vasiliauskas E. Žagarės II (Žvelgaičio) piliakalnio ir kapinyno radinai (kai kuriais Žagarės XII–XIII a. istorijos klausimais), *Lietuvos archeologija*, Vilnius, 2008, t. 33, p. 153–186; Vasiliauskas E. Žagarės 2. (Žvelgaičio) pilskalns 13.–17. gadsimtā: no koka pils līdz koka muižai, *Arheoloģija un etnogrāfija*, 2014, t. 28, p. 97–110.
99. Baranauskas T. Kur buvo žiemgalų Silenės žemė?, *Florilegium Lithuanum: in honorem eximii professoris atque academicī Lithuani domini Eugenij Jovaiša anniversarii sexagesimi causa dicatum*. Vilnius, 2010, p. 194–206.
100. *Atskāņu hronika = Livländische Reimchronik*, p. 155 (eil. 5245–5265); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 67.

101. Atskauņu hronika = *Livländische Reimchronik*, p. 132, 134 (eil. 4173–4180, 4301–4304); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 55–56.
102. Atskauņu hronika = *Livländische Reimchronik*, p. 149 (eil. 4971–4972); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 63–64; Baranauskienė I. *Durbēs mūšis: istorija, priežastys, pasekmēs*. Telšiai, 2010, p. 17–18.
103. Atskauņu hronika = *Livländische Reimchronik*, p. 155 (eil. 5239–5265); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 67.
104. Atskauņu hronika = *Livländische Reimchronik*, p. 156–159 (eil. 5295–5444); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 67–69.
105. Vasiliauskas E. Žiemgalių žemės XII–XIII a., p. 51.
106. Baranauskienė I. *Durbēs mūšis*, p. 18–22.
107. Atskauņu hronika = *Livländische Reimchronik*, p. 159–160 (eil. 5445–5478); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 69.
108. Atskauņu hronika = *Livländische Reimchronik*, p. 168 (eil. 5844–5848); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 73; Baranauskienė I. *Durbēs mūšis*, p. 22–27.
109. Atskauņu hronika = *Livländische Reimchronik*, p. 200–202 (eil. 7297–7390); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 90.
110. Atskauņu hronika = *Livländische Reimchronik*, p. 202 (eil. 7391–7420); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 90–91.
111. Atskauņu hronika = *Livländische Reimchronik*, p. 202–204 (eil. 7421–7512); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 91–92.
112. Atskauņu hronika = *Livländische Reimchronik*, p. 210 (eil. 7769–7795); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 96.
113. *Liv-, Est- und Curländisches Urkundenbuch*, herausgegeben von F. G. von Bunge. Reval, 1853, Bd. 1, S. 536–537 (nr. 425).
114. Ten pat, p. 538–539 (nr. 426).
115. Atskauņu hronika = *Livländische Reimchronik*, p. 215 (eil. 8017–8026); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 98.
116. Atskauņu hronika = *Livländische Reimchronik*, p. 215–216 (eil. 8028–8045); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 98–99.
117. Gudavičius E. *Kryžiaus karai Pabaltijyje...*, p. 159.
118. Atskauņu hronika = *Livländische Reimchronik*, p. 216 (eil. 8047–8068); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 99.
119. *Liv-, Est- und Curländisches Urkundenbuch*, Bd. 1, S. 542–544 (nr. 430).
120. Žiemgalos aktai = *Acta Semigalliae*, p. 26–29 (nr. 4).
121. Varakauskas R. Kautynės ties Ašerade (1279 m.) (Iš lietuvių kovų prieš Livonijos ordiną XIII a.), *Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Istorija*, 1963, t. 4, p. 123–134; Dediala R. 1279 metai, arba kaip mes skriauđėm Ordiną, *Alkas.lt*, 2012 03 04, <<http://alkas.lt/2012/03/04/r-dedala-1279-metai-arba-kaip-mes-skriaudem-ordinas>>.
122. Atskauņu hronika = *Livländische Reimchronik*, p. 224 (eil. 8440–8444); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 103.
123. *Das Zeugenverhör des Franciscus de Moliano (1312): Quellen zur Geschichte des Deutschen Ordens*, bearbeitet von A. Seraphim. Königsberg i. Pr., 1912, S. 141.
124. Ten pat, p. 131.
125. Ten pat, p. 29.
126. Atskauņu hronika = *Livländische Reimchronik*, p. 230 (eil. 8694–8696); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 106.
127. Ten pat, p. 230–231 (eil. 8679, 8747–8757); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 106–107.
128. Baranauskas T. Žemaitija ir Žiemgala XIII a. ketvirtajame ketvirtyste – XIV a. pirmajame ketvirtyste, *Acta Historica Universitatis Klaipedensis*, 2019, t. 39, p. 104–107.
129. Atskauņu hronika = *Livländische Reimchronik*, p. 235–241 (eil. 8929–9192); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 109–112.
130. Atskauņu hronika = *Livländische Reimchronik*, p. 238–239 (eil. 9082, 9093); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 111.
131. Atskauņu hronika = *Livländische Reimchronik*, p. 244 (eil. 9338); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 113.
132. Atskauņu hronika = *Livländische Reimchronik*, p. 241–242 (eil. 9219–9240); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 112.
133. Atskauņu hronika = *Livländische Reimchronik*, p. 244 (eil. 9363–9364); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 114.
134. Atskauņu hronika = *Livländische Reimchronik*, p. 245 (eil. 9395–9400); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 114.
135. Atskauņu hronika = *Livländische Reimchronik*, p. 246 (eil. 9411–9422); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 114–115.
136. Atskauņu hronika = *Livländische Reimchronik*, p. 246 (eil. 9430–9444); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 115.
137. Atskauņu hronika = *Livländische Reimchronik*, p. 246–247 (eil. 9453–9492); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 115.
138. Atskauņu hronika = *Livländische Reimchronik*, p. 248 (eil. 9517–9542); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 116.
139. Atskauņu hronika = *Livländische Reimchronik*, p. 249 (eil. 9594); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 116.
140. Atskauņu hronika = *Livländische Reimchronik*, p. 250 (eil. 9631–9632); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 117.
141. Atskauņu hronika = *Livländische Reimchronik*, p. 250–251 (eil. 9638–9644); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 117.
142. Petras Dusburgietis. *Prūsijos žemės kronika*, parengė R. Batūra, vertė L. Valkūnas. Vilnius, 1985, p. 216; Petrus de Dusburgk. *Chronica terrae Prussiae* = Piotr z Dusburga. *Kronika ziemi Pruskiej*, ed. J. Wenta et S. Wyszomirski. Cracoviae, 2007, p. 193.
143. Baranauskas T. *Garuožos mūšis: šaltiniai ir interpretacijos*. Joniškis, 2017, p. 27–31.
144. Atskauņu hronika = *Livländische Reimchronik*, p. 254–256 (eil. 9801–9893); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 119–120.
145. Atskauņu hronika = *Livländische Reimchronik*, p. 256 (eil. 9899–9902); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 120.
146. Atskauņu hronika = *Livländische Reimchronik*, p. 257 (eil. 9918); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 120.
147. Atskauņu hronika = *Livländische Reimchronik*, p. 256–257 (eil. 9899–9960); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 120–121.
148. Atskauņu hronika = *Livländische Reimchronik*, p. 258 (eil. 9969–9980); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 121.
149. Baranauskas T. *Garuožos mūšis*, p. 39.

150. Atskāņu hronika = *Livländische Reimchronik*, p. 258–261 (eil. 9964–10126); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 121–123.
151. Atskāņu hronika = *Livländische Reimchronik*, 261–263 (eil. 10145–10200); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 123.
152. Atskāņu hronika = *Livländische Reimchronik*, p. 261–262 (eil. 10145–10149); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 123.
153. Baranauskas T. *Garuožos mūšis*, p. 53–58.
154. Ten pat, p. 55.
155. Ten pat, p. 62–64.
156. Atskāņu hronika = *Livländische Reimchronik*, p. 281 (eil. 11032–11034); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 132.
157. Atskāņu hronika = *Livländische Reimchronik*, p. 281–282 (eil. 11035–11082); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 132–133.
158. Baranauskas T. *Garuožos mūšis*, p. 64–67.
159. *Vartberges Hermāna Livonijas hronika* = *Hermann de Wartberge chronicon Livoniae*, p. 64–65.
160. Atskāņu hronika = *Livländische Reimchronik*, p. 288 (eil. 11353–11364); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 136.
161. *Das Zeugenverhör des Franciscus de Moliano* (1312), S. 169–170.
162. Petras Dusburgietis. *Prūsijos žemės kronika*, p. 216; Petrus de Dusburgk. *Chronica terrae Prussiae* = Piotr z Dusburga. *Kronika ziemi Pruskiej*, p. 193–194.
163. Baranauskas T. *Garuožos mūšis*, p. 68–70; Baranauskas T. Žemaitija ir Žiemgala..., p. 107–109.
164. Atskāņu hronika = *Livländische Reimchronik*, p. 289 (eil. 11395–11408); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 136.
165. Atskāņu hronika = *Livländische Reimchronik*, p. 289 (eil. 11409–11428); *The Livonian Rhymed Chronicle*, p. 136–137.
166. Baranauskas T. *Garuožos mūšis*, p. 70–77; Baranauskas T. Žemaitija ir Žiemgala..., p. 109–111.
167. *Chartularium Lithuaniae res gestas magni ducis Gedeminne illustrans* = *Gedimino laiškai*, tekstu, vertimus bei komentarus parengė S. C. Rowell, Vilnius, 2003, p. 40.
168. Baranauskas T. Žemaitija ir Žiemgala..., p. 100–101.
169. *Vartberges Hermāna Livonijas hronika* = *Hermann de Wartberge chronicon Livoniae*, p. 68–69.
170. Baranauskas T. Žemaitija ir Žiemgala..., p. 111–114.
171. *Chartularium Lithuaniae...*, p. 63.
172. Lelewel J. *Gilbert de Lannoy i jego podróże*. Poznań, 1844, s. 26–27.
173. Ten pat, p. 28–29.
174. Vasiliauskas E. Žiemgalos apgyvendinimo raida XIV a. – XVI a. pradžioje, *Istorija*, 2009, t. 74, nr. 2, p. 4–12.

Panaudoti šaltiniai ir literatūra

ŠALTINIAI

- Annales Dunemundenses, ed. W. Arndt, *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores*, ed. G. H. Pertz. Hannoverae, 1866, t. 19, p. 708–709.
- Annales Ryenses, ed. V. Cl. I. M. Lappenberg, *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores*, ed. G. H. Pertz. Hannoverae, 1859, t. 16, p. 386–410.
- Annales Stadenses, auctore Alberto, ed. Io. M. Lappenberg, *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores*, ed. G. H. Pertz. Hannoverae, 1859, t. 16, p. 271–379.
- Atskāņu hronika = *Livländische Reimchronik*, atdzejojis V. Bisenieks; Ē. Mugurēviča priekšvārds; Ē. Mugurēviča, K. Klaviņa komentāri. Riga, 1998.
- Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, sud. N. Vēlius. Vilnius, 1996, t. 1: Nuo seniausių laikų iki XV amžiaus pabaigos.
- Canonici Sambiensis Epitome gestorum Prussie, herausgegeben von M. Toeppen, *Scriptores rerum Prussicarum*. Leipzig, 1861, Bd. 1, p. 272–290.
- Chartularium Lithuaniae res gestas magni ducis Gedeminne illustrans* = *Gedimino laiškai*, tekstu, vertimus bei komentarus parengė S. C. Rowell, Vilnius, 2003.
- Das Zeugenverhör des Franciscus de Moliano* (1312): Quellen zur Geschichte des Deutschen Ordens, bearbeitet von A. Seraphim. Königsberg i. Pr., 1912.
- Die Annalen und das Necrologium von Ronneburg, *Scriptores rerum Prussicarum*. Leipzig, 1863, Bd. 2, p. 142–148.
- Indriķa hronika* = *Heinrici Chronicon*, no latīnu valodas tulkojis Ā. Feldhūns; Ē. Mugurēviča priekšvārds un komentāri. Riga, 1993.
- Kuršo aktai* = *Acta Curoniae*, parengė, vertė ir komentavo T. Baranauskas. Pasvalys–Joniškis, 2017.
- Lelewel J. *Gilbert de Lannoy i jego podróże*. Poznań, 1844.
- Liv-, Est- und Curländisches Urkundenbuch*, herausgegeben von F. G. von Bunge. Reval, 1853, Bd. 1.
- Nyenstädt F. *Liviländische Chronik*, *Monumenta Livoniae Antiquae*. Riga-Leipzig, 1839, Bd. 2.
- Petras Dusburgietis. *Prūsijos žemės kronika*, parengė R. Batūra, vertė L. Valkūnas. Vilnius, 1985.
- Petrus de Dusburgk. *Chronica terrae Prussiae* = Piotr z Dusburga. *Kronika ziemi Pruskiej*, ed. J. Wenta et S. Wyszomirski. Cracoviae, 2007.

- Sēlos ir Žiemgalos vyskupystēs aktai =Acta episcopatus Seloniensis et Semigallienensis*, parengē, vertē ir komentavo T. Baranauskas. Pasvalys-Joniškis, 2021.
- Senās Latvijas vēstures avoti*, red. A. Švābe. Rīgā, 1937, burtn. 1; Rīgā, 1940, burtn. 2.
- The Livonian Rhymed Chronicle*, with an historical introduction, maps and appendices by J. C. Smith, W. L. Urban. Bloomington, Indiana, 1977.
- Vanagas A., Maciejauskienė V., Razmukaitė M. *Lietuvių pavardžių žodynas*. Vilnius, 1985, t. 1.
- Vartberges Hermanni Livonijas hronika = Hermanni de Wartberge chronicon Livoniae*, no latīnu valodas tulkojis, priekšvārdū un komentārus sarakstījis Ē. Mugurēvičs. Riga, 2005.
- Žiemgalos aktai = Acta Semigalliae*, parengē, vertē ir komentavo T. Baranauskas. Joniškis, 2014.
- Глазырина Г. В. *Сага об Ингваре Путешественнике: текст, перевод, комментарий*. Москва, 2002.
- Полное собрание русских летописей*. Ленинград, 1926, т. 1: Лаврентьевская летопись. Вып. 1: Повесть временных лет.

LITERATŪRA

- Balode L. Latvijos Žiemgala: kā liudija vietovardžiai, *Acta humanitarica universitatis Saulensis*, 2020, t. 27, p. 112–125.
- Baranauskas T. *Garuozos mūšis: šaltiniai ir interpretacijos*. Joniškis, 2017.
- Baranauskas T. Kur buvo žiemgalų Silenės žemė?, *Florilegium Lithuanum: in honorem eximii professoris atque academici Lithuanici domini Eugenii Jovaiša anniversarii sexagesimi causa dicatum*. Vilnius, 2010, p. 194–206.
- Baranauskas T. *Lietuvos valstybės ištakos*. Vilnius, 2000.
- Baranauskas T. Mūšiai viduramžių Lietuvos istorijoje, *Lituanistica*, 2020, t. 66, nr. 3 (121), p. 157–188.
- Baranauskas T. *Saxo Grammaticus on the Balts*, *Saxo and the Baltic Region: a symposium*, ed. T. Nyberg. Odense, 2004, p. 63–79.
- Baranauskas T. Vorutos pilis, *Mūsų praeitis*, 2001, t. 7, p. 43–70.
- Baranauskas T. Žemaitija ir Žiemgala XIII a. ketvirtajame ketvirtirye – XIV a. pirmajame ketvirtirye, *Acta Historica Universitatis Klaipedensis*, 2019, t. 39, p. 99–117.
- Baranauskas T., Zabiela G. *Saulės mūšio pēdsakų paieškos*. Vilnius, 2016.
- Baranauskienė I. *Durbės mūšis: istorija, priežastys, pasekmės*. Telšiai, 2010.
- Bauer A. *Semgallen und Upmale in frühgeschichtlicher Zeit*, *Baltische Lande*, Leipzig, 1939, Bd. 1: Ostbaltische Frühzeit, S. 307–329.
- Bennighoven F. *Der Orden der Schwertbruder: Fratres Milicie Christi de Livonia*. Köln-Graz, 1965.
- Būga K. *Rinktiniai raštai*. Vilnius, 1959, t. 2; Vilnius, 1961, t. 3.
- Bušs O. Par etnonimu kurši un zemgali cilmi, *Onomastica Lettica*, Rīgā, 1990, p. 86–91.
- Butkus A. Žiemgalos varda skandinavų runomis, *Baltistica*, 1994, t. 29, nr. 1, p. 86–90.

- Dediala R. 1279 metai, arba kaip mes skriauđem Ordiną, *Alkas.lt*, 2012 03 04, <<http://alkas.lt/2012/03/04/r-dediala-1279-metai-arba-kaip-mes-skriauđem-ordiną>>.
- Ēenglis R. *Zemgales neatkarības vēsture*. Riga, 1936.
- Garliauskas V. *Žiemgalių etnogenezė ir vardo „Žiemgala“ etimologija*. Vilnius, 2015.
- Goetze P. Albert Suerbeer, *Erzbischof von Preussen, Livland und Ehstland: geschichtliche Darstellung*. St. Petersburg, 1854.
- Gudavičius E. *Kryžiaus karai Pabaltijyje ir Lietuva XIII amžiuje*. Vilnius, 1989.
- Gudavičius E. *Mindaugas*. Vilnius, 1998.
- Johansen P. Die Chronik als Biographie. Heinrich von Lettlands Lebensgang und Weltanschauung, *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, 1953, vol. 1, S. 1–24.
- Jordanas. *Apie Getų kilmę ir žygius, arba Getika = De origine actibusque getarum, seu Getica*, iš lotynų k. Vertē V. Gerliakiene, įvadā, lotyniško teksto redakcijā ir komentarus parengē D. Alekna. Vilnius, 2017.
- Jovaiša E. *Aisčiai. Kn. 1: Kilmė*. Vilnius, 2012.
- Łowmiański H. *Studja nad początkami społeczeństwa i państwa Litewskiego*. Wilno, 1932, t. 2.
- Mickevičius A. *Normanai ir baltai IX–XII a.: monografija*. Vilnius, 2004.
- Raulinaitis Z. *Lietuvos raiteliai. Kn. 1: Kunigaikščių sąjunga*. Brooklyn, 1985.
- Riškus V. Žiemgala ar vis tik Žemgala. *Voruta*, 2008 09 06, nr. 17 (659), p. 9.
- Schwartz P. *Kurland im dreizehnten Jahrhundert bis zum Regierungsantritt Bischof Emund's von Werd*. Leipzig, 1875.
- Varakauskas R. Kautynės ties Ašerade (1279 m.) (Iš lietuvių kovų prieš Livonijos ordiną XII a.), *Lietuvos TSR aukštuju mokyklų mokslo darbai. Istorija*, 1963, t. 4, p. 123–134.
- Vasiliauskas E. Žagarės (Žvelgaičio) piliakalnio II papédés gyvenvietė, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2009 metais*, p. 72–77.
- Vasiliauskas E. Žagarės (Žvelgaičio) piliakalnis II ir Senosios Žagarės dvarvietė, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2010 metais*, p. 72–83.
- Vasiliauskas E. Žagarės (Žvelgaičio) piliakalnis II ir Senosios Žagarės dvarvietė, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2012 metais*, p. 143–147.
- Vasiliauskas E. Žagares 2. (Žvelgaiču) pilskalns 13.–17. gadsimtā: no koka pils līdz koka muižai, *Arheoloģija un etnogrāfija*, 2014, t. 28, p. 97–110.
- Vasiliauskas E. Žagarės II (Žvelgaičio) piliakalnio ir kapinyno radiniai (kai kuriais Žagarės XII–XIII a. istorijos klausimais), *Lietuvos archeologija*, Vilnius, 2008, t. 33, p. 153–186.
- Vasiliauskas E. Žiemgalių žemės XII–XIII a. Kryžiaus karų epocha Baltijos regiono tautų istorinėje sąmonėje: mokslinių straipsnių rinkinys, sud. R. R. Trimoniene, R. Jurgaitis. Šiauliai, 2007, p. 34–64.
- Vasiliauskas E. Žiemgalos apgyvendinimo raida XIV a. – XVI a. pradžioje, *Istorija*, 2009, t. 74, nr. 2, p. 4–12.
- Vasiliauskas E. Žiemgalos prekybiniai keliai ir centrai VIII–XII a., *Lietuvos archeologija*, 1999, t. 18, p. 79–99.
- Vaškevičiutė I. *Žiemgaliai V–XII amžiuje*. Vilnius, 2004.
- Топоров В. *Исследования по этимологии и семантике*. Москва, 2010, т. 4: Балтийские и славянские языки, кн. 2.

Normundas Jerumas

Kryžiuočių pėdsakais po Vakarų Žiemgalos piliakalnius

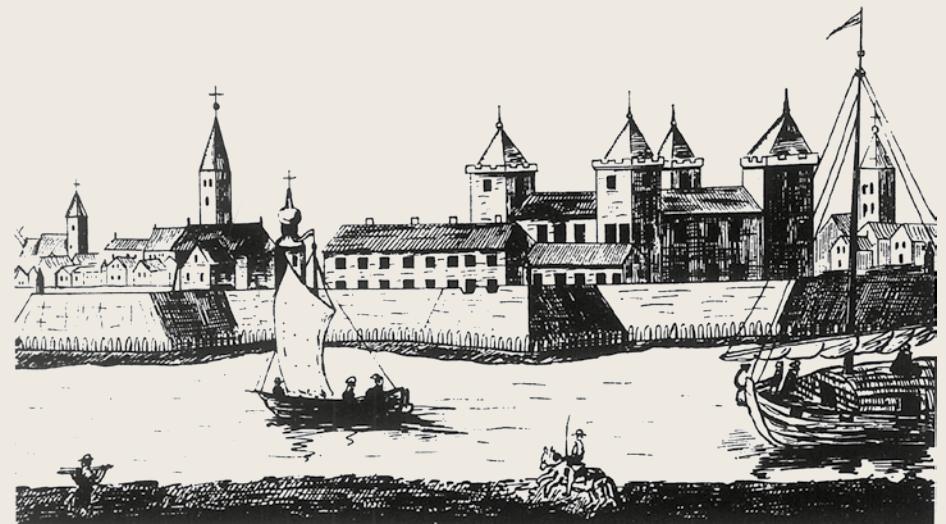

Mintaujos (Jelgavos) pilis

Vieta – saloje tarp Lielupės ir Driksos, Jelgavos senamiesčio rytinėje dalyje, Jelgava, Lielā iela 2.

Jelgava rašytiniuose šaltiniuose minima kaip *Mitowe*, *Myitowe*, *Mithovia*, *Mitthovia*, *Mithowe* ir kt. 1242 m. popiežiaus legatas Vilhelmas Modenietis leido Ordinui statyti pilį Žiemgalos pasienyje, prie Lielupės. Eiliuotosios Livonijos kronikos teigimu, Livonijos magistras Konradas Mandernas 1265 m. pradėjo statyti Jelgavos pilį saloje tarp Lielupės ir jos atšakos Driksos. Iš popiežiaus Klemento IV 1266 m. gegužės 25 d. bulės galima spręsti, kad tuo metu Jelgavos pilis jau buvo statoma. Tikėtina, kad statybos buvo užbaigtos tais pačiais metais. Hermano Vartbergiečio kronikoje teigiamą, kad Jelgavos (*Mithow*) pilis buvo pastatyta 1265 m. ir kad joje po nesėkmingo žiemgalių kaimų puolimo pasislėpė Ordino broliai.

Jelgavos pilis buvo vadinamoji vandens pilis, prieiti prie kurios trukdė vandens kliūtys. Apie medinę pilį nėra išlikę jokių žinių, o XIV a. pilis buvo nedidelis, maždaug 30×35 m dydžio, mūrinis statinys. Pilis kampuose būta bokštus primenančių konstrukcijų. Pietinėje pusėje

Mintaujos (Jelgavos) senoji pilis pagal 1703 m. graviūrą

Jelgavos naujoji pilis, statyta 1738–1772 m. senosios pilies vietoje.
Jelgavos regioninio turizmo centro archyvo nuotr.

buvo pastatyti įvažiavimo vartai, vedantys iš pagrindinės pilies į priešpištį. Pilis buvo pastatyta iš lauko rieduliu, tašytų dolomito blokų ir plytų.

Naujają pilį Ordinas naudojo kaip atraminę bazę puolimams prieš žiemgalius. Jau 1272 m. viename dokumente minimas Jelgavos komtūras Johanas. 1272–1495 m. žinoma 17 Jelgavos komtūrų ir 7 krašto maršalo paskirti valdytojai. A. Tulsės (1942) manymu, pirmoji Jelgavos pilis buvusi medinė. Tai atitinką faktą, kad pilis buvo pastatyta greitai, taip pat, kad kita XIV a. pilis turėjo taisyklingą planą, į kurį nebuvo įtraukti senesni pastatai.

Eiliuotojoje Livonijos kronikoje minima, kad vasarą Lielupe į Mintaują buvo pristatytas maistas, apranga ir ginkluotė, kurią Livonijos ordinė naudojo žiemą, bandydamas užimti žiemgalių pilis. Istorijos šaltiniuose aprašyti XIV a. įvykiai, kai 1345 m. žiemą lietuvių kariuomenė užėmė Jelgavos pilį kartu su gyvenviete, kaip belaisvius išsivedė dvasininkus su 8 broliais ir apie 600 Jelgavos gyventojų iš paprastos liaudies. Paskutinį kartą lietuviai puolė pilį 1376 m. Jelgavos pilis buvo nugriauta 1738 m. Ernesto Johano Birono įsakymu, ruošiant vietą naujos pilies statybai.

Duobelės piliakalnis ir viduramžių pilis

Vieta – Duobelė, Duobelės apylinkė, Duobelės savivaldybė, Beržės upės dešiniajasis krantas.

Duobelės (*Doblen, Dubelene, Dobelen, Dobblene, Doblin, Dibbleena*) mūrinė pilis stovi Duobelės miestelio vakariname pakraštyje, Beržės dešiniajame krante, ant stataus žemės rago tarp Beržės upės rytuose ir šaltiniuotos griovos šiaurės ir vakarų pusėje. Rašytiniuose šaltiniuose Duobelė pirmą kartą paminėta 1254 m. Žiemgalos dalybų susitarime tarp Rygos arkivyskupo ir Vokiečių ordino.

Duobelės medinė pilis buvo Duobelės pilies apygardos žemės centras ir viena iš stipriausių žiemgalių pilii, šalia kurios būta senovės gyvenvietės. Medinė pilis stovėjo ant stačius šlaitus turinčio kalno. Pilialkalnį nuo senovės gyvenvietės skyrė gilus griovys, taip pat, tikėtina, – ir

Duobelės pilis. L. Jankauskiene nuotr.

Žiemgalių Duobelės pilies rekonstrukcija. N. Jerumo pieš.

žiemgalių piliakalniams būdingas pylimas. Piliakalnio vakarinio šlaito aukštis yra 9 m, šiaurėje – 12 m, o rytuose prie Beržės upės – 15 m.

Duobelės pilis dažnai minima Eiliuotojoje Livonijos kronikoje, kurioje aprašomi XIII a. antrosios pusės įvykiai Vakarų Žiemgalioje. Duobelės pilis 1279–1289 m. atrémė šešis Livonijos ordino puolimus. Duobelę galima laikyti vienintele Žiemgalos pilimi, kurios Livonijos ordinui per kryžiaus karą laikotarpį nė karto nepavyko paimti. 2020 m. archeologiniai tyrinėjimai atskleidė, kad piliakalnio kultūrinis sluoksnis buvo maždaug 2 m storio. Duobelės piliakalnis buvo apgyvendintas jau prieš mūsų erą, ką liudija akmeninio kirvio ruošinys ir titnago fragmentai.

1977 m. archeologinių tyrimų metu buvo konstatuota, kad Duobelės priešpilis taip pat buvo gerai įtvirtintas ir intensyviai apgyvendintas.

Duobelės piliakalnio 3D modelis, www.latvijas-pilskalni.lv

Buvo atlikti kasinėjimai pietrytinėje priešpilio dalyje ir nustatyta, kad kultūrinis sluoksnis buvo 1 m storio. Priešpilyje buvo rastos 2–2,5 m storio medinės gynybinės sienos liekanos. Piliakalnyje ir priešpilyje rasta daug XII–XIII a. buities reikmenų, papuošalų, keramikos ir ginkluotės elementų bei jų fragmentų. 1289 m. Duobelės pilies gynėjai ją sudėgino ir persikėlė į Raktę. 1335–1347 m. medinės žiemgalių pilies vietoje Livonijos ordinė pastatė mūrinę pilį, šalia kurios iškilo ir bažnyčia – pilies koplyčia. Po 1730 m. pilis buvo apleista ir pamažu sugriuvo.

Duobelės pilies vartai.
T. Baranausko nuotr.

Tervetės piliakalnis (Cukurkalnas)

Vieta – Tervetė, Tervetės apylinkė, Duobelės savivaldybė, Tervetės upelio dešinysis krantas.

Tervetės piliakalnis yra vienas garsiausių ir atpažįstamiausių piliakalnių Latvijoje ir Baltijos regione. Tervetė XIII a. buvo Tervetės žemės ir Vakarų Žiemgalos politinis ir ekonominis centras su Tervetės pilimi ir senovės gyvenviete, kurią valdė žiemgalių valdovai Viestartas (*Viesthardus*, *Vesthardus*, *Vestardus*, *Vester*), Nameisis (*Nameise*, *Nameyxe*, *Nameise*), galbūt ir Skabys (*Schabe*). XII–XIII a. tai buvo geriausiai įtvirtintas piliakalnis Žiemgaloje ir viena iš galingiausių pilių baltų gyvenamose žemėse. Henrikas Latvis, Eiliuotoji Livonijos kronika ir kiti rašytiniai istorijos šaltiniai Tervetę (*Thervetene*, *Tervethene*, *Terweten*) arba tervetiečius

Tervetės piliakalnis. N. Jerumo nuotr.

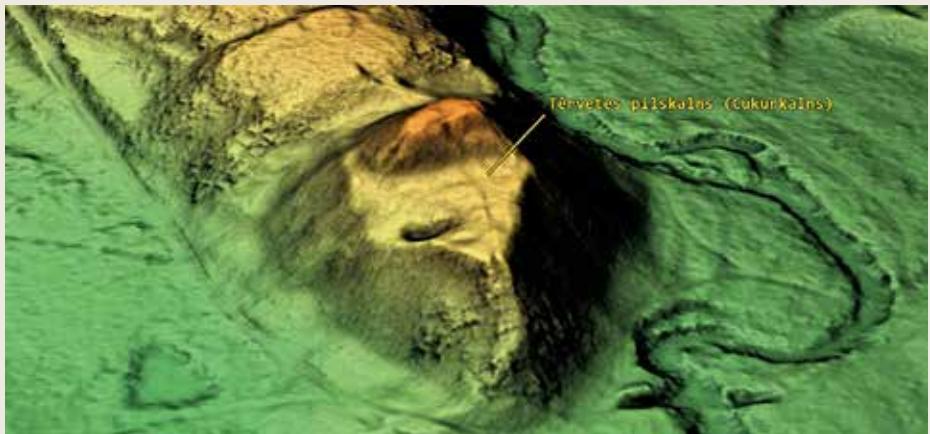

Tervetės pilis rekonstrukcija. N. Jerumo pieš.

(*Terwetein*) mini 1219, 1254–1286 m., dažniausiai žiemgalių nepriklausomybės kovų kontekste arba Vokiečių ordino, Rygos arkivyskupo ir Rygos kapitulos Žiemgalos dalybų aktuose.

Tervetės piliakalnis – tik dalis didžiulio archeologinio komplekso, į kurį įeina dar trys piliakalniai – Vienuolyno kalnas (*Klosterkalns*), Šventasis kalnas (*Svētais kalns*) ir Paukščių kalnas (*Putnu kalns*), Tervetės piliakalnio priešpilis su viduramžių pilies griuvėsiais, senovės gyvenvietės teritorija ir kapinynas. Platūs Tervetės piliakalnio archeologiniai tyrimėjimai vyko 1951–1960 m., vadovaujant E. Brykalnei (E. Brīvkalne) (1951–1959) ir F. Zagorskiui (1960). Archeologinių tyrimų rezultatai atskleidė, kad Tervetė buvo apgyvendinta jau I tūkstantmetyje po Kr. Tervetės archeologiniame komplekse rasti 4 692 radiniai, iš jų – 3 966 pačiam Tervetės piliakalnyje.

Tervetės piliakalnis ir jo 17–19 m aukščio terasa kartu su pylimu sukuria maždaug 30 m aukščio žemės įtvirtinimus Tervetės upelio dešinajame krante. Iš ryty piliakalnį saugo 9 m aukščio žemių pylimas ir griovys, atskiriantis piliakalnį nuo dviejų priešpilių. Piliakalnis turėjo gamtiškai susiformavusius stačius šlaitus, kurie, senovėje įrengiant

Tervetēs piliakalnio 3D modelis, www.latvijas-pilskalni.lv

įtvirtinimus, buvo dar labiau pastatinti. Piliakalnio 1 000 m² ploto trikampės aikštelės šiaurinėje pusėje matoma apvalaina duobė, galbūt buvusi šulinio vieta. Plačiausioje vietoje, ties pylimu, piliakalnis yra maždaug 45 m pločio. Aikštelė orientuota rytų–vakarų kryptimi su pylimu rytų pusėje. Tervetēs piliakalnis turi išskirtinai storą kultūrinį sluoksnį, šiaurinėje dalyje siekiantį iki 7,5 m. Senovėje piliakalnį iš dviejų pusių supo vandens telkiniai: Tervetēs upelis ir dirbtinis tvenkinys šiaurės rytų pusėje.

Tervetēs piliakalnis buvo apsaugotas kelių pakopų gynybos linijomis, rentininės konstrukcijos gulscių rastų apsauginėmis sienomis su bokštus primenančiais išsikišimais. Paskutiniuoju užstatymo laikotarpiu pilies gynybinės sienos buvo padengtos molio tinku, o stogai – molio čerpėmis. Pilies kiemas buvo užstatytas gyvenamaisiais ir ūkiniais pastatais, piliakalnio kieme būta ir juvelyrų dirbtuviu.

XI–XIII a. rytinėje piliakalnio dalyje buvo įrengtas priešpilis, kurio plotas sudarė apie 2 900 m². XIII a. priešpilio šlaitai buvo sustiprinti nedideliu pylimu, ant kurio buvo pastatyti gulscių rastų gynybinės sienos. Priešpilio aikštelėje būta gyvenamųjų ir ūkinų pastatų, dviejų iš jų

matmenys buvo užfiksuoti ir sudarė atitinkamai 6×4 m ir 5×6 m. Piliakalnio papėdėje buvo maždaug 10 ha ploto senovės gyvenvietė, apstatyta gyvenamaisiais ir ūkiniais pastatais.

Tervetēs piliakalnis – vienas žymiausių archeologijos objektų Rytų ir Šiaurės Europoje. Kaip žiemgalių ekonominis, politinis ir valdžios centras, jis minimas daugelyje istorijos šaltinių. Tervetēs piliakalnis laikomas Tervetēs archeologinio komplekso centriniu objektu ir minimas visuose Žiemgalos turizmo vadovuose. Dėl savo atpažįstamumo jis kartu su Tervetēs gamtos parku yra įtrauktas ir į Lietuvos bei Estijos turinius maršrutus. Kartu su Tervetēs gamtos parku ir Tervetēs XII a. medine pilimi jis yra vienas turistų labiausiai vertinamų, lankomų ir žinomų istorinių-kultūrinių bei gamtinių objektų Latvijoje.

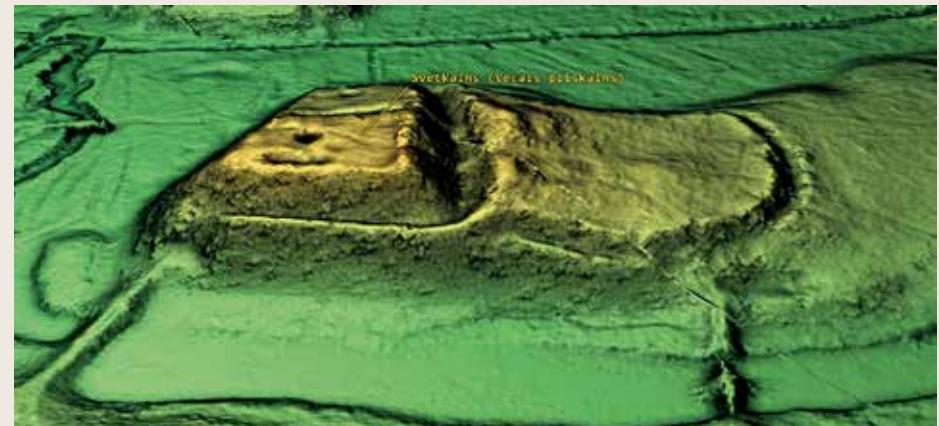
Tervetēs Šventasis kalnas (Švedų kalnas) – piliakalnis

Vieta – Tervetē, Tervetēs apylinkė, Duobelės savivaldybė, Tervetēs upelio dešinysis krantas, 200 m į šiaurės vakarus nuo Tervetēs piliakalnio.

Tervetēs Šventasis kalnas (Švedų kalnas, Heiligenbergas) yra Tervetēs upelio dešiniajame krante, 200 m į šiaurės vakarus nuo Tervetēs piliakalnio. Piliakalnis padalintas į dvi dalis, jis turi galingai įtvirtintus šlaitus ir pylimą bei griovių sistemą. Į rytus nuo piliakalnio yra priešpilis, atskirtas nuo piliakalnio giliu grioviu, per kurį eina vadinamas „Protėvių tiltas“. Tarp Šventojo kalno ir Tervetēs piliakalnio kažkada būta dirbtinio tvenkinio, čia iki šiol matomos apsauginio pylimo liekanos. Piliakalnio rytų pusę atskiria 7 m gylio griovys ir priešakinė gynybinė linija. Tervetēs Šventasis kalnas yra svarbi senovės žiemgalių kulto vieta ir materialinės kultūros šaltinis. Atsižvelgiant į N. Jerumo (*N. Jērumi*) tyrimus, buvo nustatyta, kad Tervetēs piliakalnis buvo pradėtas intensyviai apgyvendinti tik XI a. pabaigoje, ir tai rodo, kad senoji žiemgalių pilis turbūt stovėjo ant Šventojo kalno – čia vis dar matomi aiškiai išreikštai

gynybiniai įtvirtinimai. Galima sutikti, kad žiemgaliai naujų pilį pastatė dėl 1107 m. įvykusių susidūrimų su Polocko kunigaikščiu, rengdamiesi karui su polockiečiais. Iš rašytinių šaltinių žinoma, kad 1107 m. Polocko kunigaikštis Jurgis Vseslavicius užpuolė Žiemgalą, siekdamas ją pajungti, ir patyrė didelį pralaimėjimą, kare prarasdamas 9 tūkstančių vyrų kariuomenę.

Tervetės Šventasis kalnas minimas ir Eiliuotojoje Livonijos kronikoje kovų su Livonijos ordinu kontekste. Pilis buvo pastatyta magistro Vilėokino fon Endorfo laikais, 1286 m., kai Ordino broliai įsitvirtino Šventajame kalne (*Heiligenberg*) šalia Tervetės pilies. Prieš grždamas į Rygą, magistras aprūpino pilį, pasak kronikininko, ir drabužiais, ir maistu, ir

Tervetės Šventojo kalno piliakalnio 3D modelis, www.latvijas-pilskalni.lv

Tervetės Šventasis kalnas (Šventkalnis, Švedų kalnas, Švedkalnis). T. Baranausko nuotr.

arbaletais, strėlėmis, ietimis, ir dviem akmensvaidėmis, ir 300 vyrų įgula. Kelios dienos po magistro pasitraukimo į Rygą žiemgaliai su žemaičiais, nepajėgdami išvyti kryžiuočių iš Šventojo kalno, buvo priversti sudeginti Tervetės pilį ir pasitraukti į Raktę. Iš Šventojo kalno Ordinas dažnai organizuodavo siaubiamuosius žygius prieš žiemgalius. Po 1290 m. Ordino magistras Kunonas nusprendė, kad Šventojo kalno pilis daugiau nereikalinga, ir nurodė ją sudeginti bei sugriauti, o įgulai liepė vykti į Rygą.

Pavadinimas „Švedų kalnas“ susijęs su XVIII a. Šiaurės karo įvykiais, kai 1701 m. Karolis XII ji užėmė ir nuo kalno apšaudė bei sugriovė Kalnamuižos pilį. Tai, kad kalnas vadinamas Šventuoju, skatina manyti, kad, galimas dalykas, tai buvo senųjų žiemgalių kulto vieta po jų persikelimo į greta pastatytą naują pilį ant Tervetės piliakalnio.

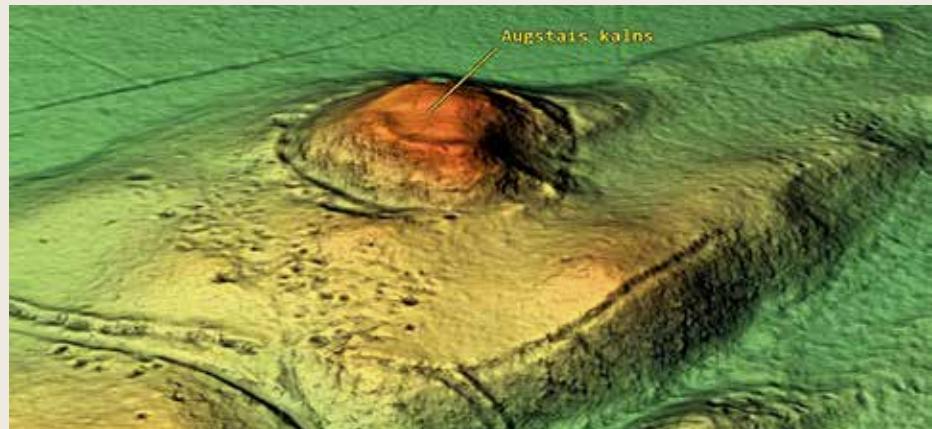
Šilo kalnas (Aukštasis kalnas)

Vieta – Mežmuiža, 300 m į pietus nuo Silo kapinių, Vilcės apylinkė, Jelgavos savivaldybė.

Šilo kalnas, arba Aukštasis kalnas (taip pat Mežamuižos Šilo kalnas, Platēs kalnas). Silenė – žiemgalių žemė, paminėta 1254 m. Upmalės ir Žiemgalos dalybų akte tarp Rygos arkivyskupo, Livonijos ordino ir Rygos kapitulos. Tarp jame išvardintų Žiemgalos žemių minima ir Sile-nė (*Sillene*). Šilo kalnas yra maždaug 20 m aukščio kalnas, orientuotas šiaurės rytų ir pietvakarių kryptimi. Rytuose ir šiaurėje jis turi griovę su maždaug 1 m aukščio pylimu. Piliakalnio aikštélė yra maždaug 50 m ilgio ir maždaug 20–30 m. pločio. Pietų ir vakarų pusėje piliakalnį supa Bebrų pelkė, kuri ji padaro neprieinamą iš šios pusės. Kultūrinis sluoksnis aikštéléje ir šlaituose yra daugiau kaip 1 m storio. Į rytus nuo piliakalnio būta dviejų įtvirtintų priešpilių. Piliakalnis buvo apgyvendintas

Šilo kalno piliakalnyje stovėjusios pilies rekonstrukcija. N. Jerumo pieš.

Šilo kalno piliakalnio 3D modelis, www.latvijas-pilskalni.lv

dar prieš mūsų erą, Jame rasta keramika liudija, kad čia buvo gyventa ir IX–XIII a. Naujausi tyrimai kvestionuoja Šilo kalno siejimą su Sile-nės žemės centru – atskiri lietuvių istorikai šį centrą lokalizuoją Šilėnų piliakalnyje, esančiame Šiaulių rajono Kuršėnų seniūnijoje. Taigi lieka klausimai, kokios pilies būta Aukštajame kalne ir kuriai žemei jis pri-klausė – Tervetei, Žagarei ar vis dėlto Silenei?

Šilo kalno piliakalnis.
N. Jerumo nuot.

Žagarės Raktuvės piliakalnis. G. Zabielaus nuotr.

Žagarės Raktuvės (Raktės) piliakalnis

Vieta – 700 m į rytus nuo Žagarės piliakalnio, Žagarė, Joniškio rajonas.

Raktės piliakalnis, arba Raktuvės kalnas, stūkso 700 m į rytus nuo Žagarės piliakalnio, vadinamo Žvelgaičio kalnu. Raktės piliakalnis yra 6–7 m aukščio kalnas Švétės upės dešiniajame krante. Jis stovi maždaug 100 m į pietryčius nuo upės ir iš visų pusų apsuotas drėgnų pievų. Piliakalnis yra ovalo formos, maždaug 70 m ilgio (iš šiaurės rytų į pietvakarius) ir 30 m pločio.

XIX a. pradžioje piliakalnyje buvo įrengtos katalikų kapinės. Kasant naujas kapų duobes, buvo rasta senovinių radinių, datuojamų vėlyvuoju geležies amžiumi. Piliakalnio šiaurrytinėje papédėje, tarp piliakalnio ir upės, buvo rasta daug keramikos šukių. 1996 m. archeologinių tyrinėjimų metu piliakalnio šiaurinėje ir rytinėje papédėje buvo rasta seno-

vinė gyvenvietė, užimanti maždaug 2 ha plotą. Ji egzistavo visą geležies amžių. 1999 m. buvo kasinėjama piliakalnio šiaurės vakarų šlaito dalis. Remiantis naujausiais archeologiniais tyrinėjimais, piliakalnio kultūrinis sluoksnis yra iki 2,3 m storio. Piliakalnis buvo gyvenamas dar prieš mūsų erą.

Raktės pavadinimas (*Ratten, Racken, Rakel, Racketen*) rašytiniuose šaltiniuose pirmą kartą paminėtas 1271 m., kai Livonijos ordino pajėgoms, vadovaujamoms magistro Valterio Nordeko, pavyko užimti žiemgalių Mežuotnės, Tervetės ir Raktės pilis. Antrą kartą Raktės pilis paminėta 1286 m., kai žiemgaliai dėl Livonijos ordino kariuomenės veiksmų patys sudegino neseniai atstatytą Tervetės pilį ir pasitraukė į Raktę, buvusią 20 km į pietryčius nuo Tervetės. 1288 m. Livonijos ordino kariuomenė, vadovaujama magistro Kunono Hatenšteino (*Küne von Hazigenstein*), vėl užpuolė Raktę ir sunaikino papilio gyvenvietę, tačiau pačios pilies nepajėgė užimti. Paskutinį kartą Raktės pilis minima 1289 m.: čia pasitraukė žiemgaliai iš Duobelės pilies, tačiau Livonijos ordino pajėgoms pavyko prasibrauti pro Raktės vartus ir sudeginti pilį kartu su papilio gyvenviete. Raktės vardas vėl paminėtas 1426 m., aprašant sieną tarp Livonijos konfederacijos ir Lietuvos valstybės.

Žagarės Aukštadvario kalnas

Vieta – Žagarė, Joniškio rajonas.

Žagarės piliakalnis, taip pat vadinamas Žvelgaičio (Aukštadvario, Plikuoju) kalnu, yra Joniškio rajone, Žagarės miestelyje. Žagarės pavadinimas pirmą kartą paminėtas 1254 m. Upmalės ir Žiemgalos dalybų akte tarp Rygos arkivyskupo, Livonijos ordino ir Rygos kapitulenos. Žagarė kartu su Silene (*Silene et Sagare cum suis terminis*) buvo paskirta Rygos arkivyskupui. Žagarė taip pat minima 1271 m. rugpjūčio 27 d. susitarime tarp Livonijos ordino ir Rygos arkivyskupo, numatančiame galimą pilies statybą Žagarėje arba Silenėje.

Žagarės Aukštadvario (Žvelgaičio) piliakalnis. R. Ginkaus nuotr.

Žagarės piliakalnis įrengtas Švétės upės kairiajame krante esančios pailgos kalvos aukščiausioje dalyje. Piliakalnis, orientuotas šiaurės rytų ir pietvakarių kryptimi, turi trapezijos formą. Piliakalnio aikštélės ilgis siekia 55 m, o plotis kinta nuo 50 m – pietvakariuose iki 68 m – šiaurės rytuose. Jos bendras plotas 1 800 m². Aikštélė supa 1 m aukščio ir 10 m pločio pylimas. Ties piliakalnio pietvakariiniu šlaitu buvo iškastas 14 m pločio ir 1 m gylio apsauginis griovys, o ties šiaurrytiniu šlaitu esančio griovio gylis siekia 2 m, o plotis – 14 m. Prie šiaurrytinio šlaito taip pat būta 3 m pločio terasos. Archeologiniai tyrimai atskleidė, kad piliakalnio kultūrinio sluoksnio storis siekia 1,2 m. Iš šiaurės rytus nuo piliakalnio būta 3 ha ploto senovinės gyvenvietės.

Žagarės piliakalnis liko nepaminėtas XIII a. žiemgalių kovų su kryžiuočiais kontekste. Galima spėti, kad jis buvo sustiprintas 1272 m. ir

kad pilis čia prastovėjo iki XIV a. pradžios, apie ką liudija archeologiniai radiniai.

Archeologinių tyrimų metu buvo nustatyta, kad būta dviejų piliakalnio apgyvendinimo etapų: pirmasis – XIII–XIV a., antrasis – XVI–XVIII a., kai piliakalnyje buvo įsikūrės Žagarės dvaras, istorijos šaltiniuose minimas nuo 1495 m.

Sidabrės (Kalnelio) piliakalnis

Vieta – Kalnelio kaimas, Joniškio rajonas.

Sidrabenės, Sidrabės arba Sidabrės (*Sidobren*, *Sydobren*, *Sydober*, *Sydobre*) pilis stovėjo Sidabrės ir Vilkaušio upelių santakoje, Lietuvos teritorijoje. Ji minima Eiliuotojoje Livonijos kronikoje, pasakojant apie 1289–1290 m. Livonijos ordino kariuomenės ir magistro Kunoно Hatenšteino (*Küne von Hazigenstein*) vadovaujamo avangardo žygį prieš žiemgalius. Tai, kad Sidabrė nebuvo paminėta ankstesniuose 1254 m. Žiemgalos dalybų dokumentuose, skatina manyti, kad ji priklausė Upmalės žemei.

Sidabrės (Kalnelio) piliakalnis. N. Jerumo nuotr.

Šilėnų piliakalnio panorama. V. Valskio nuotr.

Sidabrės pilies vieta lokalizuojama Kalnelio kaime, 3 km į šiaurės vakarus nuo dabartinio Joniškio. Sidabrės kompleksą sudaro piliakalnis ir senovinė gyvenvietė. Sidabrės piliakalnio šlaitai yra 4–6 m aukščio. Piliakalnio aikštélė – ovali, maždaug 70×45 m dydžio. Į šiaurę nuo piliakalnio tėsiasi priešpilis, kurio matmenys yra maždaug 130×40 m. Į pietryčius nuo piliakalnio būta maždaug 6 ha užimančios senovinės gyvenvietės. Atlikus archeologinius tyrinėjimus piliakalnio papédéje, buvo nustatyta, kad kultūrinio sluoksnio storis siekia 90 cm. Taip pat piliakalnio papédéje būta 1 m gylio ir 4 m pločio apsauginio griovio. Piliakalnio kultūrinis sluoksnis susidarė per tris laikotarpius: V–X a., XI–XIII a. ir XVI–XVII a. Bet seniausias piliakalnio apgyvendinimo laikotarpis priskiriamas 1 tūkst. m. pr. Kr.

Eiliuotojoje Livonijos kronikoje Sidabrės pilis minima kaip paskutinioji žiemgalių pilis, kurią Livonijos ordino kariuomenė sunaikino

1290 m. Dalis pilėnų kartu su kryžiuočiais iškeliavo į Mintaują (Jelgavą), tačiau kita dalis žiemgalių nepasidavė ir pasitraukė į Lietuvą, kur kartu su lietuviams tėsė kovą su Livonijos ordinu.

Sidabrės piliakalnis (*ein geberg Sydubber, Suddoberschen bergh*) pa-skutinį kartą paminėtas 1426 m. sutartyje dėl Lietuvos sienos su Livonija. Dabar piliakalnyje įrengtos kapinės, jo aikštélėje pastatyta bažnyčia.

Šilėnų piliakalnis

Vieta – Šilėnų kaimas prie Kuršėnų miesto, Šiaulių rajonas.

Šilėnų piliakalnis galimai buvo XIII a. šaltiniuose minimos žiemgalių žemės Silenės (*Sillene*) pilies apygardos centras. Silenė – žiemgalių žemė, minima 1254 m. Upmalės ir Žiemgalos dalybų akte tarp Rygos arkivyskupo, Livonijos ordino ir Rygos kapitulos. Piliakalnis įrengtas

Šilėnų piliakalnis. A. Bitaičio nuotr.

atskiroje kalvoje, stovinčioje Ventos upės kairiajame krante. Piliakalnis turi ovalo formą, tai – pailgas kalnas, orientuotas rytų–vakarų kryptimi. Aikštelės matmenys – 28×22 m. Piliakalnis turi 10 m pločio, 2 m aukščio ir 70 m ilgio pylimą, supantį aikštelę iš pietų, vakarų ir šiaurės. Piliakalnio aukštis – maždaug 11–12 m, jo šlaitai – statūs. Piliakalnio pietryčių pusėje rasta maždaug 2 ha ploto senovės gyvenvietė. Už 700 m nuo piliakalnio yra V–VII a. kapinynas. Piliakalnis buvo gyvenamas iki XIV a. pradžios.

Jurgaičių (Domantų) piliakalnis – Kryžių kalnas

Vieta – Šiaulių rajonas, tarp Jurgaičių ir Domantų kaimų.

Jurgaičių piliakalnis stūkso Kulpės kairiajame krante. Piliakalnis yra ovalo formos, 25 m ilgio ir 17 m pločio, orientuotas rytų–vakarų kryptimi. Piliakalnio vakarinėje pusėje supiltas 13 m ilgio, 2,5 m aukščio ir 14 m pločio pylimas, bendrai šlaitas sudaro 7 m. Piliakalnio papédėje iškastas 10 m pločio ir 0,5 m gylio griovys, už kurio supiltas 19 m pločio ir 2 m aukščio pylimas. Piliakalnio rytinėje pusėje supiltas 17 m ilgio, 3 m aukščio ir 15 m pločio pylimas, piliakalnio šlaitai sieka 6–8 m aukštę. Savo pavadinimą piliakalnis perėmė iš netoli ese esančių Jurgaičių ir Domantų kaimų.

Piliakalnio papédėje būta senovinės gyvenvietės, kuri driekėsi į rytų ir šiaurės pusę ir užėmė 3 ha plotą. Jos archeologiniai tyrimai vyko 1990, 1991 ir 1993 metais. Gyvenvietės teritorijoje užfiksuotas iki 1 m storio kultūrinis sluoksnis, radinius sudarė sidabrinė segė, geležiniai peilių, strėlių antgaliai, stikliniai karoliai, gyvūnų kaulai ir keramika. Gyvenvietės apgyvendinimo laikotarpis datuojamas XIII–XIV a. Už 200 m nuo piliakalnio yra kapinynas, kuriami mirusieji buvo laidoti IX–XII a. Atsižvelgiant į duomenis, gautus per piliakalnio tyrinėjimus, nustatyta, kad piliakalnis buvo gyvenamas nuo mūsų eros I a. iki XIV a. vidurio. XIV a. rašytiniuose šaltiniuose minimi 1348 m. įvykiai, kurių metu kryžiuočiai sudegino Kulių pilį, tapatinamą su Jurgaičių piliakalniu.

Jurgaičių (Domantų) piliakalnis – Kryžių kalnas. J. Danausko nuotr.

Piliakalnis žinomas nuo XIX a., jo vakarinėje dalyje būta koplyčios. Sovietmečiu, 1961 ir 1975 m., nuo piliakalnio buvo pašalinti visi kryžiai. Dabar piliakalnio aikštelėje ir jo šlaituose žmonės pastatė apie 200 tūkstančių kryžių, tarp kurių driekiasi įrengti siauri takeliai. Šiandien piliakalnis laikomas Lietuvos katalikų šventove, kurią kasmet aplanko tūkstančiai piligrimų ir turistų.

Papilės piliakalnis. S. Kazlausko nuotr.

Papilės I piliakalnis

Vieta – Papilės miestelis, Akmenės rajonas.

Papilės I piliakalnis stovi Ventos upės kairiajame krante, jos santakoje su bevardžiu upeliuku. Piliakalnis įrengtas kalvų grandinėje, besitęsiantoje iš šiaurės į pietus. Piliakalnio matmenys – 55×25 m, jis yra stačia-kampio formos, užapvalintais kampais. Bendras plotas – apie 1 400 m². Piliakalnis įtvirtintas 20 m pločio ir 5,5 m aukščio pylimu pietų pusėje, jo šlaitas šiaurėje siekia 9,5 m. Kelias į piliakalnio aikštelę ėjo piliakalnio pietine puse, palei pylimą kairėje. Piliakalnis turi dirbtinai pastatintus šlaitus, jo šlaitas, besileidžiantis link Ventos kranto, yra 20 m aukščio, o piliakalnio vakarinis šlaitas siekia 15 m aukštį. Priešais Papilės piliakalnio pylimą, pietuose, būta priešpilio, kurio plotas sudarė apie 2 500 m². Iš vakarų ir šiaurė nuo piliakalnio būta maždaug 3 ha ploto senovinės gyvenvietės. Joje tyrimo darbai buvo vykdomi 1986, 1998 ir 2000 m.

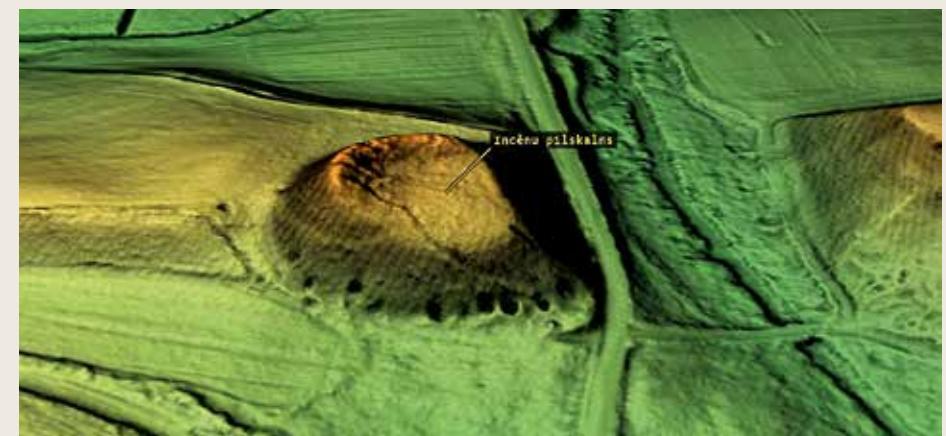
XIX a., kaip ir Raktės piliakalnyje, Papilės I piliakalnyje buvo įrengtos kapinės. Piliakalnio šlaitai yra apaugę lapuočiais medžiais. Maždaug 300 m nuo piliakalnio 1955 m. buvo rastas kapinynas, kuriame palaidojimai datuojami VII–XIV a.

Piliakalnis buvo apgyvendintas jau 1 tūkst. m. pr. Kr. antrojoje pusėje ir buvo gyvenamas iki XIV a. antrosios pusės. Papilės pilis minima XIV a. rašytiniuose šaltiniuose, kuriuose aprašomi 1339 ir 1359 m. įvykiai, kai pilį puolė Livonijos ordino kariuomenė.

Inčėnų (Duobės) piliakalnis

Vieta – Kuokmuiža prie Avyknės upelio, Vytinių apylinkė, Duobelės savivaldybė.

Duobės, arba Inčėnų, piliakalnis (*Dobēn*) – tai žiemgalių piliakalnis, esantis 5 km nuo Aucės-Ezerės kelio, Avyknės upelio krante, prie Kuokmužos, kurio ankstesnis pavadinimas buvo Duobės kalnas (*Dobesberg*). Duobės piliakalnis išskiria aplinkos vietovaizdyje kaip atskira maždaug 20 m aukščio ryškių formų kalva su priešpiliu, kuris

Duobės piliakalnio 3D modelis, www.latvijas-pilskalni.lv

Duobės pilies rekonstrukcija. N. Jerumo pieš.

yra keliais metrais aukštėsnis už aplinkinį reljefą ir turi dirbtinai suformuotus šlaitus. Piliakalnio aikštélė yra beveik keturkampė, užapvalintais kampais. Aikštélės matmenys yra apytiksliai 35×40 m. Piliakalnio pietiniame pakraštyje supiltas 70 m ilgio ir 7 m aukščio pylimas.

Duobės piliakalnis sudaro kompleksą kartu su Mežakalno piliakalniu. Inčénų pavadinimas atsirado naujaisiais laikais dėl šalia buvusių Inčénų sodybos. Piliakalnis įrengtas, iš dalies pertvarkant vieną iš Duobės kalvyno kalvų. Piliakalnių tyrinėtojas Ernestas Brastinis (Ernestas Brastiniš) manė, kad Inčénų piliakalnyje stovėjo žiemgalių Sidabrės pilis, nes vėliau netoliše būta Sudrabinių sodybos ir „Sudrabbirzės“ (Sidabrinio beržyno).

Laikoma, kad Inčénų piliakalnis buvo senasis Duobės žemės pilies apygardos centras su gerai įtvirtinta pilimi piliakalnyje ir didele senovine papédės gyvenviete į pietus ir pietryčius nuo jo, apie kurią liudija storas kultūrinis sluoksnis. Rašytiniuose šaltiniuose Duobenė (*Dubene*), kaip viena iš Žiemgalos žemės paminėta 1254 m. Žiemgalos dalybų sutartyje tarp Rygos arkivyskupo, Livonijos ordino ir Rygos katedros kapitulos. Priimta manyti, kad minėtos žemės pilies apygardos centras yra Duobės pilis (Inčénų piliakalnyje). Duobenės žemė minima ir 1272 m. Žiemgalos dalybų sutartyje tarp Rygos kapitulos ir Livonijos ordino, kurioje viena iš žemų vadina Duobene (*castrum Dobene*). Eiliuotojoje Livonijos kronikoje pasakojama, kad po nesékmingo Tervetės puolimo 1259–1260 m. žiemą Livonijos ordinatas pastatė pilį Duobės kalne. Daugelis istorikų yra išsakę nuomonę, kad ši pilis buvo pastatyta šalia Duobės piliakalnio esančiame Mežakalno (Miško kalno) piliakalnyje. Atsižvelgiant į tai, kad nė vienas iš šių piliakalnių nebuvo tyrinėtas archeologų, hipotezė kol kas néra moksliškai patvirtinta.

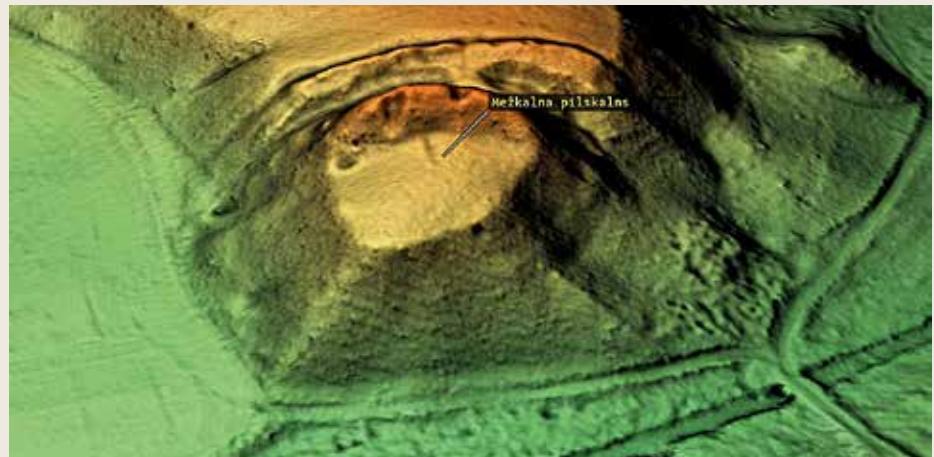
Inčénų (Duobė) piliakalnis. N. Jerumo nuotr.

Inčėnų (Mežakalno) piliakalnis

Vieta – Kuokmuiža prie Avyknės upelio, Vytinių apylinkė, Duobelės savivaldybė.

Mežakalno, arba Miško kalno, piliakalnį reikia vertinti kompleksiškai su Duobės piliakalniu, nuo kurio jis nutolęs maždaug 100 m į šiaurės vakarų. Abi įtvirtintas vietas skiria Avyknės upelio griova ir kelias, einantis nuo Kuokmuižos. Piliakalnį nuo maždaug 2 km ilgio kalvyno atskiria gilus griovys su pylimu. Piliakalnis turėjo didelį priešpilį, kurį nuo kalvyno taip pat skiria vis dar matomas pylimas.

Piliakalnis yra apaugęs dideliais medžiais, daugiausia ąžuolais. Nuo antrojo piliakalnio upelio pusėje jį atskiria du grioviai ir pylimai. Pirmasis pylimas yra 10 m aukščio, antrasis – tik 4 m aukščio. Piliakalnio aikš-

Inčėnų (Mežakalno) piliakalnio 3D modelis, www.latvijas-pilskalni.lv

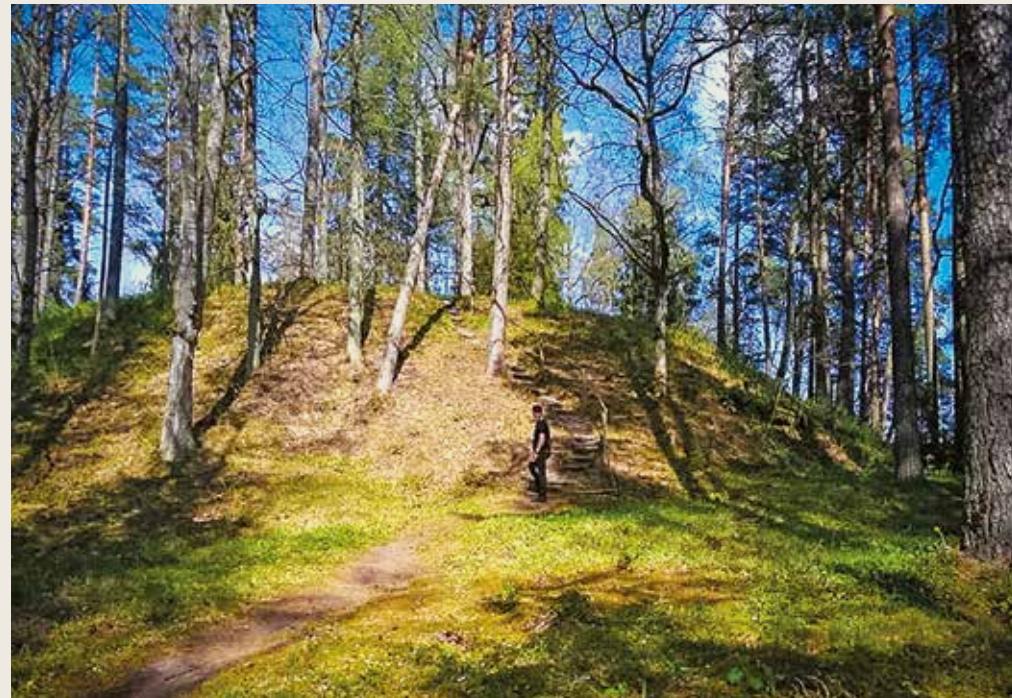

Inčėnų (Mežakalno) piliakalnis. N. Jerumo nuotr.

telė yra maždaug 60×70 m dydžio. Jo kultūrinis sluoksnis nėra intensyvus – čia rasta tik anglų. Laikoma, kad Mežakalno piliakalnyje stovėjo Eiliuotojoje Livonijos kronikoje minima Livonijos ordino medinė pilis, pastatyta 1260 m. po nesėkmingo Tervetės puolimo. Eiliuotoji Livonijos kronika pasakoja, kad atšiaurią 1259–1260 m. (arba 1258–1259 m.) žiemą Ordino broliai pastatė Duobės pilį. Pilis turėjo apsaugoti nuo lietuvių puldinėjimų ir būti Ordino atramos tašku, rengiant žygius į lietuvių bei žiemgalių žemes. Kronika taip pat pasakoja apie tai, kaip Livonijos ordinui pavaldžią Duobės pilį nesėkmingai puolė žemaičiai. Po garsiojo Durbės mūšio 1260 m. Livonijos ordininas prarado savo valdžią kuršių gyvenamose teritorijose ir, bijodamas žiemgalių keršto, apleido Duobės pilį. Vis dėlto verta pažymeti, kad dėl Duobės pilies lokalizacijos egzistuoja skirtingesios hipotezės: yra versija, kad Duobės pilies reikėtų ieškoti Kurše, Vormsatų piliakalnyje (Kuldygos savivaldybė, Nikracės apylinkė), netoli kurio būta Duobės sodybos.

Mežakalno papédėje rasti du svarbūs lobiai. Pirmasis buvo rastas 1869 m., gilinant griovį, kurio dugne, 45 cm gylyje, buvo rasta 1 260 radinių, o jų bendras svoris sudarė 120 kg. Šis lobis – vienas žymiausių

Baltijos regione. Lobj sudarė papuošalai, ginklai, buitiniai reikmenys ir kalyvio įrankiai. Jis datuojamas V–VII a. ir laikomas auka, galimai paaukota po sėkmindo karo žygio ir pergalės mūšyje. Antrasis Kuokmuižos (Lyguotnių) lobis buvo rastas 1929 m. netoli nuo pirmojo ir jo bendaras svoris buvo 16 kg. Lobj sudarė 130 sulaužytų ir sudegintų dirbinių (papuošalų, ginklų ir buitinų reikmenų).

Sparnų piliakalnis. Duobelės savivaldybės nuotr.

Sparnų piliakalnis (Sparnų kalnas)

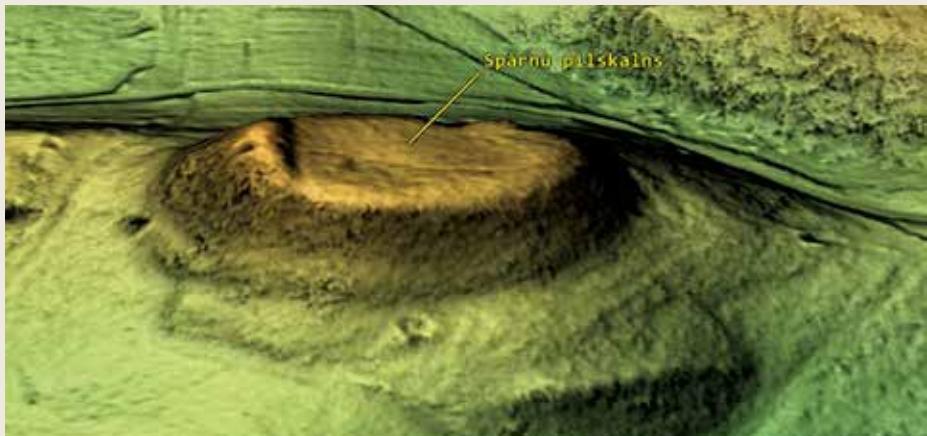
Vieta – Sparnų ežero rytinis krantas, Ylės apylinkė, Duobelės savivaldybė.

Sparnų piliakalnis (Sparnų kalnas) – Sparnenė – buvo žiemgalių žemė, paminėta 1254 m. Žiemgalos dalybų akte tarp Rygos arkivyskupo, Livenijos ordino ir Rygos kapitulos. Tarp tame išvardintų Žiemgalos žemių buvo paminėta ir Sparnenė (*Sparnene*). Atsižvelgdami į šalia esantį Sparnų ežerą, istorikai mano, kad ant jo kranto stovintis gerai įtvirtintas piliakalnis buvo dokumentuose paminėtos Sparnenės žemės centras.

Sparnų piliakalnis yra pailgos formos, orientuotas šiaurės ir pietvakarių kryptimi. Piliakalnis yra maždaug 30 m aukščio, pailgo ovalo formos su 2 m aukščio pylimu šiaurinėje pusėje. Piliakalnio šlaitai – labai

Sparnenės pilies rekonstrukcija. N. Jerumo pieš.

Sparnų piliakalnio 3D modelis,
www.latvijas-pilskalni.lv

statūs, kylantys beveik 45° kampu, kas žiemgalių piliakalniams labai reta. Toks statumas išlaikomas per visą 10 m šlaitų aukštį aplink visą piliakalnį. Piliakalnio aikštelės matmenys yra maždaug 30×40 m. Piliakalnis yra sutvarkytas ir nuo jo atsiveria vaizdas į Sparnų ezerą. Vakaruose nuo piliakalnio lokalizuojama senovės gyvenvietės vieta su 30–90 cm kultūriniu sluoksniu, kuriame randama gyvulių kaulų ir apdegusio molio tinko gabalų. Senovės gyvenvietė buvo įrengta kalvelėje prie ežero, šlaitai buvo charakteringai pastatinti, taip pat įrengtas pylimas, apsaugantis pietvakarinį gyvenvietės pakraštį. Piliakalnis buvo apgyvendintas IX–XIII a. Piliakalnio kultūrinis sluoksnis yra maždaug 1 m storio. Sparnų piliakalnyje ir jo aplinkoje rasta žiesta keramika, sidabrinė pasaginė segė, 2 sidabro lydiniai, bronzinis pakabukas ir t. t.

Babuotēs piliakalnis (Kartuvių kalnas)

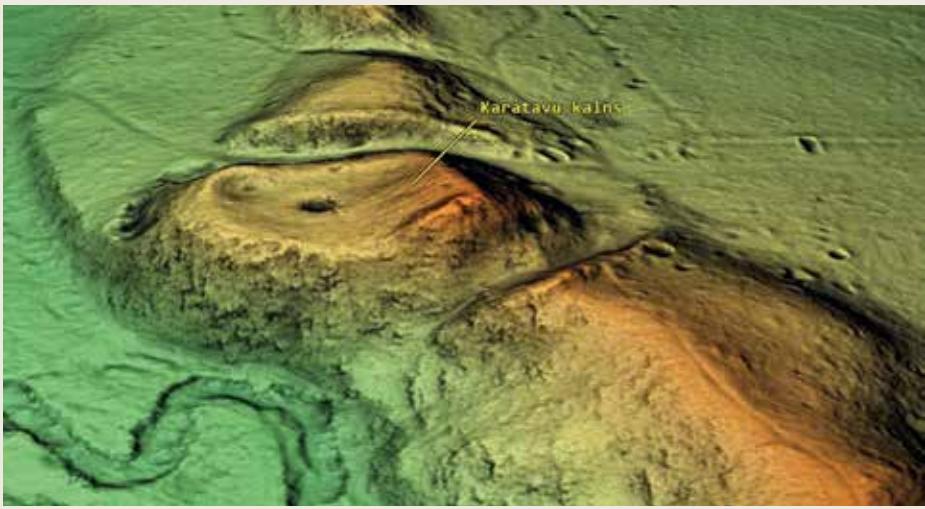
Vieta – prie Sparvū, Jaunpilio apylinkė, Jaunpilio savivaldybė.

Babuotēs (*Baboten*) piliakalnis (Kartuvių kalnas) yra Jaunpilio savivaldybėje, Jaunpilio apylinkėje, prie Sparvū sodybos, ties Bikstupytės atšaka, 1 km į pietus nuo Jaunpilio dvaro. Piliakalnis įrengtas maždaug 100 m ilgio kalvos rage, vadinaname Kartuvių kalnu. Piliakalnis nuo likusio rago buvo atskirtas, iškasant gilų griovį ir panaudojant smėlį 7 m aukščio pylimui supilti piliakalnio pietiniame gale. Piliakalnio aikštelę iš visų pusų supa maždaug 1 m aukščio pylimas. Jos viduryje yra duobė – galimai šulinio vieta, kaip ir kituose žiemgalių piliakalniuose. Piliakalnyje rastas kultūrinis sluoksnis siekia maždaug 90 cm.

Babuotēs pilis, sprendžiant iš 1272 m. žiemgalių žemės dalybų dokumentų, buvo atskiro apygardos (*provincia*) centras Duobės (Duabenės)

Kartuvių kalnas, www.latvijas-pilskalni.lv nuotr.

Kartuvių kalno 3D modelis, www.latvijas-pilskalni.lv

žemėje. Piliakalnis minimas Eiliuotojoje Livonijos kronikoje, 1279 m. įvykių Žiemgaloje kontekste. Prie Babuotės piliakalnio įvyko mūšis tarp Duobelės žiemgalių kariuomenės, kuriai vadovavo Nameisis, ir nuo jos bėgusių jungtinių Livonijos ordino brolių bei kuršių pajėgų, kurioms vadovavavo Kuldygos fogtas Johanas Ochtenhauzenas.

Jaunpilis

Vieta – Jaunpilis, Jaunpilio savivaldybė.

Jaunpilis – buvusi Ordino Duobelės komtūrijos pilis, apylinkės centras. Pilies pastatymo laikas – nežinomas, pirmą kartą ji paminėta 1411 m. Ordino pilių sąraše. Jaunpilis kartu su Jelgava, Duobele, Saldumi ir Skrunda sudarė gynybinę liniją, einančią nuo Lielupės iki Ventos, kuri saugojo Livonijos valstybę nuo lietuvių puldinėjimų.

Jaunpilis – tipiška vandens pilis, pastatyta ant nedidelio pusiasalio, kurį iš trijų pusų saugo malūno tvenkinys. Ketvirtuoje pusėje, rytuo-

se, pilį saugojo dirbtinai iškastas gynybinis griovys, kuris vėliau, dvaro laikais, buvo užpildytas. Pilis yra netaisyklingo keturkampio formos. Prie jos, pietiniame kampe, XV a. buvo pastatytas didelis parakinių ginklų bokštas. Pilies korpusai buvo dviaukščiai su giliais rūsiais po jais. XVII a. rekonstrukcijos metu šiaurrytinės gynybinės sienos išorinėje pusėje buvo pastatytas naujas gyvenamasis korpusas, nedidelis varčių bokšteliš, taip pat – virtuvės priestatas prie šiaurvakarinės sienos. Pagrindiniai pilies vartai buvo pietvakarinėje sienoje. Pilis yra trapecijos formos su 40,5 m ir 29,6 m ilgio kraštinėmis. Apskritojo bokšto skersmuo siekia 11,5 m. Pilis statyta iš lauko riedulių, tačiau viršutinei mūrų daliai naudotos ir plytos.

Šiandien pilyje galima pernakyoti, pavalygti ir susipažinti su pilies ekspozicija bei jos istorija.

Jaunpilio pilis. M. Pilecko nuotr.

Leidėjas

UAB „Ex Arte“

Z. Sierakausko g. 15A–26, 03105 Vilnius

www.exarte.lt

Tiražas 2000 vnt.

Šis leidinys parengtas įgyvendinant projektą LLI-453 „Livonijos Kryžiuočių pėdsakais Vakarų Žiemgaluje“ (LLI-453, Traces of Crusades). Projektą finansuoja 2014–2020 m. Interreg V-A Latvijos ir Lietuvos programa.

Projektas siekia skatinti darnų kultūrinį turizmą ir didinti turizmo potencialą istorinėje Žiemgalos žemėje Latvijos ir Lietuvos pasienio regione ir suteikti unikalią galimybę keliauti kultūriniu maršruto „Kryžiuočių pėdsakais“.

Visas projekto biudžetas – 838 tūkst. eurų. Iš jų – bendrasis Europos regioninės plėtros fondo finansavimas – 713 tūkst. eurų.

Už šio leidinio turinį atsako Gamtos paveldo fondas. Jokiomis aplinkybėmis negali būti laikoma, kad jis atspindi Europos Sąjungos nuomonę.

Leidėjas

UAB „Ex Arte“

Z. Sierakausko g. 15A-26, 03105 Vilnius

www.exarte.lt

Tiražas 2000 vnt.